ION MÂNZAT

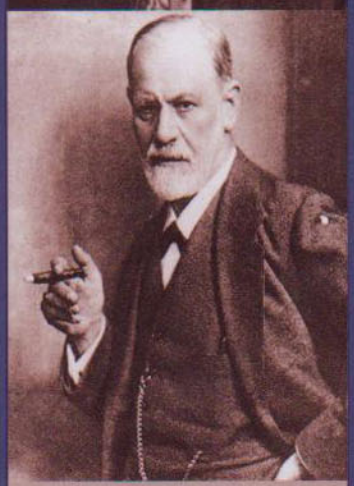

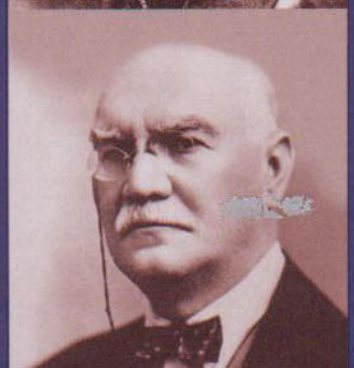

ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE

univers enciclopedic

PROF. UNIV. DR. ION MÂNZAT

ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE

(de la Socrate până în zilele noastre)

– CURS - COMPENDIUM –

Editura PSYCHE
București, 2003

Prof. univ. dr. ION MÂNZAT

Predă cursurile: psihologie generală, istoria psihologiei, psihologia religiei, psihologie transpersonală. În 2001 a fost profesor invitat la Universitatea din Milano, pentru cursuri de psihologie sinergetică. A scris peste 250 de studii şi 17 volume. Dintre ultimele apariţii semnalăm: „Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut." (1999); „Psihologia transei şamanice" (1999), „Psihologia creştină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud" (2000), „Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul fiinţei." (2000), „Psihologia transpersonală" (2002). „Introducere în psihologia orientală" (2002).

Materialele publicate în această lucrare pot fi reproduse doar cu acordul scris al editurii.

Copyright © 2003, Editura PSYCHE, Bucureşti

Editura PSYCHE
C.P. 42-12, Bucureşti
Web: http://www.psyche.home.ro
E-mail: psyche@home.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MÂNZAT, ION

Istoria psihologiei universale (de la Socrate până în zilele noastre): curs-compendium/Ion Mânzat, – Bucureşti: Psyche, 2003
Bibliogr.
ISBN 973-86031-1-0

159.9

INTRODUCERE

Prezentul curs este o formă comprimată, special concepută şi redactată pentru studenţii anului I, care are ca obiect ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE.

Psihologul clasic german Hermann Ebbinghaus (1850-1909) a afirmat că „psihologia are un trecut lung dar o istorie scurtă".

Într-adevăr, psihologia ca preocupare omenească de cunoaştere a sufletului este poate la fel de veche ca şi specia umană, pe când psihologia ca ştiinţă autonomă, desprinsă de filosofie (începând cu 1850), are o vârstă doar de un secol şi jumătate.

Odată cu primele încercări de constituire a ştiinţei psihologice începe „drama" ei semnalată de Vasile Pavelcu (1900-1991) în volumul „Drama psihologiei" (1965) care încearcă a-i da ştiinţei despre psihic o „conştiinţă de sine" care să genereze direcţii de cercetare cât mai conforme cu condiţia ei umană. V. Pavelcu ne relevă marea dilemă a psihologiei: „Legea este sau psihologică – şi în acest caz este «calitativă şi empirică» – şi atunci nu mai este ştiinţifică, sau este cantitativă, matematică şi ştiinţifică şi în acest caz nu mai este psihologică".

În acest curs prescurtat am selectat ceea ce este relevant şi semnificativ în istoria psihologiei, *de la Socrate (469-399 î.Hr.) şi până în zilele noastre*. Veţi putea descoperi nu doar drama, ci şi progresul incontestabil al psihologiei cu luminile şi umbrele ei. Pentru a avea o imagine mai cuprinzătoare a istoriei acestei ştiinţe, le recomandăm studenţilor să studieze lucrările fundamentale care vor fi semnalate în bibliografie (cele absolut necesare vor fi notate cu (*) ; B-UTM atrage atenţia că lucrarea se află la Biblioteca Universităţii Titu Maiorescu – sediul din Timpuri Noi).

Spre deosebire de alte istorii ale psihologiei care au procedat la înşirări lungi şi obositoare de „personalităţi şi opere", după criteriul cronologic, în acest curs ne-am propus o abordare deosebită care a fost orientată după următoarele *principii metodologice*:

1. prezentarea marilor evenimente şi personalităţi ale psihologiei prin încadrarea acestora în orizontul unor curente, şcoli sau paradigme teoretice;

2. evidenţierea, în cadrul fiecărui curent sau şcoală, a conţinuturilor teoretice, metodologice şi aplicative de la

întemeietori până la contemporani (fără a omite tendinţele moderniste şi postmoderniste);

3. prezentarea *disputelor* teoretice dintre şcolile şi orientările opuse;

4. respectarea cronologiei curentelor şi evoluţiilor interne avansând până la stadiul *neo* (de exemplu: neobehaviorism, neogestaltism, neofreudism etc.);

5. redarea atmosferei şi specificului cultural al epocii, spiritul şi nivelul gândirii ştiinţifice şi filosofice în fiecare perioadă istorică;

6. la sfârşitul fiecărei prelegeri (lecţii) vom prezenta un rezumat, o bibliografie şi un chestionar cu întrebări; la finele capitolelor veţi putea parcurge o recapitulare care va cuprinde ideile directoare, conceptele cheie şi personalităţile cu esenţa concepţiilor acestora.

Aşadar, pentru a evita fărâmiţarea informaţiilor şi detaliul nesemnificativ sau supraîncărcarea memoriei studentului cu date şi nume, cursul este constituit astfel încât oferă o imagine clară a coordonatelor de evoluţie a conceptelor, metodelor, teoriilor. Concepem dezvoltarea psihologiei în corelaţie şi interdependenţă cu disciplinele conexe: fiziologia, neurologia, psihiatria, endocrinologia etc. şi în strânsă alianţă cu filosofia şi antropologia.

Autorul

PARTEA I

ISTORIA CONCEPŢIEI DESPRE SUFLET ÎN FILOSOFIA CLASICĂ

(de la filosofia socratică până la filosofia existenţialistă)

Capitolul I

SUFLETUL ÎN GÂNDIREA FILOSOFILOR DIN ANTICHITATE ŞI EVUL MEDIU

1. Concepţia despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel şi Pitagora

2. Relaţia dintre credinţă şi raţiune, înţelegerea sufletului şi spiritului în Evul Mediu: Sf. Augustin din Hippona, Sf. Toma d'Aquino, Sf. Bonaventura

Recapitulare

1. Concepţia despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel şi Pitagora

1a. Concepţia autonomistă despre om la Socrate (469-399 î.Hr.)

- Descoperirea omului ca pură conştiinţă de sine
- Dualismul psihofizic
- V. Pavelcu: Socrate reprezintă tipul unei noi conştiinţe

1b. Sufletul nemuritor la Platon (427-347 î.Hr.)

- Autodeterminarea şi nemurirea sufletului
- Teoria Ideilor (arhetipul, anamnesis) şi mitul peşterii
- Fiinţa totală

1c. „De anima" – Aristotel (383-322 î.Hr.)

- Omul este un „animal raţional"
- Aristotel este „părintele psihologiei experimentale"

1d. Sufletul este de esenţă divină – Pitagora (582-500 î.Hr.)

1e. Neoplatonismul şi neoaristotelismul

1f. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

1g. Întrebări (de verificare)

1h. Bibliografie

1c. „De anima" – Aristotel (383-322 î.Hr.)

• Elev al lui Platon, Aristotel a întemeiat în 335 î.Hr. propria sa şcoală filosofică *Liceul* care se opune Academiei lui Platon.

Aristotel a creat o teorie despre suflet în cartea „De anima" (Despre suflet) – care poate fi considerată primul tratat de psihologie din istorie şi în „Parva naturalia" - care reuneşte nouă mici tratate.

„De anima" este primul tratat sistematic de analiză psihologică în strânsă legătură cu cea fiziologică şi biologică. *Psyché* este, în concepţia sa, o caracteristică a tuturor vieţuitoarelor. Astfel există un suflet vegetal, un suflet animal şi un suflet raţional uman. *Omul este un animal raţional.*

Spre deosebire de Platon, la Aristotel nu se mai pune problema nemuririi sufletului, acesta fiind o *formă substanţială*. Adică sufletul cere o formă şi ca atare sufletul este prizonier în trup ca formă individuală, concretă. Sufletul este indisolubil legat de trup, purtând „amprenta" trupului. Sufletul cere un anumit trup, iar trupul cere un anumit suflet.

SUFLETUL (cf. Aristotel) are regiuni diferite:
- ✓ regiunea inferioară este *vegetativă* (comună plantelor şi animalelor)
- ✓ regiunea *senzorială* (proprie animalelor)
- ✓ regiunea *raţională* este rezervată omului

Există un intelect *pasiv* (în care se imprimă experienţa) şi un intelect *activ* („intellectus agens") care este *nemuritor*, partea pe care o avem comună cu zeii.

• Concepţia aristotelică se referă la relaţiile intime dintre actul psihic şi suportul său biologic. Aristotel a înţeles că actele psihice nu se pot explica decât prin legătura lor genetică cu funcţiile organismului. Concepţia sa a provocat admiraţia unor mari psihologi ai veacului al XX-lea care l-au declarat „părintele psihologiei experimentale" întrucât a pus problema mecanismului fiziologic al factorilor psihici.

• Aristotel considera că sufletul „nu-i făcut decât pentru a fi o imagine spirituală a realităţii". Aşa cum remarca Hegel, învăţătura lui Aristotel despre suflet „tratează mai puţin aşa-numita esenţă metafizică şi mai mult felul de activitate a sufletului".

OMUL ESTE UN ANIMAL POLITIC

*„Este clar că ... omul este prin natura sa **un animal politic** (subl. a.)... Este evident că este **un animal politic** mai mult decât albina sau oricare alt animal. Căci, aşa cum am spus-o, natura nu face nimic inutil; or, printre animale, **numai omul posedă un limbaj** (subl. a.)... Prin urmare nu există decât un singur lucru care să fie specific oamenilor în raport cu animalele: faptul că **ei singuri au percepţia binelui, a răului, a dreptăţii, a nedreptăţii** (subl. a.)..."*

Aristotel – Politica

A spune despre om că este un animal politic înseamnă a considera că el nu se poate realiza complet decât în cadrul unei comunităţi: aici îşi găseşte binele propriu şi scopul său. Singurătatea nu este suportabilă decât pentru un zeu (el îşi este suficient lui însuşi) sau pentru o fiinţă pe care un prim stadiu de izolare a degradat-o în mod definitiv. Omul nu este deci o fiinţă pentru care viaţa socială să fie total improprie şi care ar accepta o astfel de viaţă din interes; comunitatea răspunde unei necesităţi primare, unei tendinţe fundamentale.

1d. Sufletul este de esenţă divină – Pitagora (582-500 î.Hr.)

Pitagora a fost filosof şi matematician născut la Samos, în Asia Mică. Se mută la Crotona (Italia de Sud) pentru a întemeia acolo o comunitate atât intelectuală, cât şi religioasă cu caracter iniţiatic.

El spunea că sufletul, distinct de trup, este nemuritor şi se reîntrupează în existenţe succesive (*metempsihoza*). Această teză îl va influenţa pe Platon. Numai o purificare de tip mistic poate elibera sufletul de acest cerc al naşterilor. Sufletul transmigrează aflându-se în identitate cu lumea, ba mai mult sufletul se simte al lumii. Atributul nemuririi îi oferă calitatea persistenţei în lume. Sufletul are capacitatea de a se construi pe sine, pentru că se sporeşte prin înţelepciune.

Sufletul omenesc este de esenţă divină şi face parte din sufletul universal al lumii. Sufletul este la fel cu cosmosul, o armonie reglată prin *număr* care este esenţa lucrurilor. Pitagora este fondatorul aritmozofiei sau numerologiei, ştiinţa esoterică a numerelor.

1e. Neoplatonismul şi neoaristotelismul

• *Neoplatonismul* include concepţiile idealist-obiective, bazate pe ipostazierea ideilor, în spiritul concepţiei lui Platon.

Cei mai importanţi reprezentanţi ai neoplatonismului sunt Plotin (204-270) şi Origen (185-254), filosofi greci. Ei sunt un simbol al marii „tăieturi epistemologice" (cf. G. Bachelard, 1884-1962) dintre „vechi" şi „modern" în epocă. Plotin avea să fie ultimul mare filosof antic, în timp ce Origen a fost primul mare filosof creştin.

După Plotin, se arată în *Eneada*, lumea a fost creată prin „emanaţie" din fiinţa primordială divină care reprezintă „Unul". Materia este o treaptă inferioară a emanaţiei şi anume „nonexistenţa", „răul". Cunoaşterea se realizează prin *ekstaz* mistic, care – spre deosebire de *extaz* – departe de a fi o trăire halucinatorie, este o stare de maximă luciditate, care se află dincolo de limitele naturale. Unirea omului cu „Cel prea înalt" se va desăvârşi după moarte când sufletul, dezlănţuindu-se de povara materiei, se va bucura de vederea permanentă a *monadei* (unitatea). Sufletul este necorporal şi nemuritor, capabil de transmigraţie (metempsihoză).

Origen, în *„Despre principii"*, apără şi expune sistematic doctrina noii religii creştine. În esenţă, el încearcă să împace filosofia lui Platon cu creştinismul. Deşi a fost creştin, el – influenţat de platonism – respinge ideea facerii lumii dintr-o dată şi dezvoltă ideea *continuei sale emanaţii* din divinitate. Creaţia îi apare astfel *infinită* în timp şi finită doar în spaţiu, limitată fiind de existenţa lui Dumnezeu.

Filosofia platoniană a inspirat numeroase concepţii filosofice din Europa şi Orientul Apropiat şi unele curente contemporane ca *fenomenologia* (teoria conştiinţei intenţionale a lui Edmund Husserl, 1859-1938) şi *personalismul* care concepe persoana atât ca pe o entitate autonomă, cât şi ca o creaţie a divinităţii (Charles Renouvier, 1815-1903).

• *Neoaristotelismul* este reactualizarea învăţăturii lui Aristotel, mai ales în epoca Renaşterii (sec. XV-XVI) la Universitatea din Padova. Principalul său reprezentant Pietro Pomponazzi (1462-1524) a restabilit sensul autentic al gândirii aristotelice, susţinând incompatibilitatea dintre Aristotel şi dogma catolică (Sf. Toma d'Aquino (1225-1274) încercase să apere un creştinism aristotelic).

Prin tezele sale asupra „esenţei umane" Aristotel poate fi socotit un precursor al *antropologiei filosofice* (a doua jumătate a secolului XX) care tratează problematica *omului total* din perspectiva unei concepţii generale despre lume şi viaţă.

1f. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

➢ *Autonomism* – sufletul îşi este suficient sieşi, se autodetermină (la Socrate şi Platon). La filosofii presocratici domina *heteronismul* – sufletul este descris prin altceva decât ceea ce îi este propriu.

➢ *Conştiinţa de Sine* la Socrate este „gândirea care gândeşte şi care este gândită". Prin Socrate gândirea devine conştientă de sine (V. Pavelcu).

➢ *Sufletul* la Platon (în „Dialoguri" şi „Republica") este caracterizat prin autodeterminare şi nemurire, fiind dotat cu puterea de a contempla esenţele (Ideile). Trei noţiuni platoniene – opinie, arhetip şi anamnesis – vor face carieră în istoria psihologiei.

➢ „De anima" şi „Parva naturalia" sunt cele două tratate despre suflet elaborate de Aristotel: sufletul este o formă substanţială (a trupului).

➢ Aristotel susţinea că omul este *animal raţional* înzestrat cu un intelect pasiv şi un intelect activ.

➢ Aristotel este considerat „părintele psihologiei experimentale".

➢ *Platonismul* a influenţat unele curente contemporane, ca fenomenologia şi personalismul.

➢ *Neoaristotelismul* a contribuit la constituirea antropologiei filosofice moderne.

1g. Întrebări (de verificare)

1. Explicaţi conţinutul conceptelor *heteronomist* şi *autonomist* referitoare la suflet!
2. În ce constă concepţia despre om şi despre conştiinţă la Socrate?
3. Cum caracterizează V. Pavelcu gândirea lui Socrate?
4. În ce constă *Teoria Ideilor* a lui Platon?; Ce sunt opinia, arhetipul, anamnesis?
5. Care este structura şi funcţia sufletului la Platon?

2a. Fatalismul providenţialist al Sf. Augustin (Aurelius Augustinus, 354-430 d.Hr.)

Sf. Augustin din Hippona a fost cel mai de seamă dintre părinţii latini ai bisericii, canonizat de biserica catolică.

- Concepţia sa filosofico-teologică se inspiră din misticismul neoplatonic. *Sufletul omenesc* este de esenţă spirituală şi de aceea nemuritor, deşi este legat de trup. Sufletul poate contempla în el însuşi ideile eterne care vin de la Dumnezeu. Aceasta formează înţelepciunea.
- Între *raţiune* şi *credinţă* nu este nici contradicţie, nici ruptură. Cunoaşterea este însă subordonată credinţei.
- Doctrina sa despre *păcatul originar*, despre *graţie* şi *predestinare* a avut un rol hotărâtor în constituirea dogmaticii catolice. Se fac dese referiri la „fatalismul providenţialist" al învăţăturii augustiene (referiri interesante la doctrina graţiei şi predestinării pot fi găsite în M. Eliade, 1991 (vol.3), pag. 49-54).

TIMPUL ŞI SUFLETUL

„Căci sufletul aşteaptă, observă şi-şi aminteşte, în aşa fel încât prin ceea ce observă să transfere ceea ce aşteaptă în ceea ce-şi aminteşte. Cine ar putea să spună deci că viitorul nu există încă? Totuşi, în suflet există aşteptarea viitoare. Şi cine ar putea să nege că cele trecute deja nu mai există? Totuşi ***ele există în suflet*** *(subl. a.) prin amintirea celor trecute şi cine ar putea să nege că timpul prezent este lipsit de spaţiu, deoarece el, într-o clipă s-a şi dus? Totuşi încordarea produsă de el stăruie, aceea prin care trece la a nu fi tot ceea ce va fi prezent. Prin urmare, nu timpul viitor, care nu există, este lung, ci viitorul lung este îndelunga aşteptare a viitorului. Şi nici timpul trecut nu este lung, fiindcă el nu există; ci, un trecut lung este o îndelungată amintire a trecutului"[..]*

- ***Fiinţa timpului şi dispoziţia sufletului***

Decis să dea seamă de fiinţa timpului, Sf. Augustin se opune întregii tradiţii filosofice care considera timpul ca măsură a mişcării astrelor. Sf. Augustin susţine că sensul şi fiinţa timpului depind de o dispoziţie a sufletului.

- *Cele trei dimensiuni ale timpului, trecutul, prezentul şi viitorul, nu au o fiinţă obiectivă, ci numai fiinţa pe care le-o acordă sufletul. Nu trebuie deci să spunem că* ***spiritul*** *este în timp: fiinţa şi sensul timpului depind de activitatea spiritului.*

Sf.Augustin, ***Confesiuni****, Cartea a XI-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 422*

2b. Teoria aristotelică a sufletului la Sf. Toma d'Aquino (1225-1274)

Sanctificat în anul 1323 sub Papa Ioan al XXII-lea, Sf. Toma este supranumit „Doctor angelicus". El a fost cel mai de seamă reprezentant al *scolasticii* catolice medievale (M. Eliade, 1991, vol.3, p. 191, desemnează prin scolastică diversele sisteme teologice vizând acordul între revelaţia şi raţiune, între credinţă şi intelect).

- Pe linia iniţiată de Albertus Magnus (germ., 1207-1280), Sf. Toma a căutat să unească gândirea aristotelică cu religia creştină, considerând că filosofia lui Aristotel cuprinde tot ceea ce este accesibil raţiunii naturale. *Revelaţia creştină* adaugă acestor adevăruri naturale alte adevăruri, mai înalte, dar care nu le infirmă pe primele: „Graţia divină desăvârşeşte natura, nu o distruge".
- *Teoria sufletului omenesc* la Sf. Toma urmează teoria aristotelică din „De anima". Sufletul omenesc este o „formă spirituală" de grad inferior (faţă de îngeri). Sufletul se naşte odată cu trupul, dar nu moare odată cu el. Sufletul nu mai este prizonier al trupului (ca la Sf. Augustin), ci este „energia care dă viaţă".

Sufleutul omenesc apare sub mai multe dimensiuni:

1. sufletul vegetativ legat de hrană
2. sufletul senzitiv legat de simţuri
3. sufletul raţional dependent de imaginile create de simţuri.

- În esenţă, tomismul încearcă unificarea a două poziţii pe care le vede în spiritul uman: *credinţa* şi *raţiunea*. Nu există adevăr dublu, al credinţei şi al raţiunii. Adevărul este unul. Credinţa primează, ea îi revelează raţiunii adevărul.
- Atributele „consistente" ale divinităţii sunt: infinit, unic, spirit, nemişcat. Dar acestea sunt şi atributele conştiinţei. Aşadar, există *co-substanţialitate* între Dumnezeu şi conştiinţă. Dumnezeu nu există în cerurile exterioare, ci în lăuntrul nostru (divinul lăuntric), în conştiinţa noastră.

2c. „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu" la Sf. Bonaventura (Ioan de Fidanza 1221-1274)

Sf. Bonaventura intră în ordinul franciscan (Sf. Francisc din Assisi) în anul 1243. În 1244 Toma d'Aquino va adera la ordinul dominican (Sf. Dominic). Sf. Bonaventura lasă în urma sa o şcoală de teologie şi metafizică, foarte influentă în Evul Mediu.

• În opera sa principală „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu" el susţine că toată viaţa noastră nu este decât un pelerinaj înspre Dumnezeu.

Sufletul omenesc e făcut să înţeleagă, într-o bună zi, binele nesfârşit care este Dumnezeu, ca să se odihnească şi să se bucure în El. Despre acest obiect suprem spre care năzuieşte sufletul are chiar din acestă lume o cunoaştere imperfectă, dar foarte sigură, care este cea a credinţei. Deci, credinţa este cunoaşterea adâncă şi neclintită.

• *Calea iluminativă* ne va ridica la Dumnezeu urcând pe firul lucrurilor, care sunt expresia lui Dumnezeu. Această înălţare este marcată de 3 etape:

a) prima constă în regăsirea urmelor lui Dumnezeu în lumea sensibilă

b) a doua constă în căutarea imaginii lui în sufletul nostru

c) a treia trece dincolo de lucrurile create şi ne introduce în bucuriile mistice ale cunoaşterii şi adorării lui Dumnezeu

• *Transcenderea* este depăşirea lumii empirice, trecerea dincolo de materie; ea poate avea două direcţii: una *trans-ascendentă*, urcătoare şi înălţătoare şi alta *trans-descendentă*, coborâtoare în străfunduri.

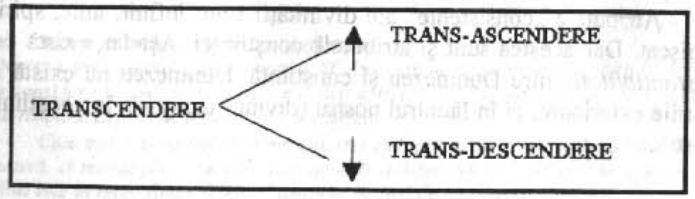

Fiind *mijloc* aşezat între două extreme, sufletul se întoarce prin partea lui superioară înspre Dumnezeu, iar prin partea lui inferioară,

înspre lucruri. De la ce este dedesubt primeşte o *certitudine relativă*, de la ce este deasupra, o *certitudine absolută* (Gh.Vlăduţescu, 1995).

2d. Augustinismul modern şi neotomismul

• *Augustinismul* a dominat scolastica occidentală până la apariţia tomismului. În perioada renaşterii întoarcerea la clasicii greci se face prin gândirea Sf. Augustin (la Petrarca, Marsilio Ficino şi Nikolaus Cusanus).

Augustinismul a fost apoi preluat de protestantism: Martin Luther (1483-1546), Jean Calvin (1509-1564) etc.

În epoca modernă şi contemporană motive augustiniene protestante întâlnim la:

1. Karl Barth (elv., 1886-1968) – fondator al teoriei dialectice prin care susţine teza limitelor de nedepăşit ale existenţei umane şi accentuează dependenţa de o divinitate transcendentă („Existenţa teologică astăzi", 1933);

2. Lev Şestov (rus, 1866-1938), filosof existenţialist, militează pentru autonomia subiectului; el caută salvarea omului, smulgerea lui din armătura strivitoare a raţiunii, prin credinţă („Speculaţie şi revelaţie", 1964);

3. Gabriel Marcel (fr., 1889-1973), iniţiator al existenţialismului catolic, susţine că în lumea ştiinţei („lume sfărâmată") tot ceea ce este concret şi personal se nimiceşte, totul devine abstract, impersonal. În lumea „existenţei", relaţiile sunt între persoane, raporturile raţionale sunt înlocuite de cele afective, Dumnezeu „fiind accesibil numai iubirii" („A fi şi a avea", 1928).

• *Neotomismul* este reluarea ideilor fundamentale ale Sf. Toma de către filosofia modernă şi contemporană, încercând să încorporeze rezultatele cercetărilor ştiinţifice, dar creând o zonă de mister inaccesibilă cunoaşterii omeneşti.

Curentul este influent în Franţa, Belgia, Anglia, Italia, S.U.A. Reprezentanţi principali: Jacques Maritain (1882-1973), Etienne Gilson (1884-1978).

Jacques Maritain (profesor la Universitatea Princeton, SUA, din 1948) respinge raţionalismul cartezian în care vede „păcatul originar al filosofiei moderne", dar şi iraţionalismul bergsonian şi caută să realizeze o *conciliere* între graţie şi natură, între credinţă şi raţiune, între teologie şi filosofie (Opere pr.: „Ştiinţă şi înţelepciune", 1935; „Filosofia morală", 1966).

2e. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

- Sf. Augustin (354-430) a fost cel mai de seamă dintre părinţii latini ai bisericii, neoplatonist. El a susţinut că sufletul omenesc este de esenţă spirituală, nemuritor, guvernat de Dumnezeu.
- Sf. Toma d'Aquino (1225-1274), cel mai important reprezentant al scolasticii catolice, a căutat să unească filosofia aristoteliană cu religia. El a dezvoltat o teorie a sufletului omenesc: sufletul este independent de trup, este energia care dă viaţă. Intelectul este: activ, pasiv, angelic, divin.
- Sf. Bonaventura (Ioan de Fidanza, 1221-1274) scrie „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu" în care susţine că viaţa omului este un pelerinaj al sufletului înspre Dumnezeu. Transcenderea poate fi: trans-ascendere sau trans-descendere. Credinţa este cunoaşterea adâncă şi neclintită a lui Dumnezeu.
- Augustinismul a fost preluat de protestantismul renascentist al lui Martin Luther şi Jean Calvin. În epoca modernă augustienii sunt existenţialiştii creştini: Karl Barth, Lev Şestov şi Gabriel Marcel.
- Neotomismul încearcă o împăcare între ştiinţă şi religie. Reprezentanţi: Jacques Maritain şi Etienne Gilson.

2f. Întrebări (de verificare)

1. Cum explică Sf.Augustin sufletul omenesc şi relaţia sa cu Dumnezeu?
2. În ce constă teoria sufletului omenesc a lui Sf. Toma d'Aquino?
3. Ce este augustinismul şi care sunt reprezentanţii săi?
4. Explicaţi augustinismul din teoria dialectică a lui K. Barth.
5. Care este platforma teoretică a neotomismului?
6. Care este relaţia dintre sufletul omenesc şi Dumnezeu la Sf. Bonaventura?
7. Ce fel de conciliere propovăduia neotomistul J. Maritain?

2g. Bibliografie

Gilson, Etienne - *Filosofia în Evul Mediu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, pg. 116-118, 406-414 şi 487-500 (B-UTM)

Munteanu, Eugen - Introducere la *„De Magistro / Despre învăţător"* de Sf. Augustin, Iaşi, Institutul European, 1995, pg. 5-48 (B-UTM) (*)

Sf. Bonaventura - *Un itinerar al sufletului către Dumnezeu* (trad. şi studiu de Gh.Vlăduţescu), Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1995

Şerban, Gh. I - Studiu introductiv la *„Confesiuni"* de Sf. Augustin, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1998, pg. 9-34 (B-UTM) (*)

Vlăduţescu, Gh. - *Preliminarii la Thoma*, introducere la Thoma de Aquino, *Summa theologiae, Opere I, Despre Dumnezeu*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1997, pg. 5-28 (B-UTM) (*)

Recapitulare

- Capitolul I a avut ca obiectiv principal extragerea celor mai importante idei şi teze referitoare la suflet din filosofia gânditorilor greci ai Antichităţii şi a Sf. Părinţi latini din Evul Mediu.

A) Din pleiada *filosofilor Greciei antice* am ales 3 personalităţi marcante pentru istoria psihologiei: Socrate, Platon şi Aristotel.

- Socrate (469-399 î.Hr.) foloseşte ca fundament filosofico-psihologic celebra frază a lui Apollo de pe frontonul templului din Delphi: «*Cunoaşte-te pe tine însuţi şi vei cunoaşte întreg universul cu toate forţele sale ascunse*». Este remarcabilă analogia dintre univers şi sufletul omenesc. Cunoaşterea trebuie reorientată de la Lume spre Sine. V. Pavelcu sublinia că Socrate reprezintă tipul unei noi conştiinţe de sine.
- Platon (427-347 î.Hr.) a elaborat Teoria Ideilor (mitul peşterii) şi a introdus noţiunile de *arhetip* şi *anamnesis*. Sufletul omenesc este necompus şi nemuritor („Republica" şi „Dialogurile").

- Aristotel (383-322 î.Hr.) este considerat „părintele psihologiei experimentale" („De anima"); el a susținut că omul este un animal rațional care are un suflet compus din regiunile – vegetativă, senzorială și rațională.
- Neoplatonismul a fost dezvoltat de Plotin (204-270) și Origen (185-254).
- Neoaristotelismul a fost adoptat de Sf. Toma d'Aquino și de către antroplogia filosofică (sec. XX).

B) Din familia *filosofilor Evului Mediu* am reținut trei mari personalități: Sf. Augustin din Hippona, Sf. Toma d'Aquino și Sf. Bonaventura.

- Sf. Augustin continuă filosofia platoniană și arată că sufletul omenesc este de esență spiritual-divină. El elaborează doctrina despre păcatul originar, grație și predestinare.
- Sf. Toma crează o teorie aristotelică a sufletului: „Grația divină desăvârșește natura, nu o distruge". Între Dumnezeu și conștiință este co-substanțialitate.
- Sf. Bonaventura scrie „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu": sufletul omenesc este un veșnic pelerinaj spre Dumnezeu. Credința este cunoașterea adîncă și neclintită.
- *Augustinismul* este asimilat de către unii renascentiști (Petrarca, Ficino, Cusanus), de către făptuitorii Reformei (M. Luther, J. Calvin) și de către existențialiști creștini moderni (K. Barth, L. Șestov, G. Marcel).
- *Neotomismul* este răspândit, printre alții, de către francezii moderni J. Maritain și E. Gilson.

FACTORUL COMUN al tuturor gânditorilor medievali și al discipolilor lor este *ideea conexiunii dintre credință și rațiune*, în care rolul primordial îl are credința care subordonează rațiunea.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Ce este asemănător și ce este diferit în concepția despre suflet la cei 4 filosofi greci: Socrate, Platon, Aristotel, Pitagora?
2. Care este deosebirea principală dintre neoplatonism și neoaristotelism?
3. Care este tema comună a celor 3 gânditori din Evul Mediu: Sf. Augustin, Sf. Toma, Sf. Bonaventura?
4. Care sunt asemănările și deosebirile dintre augustinism și neotomism?
5. Care este relația om-Dumnezeu la filosofii medievali?

Capitolul II

RENAŞTERE, RAŢIONALISM ŞI EMPIRISM

3. Omul renascentist şi cunoaşterea din perspectivă raţionalistă

4. Empirismul clasic englez

5. Raţionalismul absolut şi transcendental (kantian şi hegelian)

Recapitulare

3. Omul renascentist şi cunoaşterea din perspectivă raţionalistă

3a. Profilul de personalitate al omului renascentist
- Cutezanţă şi orientare pozitivă
- Îndepărtarea de spiritualitatea sacră

3b. Raţionalismul francez: René Descartes (1596-1650)
- Filiera raţionalismului
- Revoluţie în teoria cunoaşterii
- A gândi cu metodă
- Concepţia despre suflet

3c. Raţionalismul extrem al lui Baruch Spinoza (1632-1677)
- O singură substanţă
- Cunoaşterea raţională este pură
- „Amor Dei Intellectualis"

3d. Monadologia lui Gottfried W. Leibniz (1646-1716)
- Armonia prestabilită (monadele)
- Raţionalism îmbinat cu empirism

3e. Neoraţionalismul

3f. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)
3g. Întrebări (de verificare)
3h. Bibliografie

3a. Profilul de personalitate al omului renascentist

• *Renaşterea* a fost o mişcare social-culturală europeană care începe în sec. XIV şi durează până în sec. XVI-XVII şi care a impulsionat spiritul de cutezanţă, interesul pentru noi descoperiri şi invenţii, pentru înalte creaţii artistice şi pentru mari călătorii. Renaşterea s-a caracterizat prin reînvierea umanismului antic (redescoperirea gândirii Greciei antice), opunându-se bigotismului, ascetismului şi scolasticii medievale.

Jacob Bruckhardt (elv., 1818-1897) a definit Renaşterea ca fiind „descoperirea lumii şi descoperirea omului".

• Apare un nou *profil de personalitate umană* caracterizat prin:

a) ideea de perfectibilitate şi de înaltă creativitate a omului a fost asociată, la început, cu conceptul de „om universal" pentru ca apoi să se concretizeze la modalităţile pozitive ale condiţiei umane;

b) descoperirea omului ca subiect al *libertăţii*, ca autonomie spirituală, creatoare;

c) dinamizarea cunoaşterii, sporirea optimismului şi încrederii în natura umană;

d) cutezanţă creatoare;

e) sporirea propriei răspunderi faţă de natură şi om;

f) omul este o fiinţă demnă şi integrală (unitatea dintre trup, minte şi suflet);

g) dar este şi o îndepărtare de Dumnezeu, de spiritualitea sacră care-l va împinge pe om, multe secole de aici înainte, pe drumul despiritualizării şi desacralizării;

h) umanismul Renaşterii, arată existenţialistul rus Nikolai Berdiaev (1874-1948), cunoaşte omul doar ca pe un obiect natural şi nu vrea să-l recunoască ca subiect supranatural (ignoră „divinul lăuntric" din om).

3b. Raţionalismul francez: René Descartes (1596-1650)

• *Filiera raţionalismului.* Raţionalismul este concepţia care pune accent pe rolul raţiunii în cunoaştere, având o încredere senină în puterea raţiunii.

Raţionalismul ca metodă de gândire corectă apare la René Descartes şi se amplifică ajungând la raţionalismul absolut (sau apriorismul) după care spiritul are anumite cunoştinţe anterioare experienţei trecute (categorii *apriori* la I. Kant). Raţionalismul lui Leibniz va susţine acordul prestabilit între structura realităţii şi structura raţiunii umane. Forma extremă a raţionalismului absolut a fost dată de Hegel: „ceea ce este raţional este real şi ceea ce este real este raţional".

• *Revoluţia carteziană în teoria cunoaşterii*

René Descartes (latinizat – Renatus Cartesius) este considerat părintele fondator al filosofiei moderne. El porneşte de la *îndoiala metodologică* asupra tuturor cunoştinţelor.

> Descartes acceptă ca unică certitudine celebra teză:
>
> DUBITO, ERGO COGITO; COGITO, ERGO SUM
>
> („Mă îndoiesc, deci cuget; cuget, deci exist")

Criteriul adevărului trebuie căutat în raţiunea însăşi.

Contribuţiile esenţiale ale lui Descartes în domeniul teoriei cunoaşterii sunt:

a) descoperirea subiectului epistemic
b) formularea conceptului modern de metodă
c) gândirea corectă se conduce după reguli

• *A gândi cu metodă*

În celebrul „Discurs asupra metodei" (1637) Descartes prezintă o nouă metodă de gândire care este rezumată în 4 reguli:

1. a nu primi niciodată un lucru ca adevărat fără a-l fi cunoscut sigur ca atare
2. a diviza oricare dintre probleme în atâtea părţi câte se vor dovedi necesare
3. a îndruma gândurile punându-le în ordine, de la cele mai simple la cele mai compuse
4. a face enumerări atât de complete, încât să fim siguri că n-am lăsat la o parte nimic

• *Concepția despre suflet*

Descartes descrie sufletul ca pe „o insulă pierdută în oceanul fizic al corpului", ca pe o sferă transcendentală în care își au sediu gândurile. *Substanța sufletului este gândirea.* Prin gândire el înțelegea nu numai gândire în sens strict, ci și percepție, memorie, voință etc. Descartes localizează psihismul la nivelul unui singur „organ" – *epifiza*, o glandă situată în centrul creierului, poziție care-i favorizează rolul de „dispecer" al „spiritelor animale". Spiritele animale sunt un fel de „atomi energetici" care pun în mișcare „mașina umană".

Percepțiile sunt provocate fie de corp, fie de suflet. Tot ceea ce percepem limpede și distinct este de la Dumnezeu. Cu tot raționalismul său filosofic radical, Descartes acceptă *revelația mistică* (lumina lăuntrică).

Descartes are o viziune prea programatică și prea mecanicistă.

ADEVĂRUL LUI COGITO

*„Mi-am dat seama că atunci când voiam să gândesc că totul este fals, trebuia în mod necesar ca eu, cel care gândeam, să fiu ceva; și observând că acest adevăr: **gândesc, deci exist** era atât de stabil și de sigur încât și cele mai extravagante presupoziții ale scepticilor nu erau în stare să-l zdruncine, am considerat că puteam să-l adopt fără ezitare ca prim principiu al filosofiei pe care o căutam.*

*... Dar nu puteam să-mi închipui că nu exist, ci dimpotrivă, tocmai pentru că gândeam că mă îndoiesc de adevărul celorlalte lucruri, reieșea în mod evident și cert, că exist. În timp ce dacă aș fi încetat să gândesc...nu aveam nici un motiv să cred că aș exista; de aici am dedus că sunt o substanță a cărei esență sau natură nu este alta decât gândirea și care, pentru a exista, nu are nevoie de nici un loc și nu depinde de nici un lucru material. Astfel încât acest eu, adică **sufletul prin care sunt ceea ce sunt** (subl. a.), este în întregime distinct de corp și chiar mai ușor de cunoscut decât el; în afară de aceasta, **chiar dacă nu ar exista corpul, sufletul n-ar înceta să fie ceea ce este**".*

*R. Descartes, **Discurs despre metodă** (1637), partea a IV-a, București, Ed. Academiei Române, 1990, p. 130*

• ***Natura lui Cogito***

***Cogito** nu reprezintă pentru Descartes numai găsirea unei propoziții certe care să ne facă să înțelegem ce poate fi un adevăr: el determină de asemenea natura celui care enunță acest adevăr. Nu trebuie să spunem numai că există o gândire («Gândesc, deci exist») care este constituită de un subiect gânditor, ci că gândirea este ceea ce constituie ființa însăși a subiectului: **cogito** îmi dezvăluie că **eu sunt o natură pur spirituală** (subl. a.), iar corpul meu ca atare nu intră în compunerea a ceea ce sunt în mod esențial.*

*(apud: Elisabeth Clément, **Filosofia de la A la Z**, București, Ed. ALL, 2000, p. 122-123)*

• ***Descartes a crezut în Dumnezeu***

Pornind de la ideea de perfecțiune care se află în noi, Descartes demonstrează existența lui Dumnezeu: aceasta este o idee înnăscută a intelectului nostru, idee clară și distinctă, pe care însă acesta nu putea să o conceapă prin propriile forțe, deoarece el însuși este imperfect. Cauza ideii de perfecțiune din spiritul nostru este deci o ființă perfectă. Dumnezeu este cea de-a doua certitudine, derivată din aceea a individului care gândește.

3c. Raționalismul extrem al lui Baruch Spinoza (olandez, 1632-1677)

• *O singură substanță*

După Spinoza, în univers nu există decât o singură substanță „absolut infinită" pe care el o numește „Dumnezeu sau natură" și care își are propria sa cauză (*causa sui*). Dumnezeu este substanța care gândește, iar sufletele omenești sunt *moduri* ale gândirii divine.

• *Cunoașterea rațională este pură*

Spinoza a considerat cunoașterea rațională ca fiind superioară cunoașterii senzoriale și ca singura cunoaștere adecvată. *Intelectualismul extrem* spinozian apare în problema cunoașterii: trupul este o piedică pentru cunoașterea clară, distinctă, a ideilor sufletului. Orice amestec al trupului face ca ideea să fie inadecvată. Percepția, care este cunoaștere a corpului, este cunoștința cea mai obscură, cea mai neclară. Adecvate sunt numai cele două moduri de cunoaștere superioară – cea *logică*, rațională, discursivă și „modul al treilea de cunoaștere" – cunoașterea *intuitivă* care ne dă vederea lucrurilor lui Dumnezeu.

• *„Amor Dei intellectualis"*

Opera sa principală *Etica* (postum, 1677) este o doctrină a mântuirii prin cunoașterea lui Dumnezeu. Mântuirea este posibilă întrucât sufletul nostru participă în mod originar la intelectul divin. Etica spinoziană este axată pe ideea de *libertate*. Prin rațiune omul se eliberează de afecte (pasiuni). Suprema fericire hărăzită omului este ridicarea lui pe cea mai înaltă treaptă a libertății care este *înțelegerea*, ce îi dă sentimentul comuniunii cu natura și cu eternitatea, numit de Spinoza „Amor Dei intellectualis" (iubirea inteligentă a lui Dumnezeu).

3d. Monadologia lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)

- *Armonia prestabilită (monadele)*

Sistemul său filosofic se numeşte *monadologie*, de la *monadă* – substanţă spirituală indivizibilă, înzestrată cu o forţă activă, dotată cu tendinţă şi cu percepţie. Fiecare monadă oglindeşte întregul univers. Concordanţa dintre activitatea monadelor este asigurată de „armonia prestabilită", creată de monada supremă care este Dumnezeu. Pe baza acestei teze Leibniz consideră că lumea noastră, creată de Dumnezeu este „cea mai bună dintre toate lumile posibile" („Monadologia"-1714).

- *Raţionalism îmbinat cu empirism*

În teoria cunoaşterii Leibniz s-a situat pe poziţia raţionalismului pe care a căutat să-l îmbine cu elemente de empirism. Astfel, la cunoscuta teză a empirismului exprimată de J. Locke (1632-1704): *„Nimic nu este în intelect care să nu fi fost mai înainte în simţuri"*, Leibniz a adăugat: *„în afară de intelectul însuşi"*.

Leibniz înţelegea *inconştientul* ca pe o realitate tulbure, de limită, cu un grad inifinit de mic de conştiinţă. Energia interioară a monadelor este „conştiinţă" de toate intensităţile. Cu două secole înainte de psihanaliza freudiană, Leibniz acceptă inconştientul ca realitate de hotar a conştiinţei.

DUMNEZEUL PERFECT

„Noţiunea de Dumnezeu cea mai general admisă şi cea mai semnificativă din câte avem, este exprimată ... în termenii că Dumnezeu este o ***fiinţă absolut perfectă*** *(subl. a.), urmările ei totuşi nu sunt luate îndeajuns în considerare; şi, pentru a pătrunde mai adânc în înţelesul ei, este potrivit să observăm că există în natură multe perfecţiuni cu totul diferite, că Dumnezeu le posedă pe toate* ***împreună*** *(subl. a.) şi că fiecare dintre ele îi aparţine în gradul cel mai înalt...*

De unde rezultă că Dumnezeu, posedând înţelepciunea supremă şi infinită, acţionează în modul cel mai perfect, nu numai în sens metafizic, dar şi vorbind în sens moral, şi că putem spune astfel ... că pe măsură ce vom fi mai lămuriţi şi mai informaţi asupra operelor lui Dumnezeu, în aceeaşi măsură vom fi mai înclinaţi să găsim că ele sunt excelente şi dau satisfacţie în întregime ..."

Leibniz, ***Disertaţie metafizică*** *(1686), Bucureşti, Ed. Humanitas (trad. C. Floru), 1996, p. 9*

- ***Perfecţiunile lui Dumnezeu sunt actuale şi active***

Leibniz explică ce înţelege el prin perfecţiune: starea unui lucru în care acesta cunoaşte cel mai înalt nivel al său de a fi. Această precizare este importantă pentru că ***perfecţiunile lui Dumnezeu sunt actuale şi active*** *(subl. a.). Ele nu sunt ca seriile infinite de numere cărora li se pot adăuga infinit unităţi. De altfel, Dumnezeu nu este perfect doar în act:* ***El este în mod absolut.***

Cantitativ: El are toate perfecţiunile. Calitativ: El atinge aceste perfecţiuni într-o dimensiune supremă. Spre exemplu, ştiinţa sa este cea mai vastă. Nu numai că el cunoaşte toate lucrurile, dar le cunoaşte la un nivel de profunzime care nu poate fi depăşit. Mai mult, el are toate calităţile (dreptate, bunătate, compasiune...) şi le posedă în puritatea lor absolută.

Dumnezeu este deci atotştiutor şi atotputernic. Perfecţiunea naturii sale se exprimă deci, în mod necesar, în Creaţia sa.

(apud: Elisabeth Clément, ***Filosofia de la A la Z****, Bucureşti, Ed. ALL, 2000, p. 290-291)*

3e. Neoraţionalismul

Neoraţionalismul este un curent filosofic modern având ca reprezentanţi de seamă pe francezul Gaston Bachelard şi pe elveţienii Ferdinand Gonseth şi Jean Piaget (şi alţi gânditori grupaţi în jurul revistei elveţiene „Dialectica").

- Gaston Bachelard (1884-1962) elaborează un raţionalism pe baze realiste şi dialectice care pune în lumină semnificaţia obiectivă a cunoaşterii constituite pe calea metodelor operatorii (vezi: *„Dialectica spiritului ştiinţific modern"*, 2 vol., 1986). El îl concepe pe om ca pe un creator, ca unica sursă a lumii ştiinţei şi artei. El afirmă că „ştiinţa corespunde unei lumi de construit, nu unei lumi de descris".
- Ferdinand Gonseth (1890-1975) promovează o filosofie dialectică raţionalistă pe care o numeşte „idoneism" – *filosofia deschiderii la experienţă.*
- Jean Piaget (1896-1980), şeful şcolii de epistemologie genetică de la Geneva, a fost filosof, psiholog, epistemolog şi logician. El este un remarcabil neoraţionalist dacă avem în vedere sistemul său psihologic original referitor la naşterea şi dezvoltarea inteligenţei umane („Psihologia inteligenţei" – 1947, trad. rom. 1965).

3f. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

- RENAŞTEREA a fost o redescoperire a înţelepciunii grecilor antici care a produs un nou tip de personalitate caracterizat prin

creativitate şi încredere în forţele proprii, dar şi printr-o îndepărtare de sacru şi spiritualitate divină.

- În perioada postrenascentistă înfloreşte *raţionalismul* în Franţa, Germania, Olanda, Italia etc.

RAŢIONALISMUL este concepţia care pune un accent unilateral pe rolul raţiunii în cunoaştere, ignorând sau minimalizând rolul senzorialităţii.

- Fondatorul raţionalismului modern (cartezianism) este francezul René Descartes, care:
  - săvârşeşte o revoluţie în teoria cunoaşterii pornind de la îndoiala metodologică: «Dubito, ergo cogito; Cogito, ergo sum»
  - prezintă regulile gândirii corecte după o metodă riguroasă („Discurs asupra metodei", 1637)
  - sufletul este o „insulă pierdută în oceanul fizic al corpului", substanţa sufletului fiind gândirea
  - acceptă revelaţia mistică, ca pe „o lumină lăuntrică"
- Raţionalismul cartezian este continuat şi dezvoltat de olandezul Baruch Spinoza care susţine:
  - în univers există o singură substanţă – „Dumnezeu sau natura"
  - doar cunoaşterea raţională (logică şi intuitivă) este adecvată (percepţia este cunoaştere inferioară)
  - pledează pentru „Amor Dei intellectualis" – iubirea inteligentă a lui Dumnezeu („Etica", 1677)
- *Monadologia* lui G. W. Leibniz dezvoltă raţionalismul îmbinându-l cu empirism:
  - *monada* este o entitate spirituală, dotată cu tendinţă şi cu percepţie; într-un mod foarte general, orice conştiinţă individuală este o monadă; concordanţa dintre monade este asigurată de Dumnezeu, ca monadă supremă („Monadologia", 1714)
  - la teza empiristului J. Locke: „Nimic nu este în intelect dacă n-a fost mai întâi în simţuri", Leibniz adaugă: „În afară de intelectul însuşi"
  - Leibniz acceptă *inconştientul* ca realitate de hotar a conştiinţei

NEORAŢIONALISMUL este un curent filosofic modern care dezvoltă raţionalismul clasic pe baze realist-ştiinţifice şi operatorii. Reprezentanţi: G. Bachelard, F. Gonseth şi J. Piaget.

3g. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt principalele trăsături ale personalităţii omului renascentist (virtuţi şi limite)?
2. Prin ce anume Descartes săvârşeşte o revoluţie în teoria cunoaşterii?
3. Care este concepţia lui Descartes despre suflet?
4. Cum demonstrează Descartes existenţa lui Dumnezeu?
5. În ce constă teoria lui Spinoza despre substanţă?
6. Care sunt atributele monadologiei lui Leibniz?
7. Cum descrie Leibniz *Dumnezeul perfect*?
8. Care este trăsătura distinctivă a neoraţionalismului modern?
9. Care sunt virtuţile şi limitele raţionalismului?

3h. Bibliografie

Descartes, René - *Discurs asupra metodei*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1957 (B-UTM) (*)
Leibniz - *Disertaţie metafizică*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996
Leibniz - *Monadologia*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994 (*)
Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol.1), Bucureşti, Ed. Printech, 2000, p. 39-51, 78-82 (B-UTM) (*)
Noica, Constantin - *Viaţa şi filosofia lui René Descartes*, Bucureşti, 1992
Oţetea, A. - *Renaşterea şi Reforma*, Bucureşti, Ed. de Stat, 1960
Scruton, Roger - *Spinoza*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996
Spinoza, B. - *Etica*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981 (*)
Tonoiu, Vasile - *Spiritul ştiinţific modern în viziunea lui Bachelard*, Bucureşti, 1974

4. Empirismul clasic englez

4a. Precursorii empirismului:

- Caracteristicile concepţiilor empiriste
- Francis Bacon (1561-1626)
- Thomas Hobbes (1588-1679)

4b. Concepţia senzualistă a lui John Locke (1632-1704)

- Toate cunoştinţele provin din simţuri
- Cunoştinţa are trei grade, trei trepte de certitudine

4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753)

4d. Neoempirismul sau pozitivismul

4e. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

4f. Întrebări (de verificare)

4g. Bibliografie

4a. Precursorii empirismului

• EMPIRISMUL, spre deosebire de raţionalism, porneşte de la experienţa senzorială (empirie) care se produce nemijlocit (prin percepţie). Această concepţie, născută în Anglia în secolele XVI-XVII, se mai numeşte şi *senzualism*, întrucât operează asupra senzorialităţii receptată ca primordială în cunoaştere.

• *Francis Bacon* (1561-1626) este primul mare empirist englez care trimite în căutarea adevărului la experienţa sensibilă. Trăind în epoca Renaşterii în care se naşte ştiinţa modernă, Bacon caută o nouă metodă de cunoaştere care, în opoziţie cu scolastica medievală, să favorizeze cercetarea ştiinţifică şi cunoaşterea naturii de către om („Novum organum", 1620). El inventează metoda inductivă în cunoaştere: de la fapte la idei.

Câteva aforisme baconiene au rămas celebre:

> „Ştiinţa este putere."
>
> „Oamenii nu pot stăpâni natura decât supunându-se legilor ei."
>
> „A te cunoaşte cu adevărat înseamnă a cunoaşte prin cauze."

• *Thomas Hobbes* (1588-1679) este un alt filosof empirist englez care sistematizează şi dezvoltă concepţia înaintaşului său Bacon. Hobbes a extins cunoaşterea asupra tuturor ştiinţelor din vremea sa: optica, geometria, mecanica.

El postulează că „tot ceea ce există este corp, tot ce se întâmplă este mişcare". Spiritul este conceput ca „un corp fin" (prea fin pentru simţuri) sau ca o mişcare fină care are loc în anumite părţi ale corpului organic. Tot ce se întâmplă constă din mişcări de părţi materiale, inclusiv ceea ce se întâmplă în suflet (sentimente, pasiuni). Pentru Hobbes, senzaţia şi reprezentarea sunt schimbări în părţile cele mai mici ale corpului care simte.

A gândi înseamnă, după Hobbes, a calcula: a aduna şi a scădea.

Adevărul stă în acordul reprezentărilor şi nu în concordanţa lor cu lucrurile pe care le semnifică („Leviathan", 1650).

4b. Concepția senzualistă a lui John Locke (1632-1704)

▪ *Toate cunoștințele provin din simțuri*

John Locke este cel mai mare reprezentant al empirismului: el a continuat linia empirist-materialistă a lui Bacon și Hobbes fundamentând orientarea radical senzualistă în teoria cunoașterii.

• Combătând teoria ideilor înăscute (R. Descartes), Locke afirmă în „Eseu asupra intelectului omenesc" (1690) că toate cunoștințele provin din experiența simțurilor. Sufletul este la naștere *tabula rasa*.

> «NIHIL EST IN INTELLECTU QUOD NON PRIUS FUERIT IN SENSU» (În intelect nu există nimic care să nu fi fost înainte în simțuri.)

J. Locke a admis totuși, alături de experiența simțurilor, și *reflecția* – observarea de către spirit a propriilor sale operații.

• Toate ideile (termenul de *idee* are, la Locke, un înțeles larg: este reprezentare, imagine și noțiune) pe care le posedă intelectul îi sunt furnizate de simțuri, îi vin de la percepții. Intelectul doar prelucrează ceea ce îi oferă simțurile. Intelectul este activ, dar nu creator. El este ca „o foaie albă de hârtie" pe care percepțiile își imprimă semnele lor, sau ca o bucată de cretă moale pe care, prin apăsare, percepțiile își lasă urmele lor.

• Două sunt izvoarele din care provin cunoștințele omului:

(1) pe de o parte, sunt percepțiile care ne pun în contact cu obiectele extreme, pe care Locke le numește „senzații" (engl. *sensations*)

(2) pe de altă parte, sunt percepțiile care ne relevă ceea ce se petrece în conștiință, pe care Locke le numește „reflexii" (engl. *reflections*). Există așadar o experiență externă și o experiență internă. Locke subliniază că experiența externă se produce întâi și după aceasta ia naștere experiența internă.

▪ *Cunoștința are trei grade, trei trepte de certitudine:*

a) cunoștința perceptivă sau *senzitivă* se referă la existența lucrurilor finite, din afara noastră și care nu ajung niciodată la o certitudine deplină.

b) cunoștința *demonstrativă* în care acordul sau dezacordul între idei nu poate fi stabilit decât cu ajutorul altor idei intermediare

c) cunoștința imediată sau *intuitivă* cu ajutorul căreia acordul sau dezacordul dintre două idei este prins imediat, fără a recurge la alte idei (de ex. prejudecățile: „zăpada este albă", „albul nu este negru")

Cunoștința intuitivă, după J. Locke este cea mai clară și cea mai sigură.

Cele trei tipuri de cunoștințe sunt cele trei trepte de certitudine pe care le posedă cunoașterea omenească. Nu întotdeauna intelectul poate ajunge la cunoștințe sigure. Deseori suntem obligați să avem o atitudine, să recurgem la păreri, la presupuneri, la judecăți probabile. *Probabilitatea* este utilă, însă trebuie să fie confirmată de experiență.

EPISTEMOLOGIE ȘI TOLERANȚĂ RELIGIOASĂ

*Cu tot empirismul său declarat, John Locke recunoaște că unele dintre ideile noastre ne oferă o reprezentare adecvată a lumii. Însă capacitatea de a cunoaște lucruri derivă de la Dumnezeul atotcunoscător și „știm cu mai multă siguranță că există un Dumnezeu decât știm că există altceva în afara noastră" (**Essay Concerning Human Understanding**, 1689, IV, 10).*

***Sarcina epistemologiei** este să prezinte ceea ce știm într-adevăr, sursele variate ale cunoașterii, folosirea corectă și, înainte de orice, limitele și capacitățile îndoielnice ale minților noastre. Prin această temă Locke a pus în legătură epistemologia sa cu pledoaria pentru **toleranța religioasă**.*

Concepția sa potrivit căreia religia și moralitatea sunt la fel de deschise demonstrației și raționamentului ca matematica îl definește drept o figură pre-iluministă.

*(apud Simon Blackburn, **Dicționar de filozofie** - Oxford, 1994, trad .rom., Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 232)*

4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753)

Luând ca punct de plecare senzualismul lui J. Locke, episcopul englez George Berkeley a imprimat senzualismului un caracter *subiectivist*.

Întrucât în experiență sunt date nemijlocit numai senzații, realitatea constă din senzații. Obiectele nu sunt decât *complexe de senzații*. ESSE EST PERCIPI (a exista înseamnă a fi perceput). De exemplu, mărul nu este altceva, după Berkeley, decât un complex de senzații, care pentru a exista trebuie să fie perceput de un subiect cunoscător. („Tratat asupra principiilor cunoașterii omenești" – 1710).

4d. Neoempirismul sau pozitivismul

Empirismul modern este *pozitivismul*, un curent filosofic din sec. XIX-XX întemeiat de Auguste Comte (1798-1857), care respinge filosofia ca reprezentare teoretică generalizată a lumii, tinzând să se limiteze strict la faptele „pozitive", confirmate de experiență. Accentul pus asupra „experienței", „faptelor", „verificabilității" asupra *pozitivității* cunoașterii științifice explică marea influență pe care a exercitat-o pozitivismul asupra multor discipline științifice (inclusiv în psihologie: psihologia experimentală, psihologia cognitivă etc.).

4e. Rezumat (concepte și teze fundamentale)

7. Empirismul consideră cunoașterea ca pe un demers care pornește de la experiența senzorială, primordială față de rațiune.
8. Fr. Bacon caută o nouă metodă de cunoaștere științifică care să pornească de la fapte („Novum organon", 1620).
9. Th. Hobbes este un materialist care deduce ideile și cunoștințele pornind de la senzație.
10. John Locke susține că toate cunoștințele provin din simțuri:
«Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu»
Cunoștința are trei grade care sunt și trei trepte de certitudine: cunoștința senzitivă, cea demonstrativă și cea intuitivă. Ultima este cea mai clară și cea mai sigură („Eseu asupra intelectului omenesc", 1690).
11. George Berkeley imprimă senzualismului un caracter *subiectivist*: *«nihil est percipi»*.
12. Neoempirismul sau pozitivismul, întemeiat de Auguste Comte, limitează cunoașterea științifică la experiment pozitiv și la fapte (psihologia experimentală).

4f. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt caracteristicile generale ale empirismului?

2. Care este noua metodă de cunoaștere inventată de Fr. Bacon și în ce constă aceasta?
3. În ce constă teoria cunoașterii la Th. Hobbes?
4. Cum înțelege J. Locke relația dintre intelect și simțuri?
5. Explicați cele trei grade ale cunoștinței la Locke!
6. În ce constă subiectivismul senzualismului lui G. Berkeley?
7. Ce este pozitivismul?
8. Care sunt virtuțile și limitele empirismului?

4g. Bibliografie

„Bacon, Morus, Hobbes, Locke", București, Ed. Academiei Române, 1951
Bekeley, G. - *Principiile cunoașterii omenești*, Iași, Ed. Agora, 1995
Locke, John - *Eseu asupra intelectului omenesc* (2 vol.), București, Ed. Științifică, 1962 (*)
Roșca, Ioan N. - *Filosofia modernă (empirismul și raționalismul)*, București, Ed. Fundației „România de Mâine", 1999 (B-UTM) (*)

5. Raţionalismul absolut şi transcendental (kantian şi hegelian)

5a. Idealismul transcendental al lui Immanuel Kant (1724-1804)
- o Criticismul kantian
- o Apriorismul în cunoaştere
- o Etica: personalitatea şi libertatea

5b. Fenomenologia spiritului şi autodevenirea Ideii absolute la Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)
- o Dialectica ca metodă de gândire creatoare
- o Stadiile autodevenirii ideii absolute
- o Natura conceptului în logica hegeliană
- o Suflet şi spirit

5c. Neokantienii şi neohegelienii

5d. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

5e. Întrebări (de verificare)

5f. Bibliografie

5a. Idealismul transcendental al lui Immanuel Kant (1724-1804)

- *Criticismul kantian*

Immanuel Kant este întemeietorul filosofiei clasice germane, un moment de răscruce în gândirea modernă. El îşi expune idealismul transcendental într-o trilogie a criticilor:

1. Critica raţiunii pure (1781) consacrată teoriei cunoaşterii
2. Critica raţiunii practice (1788) consacrată eticii
3. Critica puterii de judecare (1790) cuprinde estetica şi teoria finalităţii naturii

Kant concepe cele trei Critici într-un tot unitar. În esenţă, filosofia sa aduce un elogiu raţiunii (observă F. M. Dostoievski, 1821-1881).

- *Apriorismul în cunoaştere*

Apriori (lat. *„din ceea ce precedă"*) desemnează cunoştinţele care sunt anterioare experienţei nemijlocite;

Aposteriori (lat. *„din ceea ce urmează"*) se referă la cunoştinţele provenite numai din experienţă

Apriorismul kantian este o concepţie raţionalist-critică, opusă empirismului şi relativismului care preconizează caracterul independent de experienţă (apriori) al cunoaşterii *esenţei* şi în speţă a *categoriilor*. Aşadar, în cunoaşterea esenţei lucrurilor, oamenii se sprijină pe idei anterioare experienţei lor. Prin aceasta Kant a urmărit să demonstreze rolul acitv, creator în cunoaştere, capacitatea ei de anticipare.

În problema cunoaşterii umane Kant dă un răspuns viguros, cu marca *necesităţii* şi *universalităţii* marii dispute dintre empirism şi raţionalism. Kant concepe conştiinţa ca sinteză între *apriori* şi *aposteriori*.

- Cunoaşterea este un *proces* care trece prin trei faze care corespund celor trei instanţe ale cunoaşterii:

1. experienţa sensibilă
2. intelectul
3. raţiunea

Demonstrând modul în care este posibilă cunoaşterea valabilă, adică necesară şi universală, Kant stabileşte *trei factori apriori:*

1. intuiţiile pure ale *sensibilităţii* în care obiectele ne sunt date
2. categoriile *intelectului* cu ajutorul cărora aceste obiecte pot fi gândite
3. ideile *raţiunii* care îi indică intelectului *direcţia* spre o anumită unitate a cunoştinţelor

Unitatea ni se înfăţişează ca principiu diriguitor al procesului cunoaşterii.

- Kant a introdus noţiunea de *antinomie* (gr. *anti* – „contra" şi *nomos* – „lege") pentru a fundamenta teza potrivit căreia raţiunea, neputând depăşi limitele experienţei senzoriale, nu poate cunoaşte „lucrul în sine" (ceea ce nu mai poate fi cunoscut). Orice încercare de a depăşi aceste limite duce raţiunea la contradicţii sau *antinomii* care exprimă ca adevărate atât teza cât şi antiteza.

Kant a formulat *patru antinomii ale raţiunii pure:*

a) lumea este finită – lumea este infinită
b) fiecare substanţă complexă este constituită din părţi simple – nu există nimic simplu
c) în lume există libertate – în lume nu există libertate, ci doar cauzalitate
d) există a cauză primordială a lumii (Dumnezeu) – nu există o cauză primordială

Teoria kantiană a antinomiilor pune în evidenţă mişcarea dialectică a gândirii.

- *Etica: personalitatea şi libertatea*

Personalitatea devine la Kant conceptul integral al moralităţii şi pentru prima dată un atribut al oricărui om şi nu doar al eroilor istoriei.

Personalitatea este indicele care autentifică stadiul în care omul devine:

1. conştient de ceea ce *este*
2. conştient de ceea ce *poate fi*
3. conştient de ceea ce *trebuie* să fie

Datoria morală a fiecărui om este de a-şi onora umanitatea din persoana sa, de a face din sine o personalitate. A fi o personalitate înseamnă „a fi fiinţă raţională aptă de responsabilitate". Omul nu este doar mijloc (N. Machiavelli), ci şi scop suprem. Omul, ca fiinţă raţională, există ca scop în sine, nu numai ca mijloc.

Libertatea este condiţia fundamentală a moralităţii ca mijlocul propriei noastre desăvârşiri. Libertatea nu e un scop în sine, ci o condiţie a împlinirii personalităţii.

Etica lui Kant îi îngăduie omului să-şi descopere:

a) propria sa omenie ca principiu
b) libertatea auto-determinării sale ca sens al datoriei morale.

Kant realizează o „răsturnare copernicană" în înţelegerea datoriei: nu mai este supunere forţată de autorităţi (biserică, sistem ierarhic), ci devine *recunoaşterea libertăţii ca o datorie.* Datoria de a fi liber devine problema fundamentală a moralei. *Este o datorie să fii liber în îndeplinirea datoriilor.* Demnitatea omului stă în exercitarea libertăţii sale ca datorie.

5b. Fenomenologia spiritului şi autodevenirea Ideii absolute la Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

INTRODUCERE:

Din unghiul de interes al psihologiei menţionăm că originea studiilor contemporane asupra ***conştiinţei*** *se află în opera lui Hegel. Prin „Fenomenologia spiritului" (1806-1807) Hegel a prescris dialecticii conştiinţei o idealitate absolută (în care are loc unificarea spiritului cu conştiinţa de sine). Hegel porneşte de la o fenomenologie pe care el o numeşte „ştiinţa experienţei conştiinţei" pentru a ajunge la generarea formelor conştiinţei de sine. La Hegel conştiinţa „se istoriseşte pe sine", ca dezvoltare dialectică şi istorică a „căutării de sine".*

- *Dialectica ca metodă de gândire creatoare*

Hegel are meritul excepţional de a fi deschis larg, o dată cu descoperirea dialecticii categoriilor, perspectiva interpretării dialectice a întregii existenţe (materiale şi spirituale). Dezvoltarea sau devenirea are ca subiect *spiritul absolut* – o raţiune universală care depăşeşte spiritul uman. Totul este devenire, devenirea este autodevenire.

Principiile fundamentale ale dialecticii hegeliene sunt:
1. unitatea şi opoziţia contrariilor
2. trecerea cantităţii în calitate şi invers
3. negarea negaţiei

Gândirea umană devine creatoare operaţionalizând principiile dialecticii. O gândire creatoare gândeşte dezvoltarea, conexiunea şi contradicţia ca izvor al dezvoltării.

- *Stadiile autodevenirii Ideii absolute*

În realizarea autodevenirii sale, Ideea absolută străbate următoarele 3 stadii:

1. stadiul existenţei şi dezvoltării *ideii în sine*, ca gândire pură „înainte de a fi fost creată natura şi spiritele finite"
2. stadiul existenţei *exteriorizate* a ideii, manifestarea ei în natură, sub formă de obiecte şi procese materiale; „ideea pură se hotărăşte în mod liber să iasă din sine şi să se încarneze, să se materializeze în diversitatea naturii"
3. stadiul ieşirii ideii din starea ei alterată, al „ridicării ei din natură", al *reîntoarcerii la sine*; în acest stadiu ideea se gândeşte pe sine

Rezumând, dezvoltarea spiritului trece prin teză, antiteză şi sinteză:
1. actul dialectic începe de la o abstracţie nedeterminată, *spiritul subiectiv* (teza)
2. parcurge stadiul alterităţii abstracţiei – *spiritul obiectiv* (antiteza)
3. şi sfârşeşte cu abstracţia finală – *spiritul absolut* ca unitate a ideii şi a naturii (sinteza)

- *Natura conceptului în logica hegeliană*

Dezvăluind caracterul dialectic al cunoaşterii Hegel a prezentat cunoaşterea ca pe un proces continuu de apropiere progresivă a gândirii de adevărul absolut („Adevărul este întregul"). Cunoaşterea este, în esenţă, construirea şi dezvoltarea *conceptului*.

Hegel defineşte astfel conceptul (în Ştiinţa Logicii, partea I, 1812-1816):

*„Conceptul este **liberul** însuşi, puterea substanţială fiinţând pentru sine şi este **totalitate** în care fiecare dintre momente este **întregul**, care este intuit ca unitate de nedespărţit de el. Conceptul este astfel în identitatea sa cu sine **determinantul în şi pentru sine**."*

După cum ne tălmăceşte Radu Stoichiţă (1972, p. 15), conceptul hegelian este eternă putere de generare, este principiul a tot ce există, este izvorul din care toate iau naştere şi în care toate se reîntorc; conceptul este *principiul creaţiei*, „este sămânţa din care îşi îndeplineşte făptura timpul". În esenţă, conceptul hegelian este producerea conştiinţei de sine.

- *Suflet şi spirit*

Sufletul este subiectiv şi caută tot timpul să devină autonom, să se desprindă de dependenţa sa de natură. El devine nemuritor şi sinteză de abia când se transformă în *spirit* care este pur, nemuritor şi absolut. Spiritul absolut este Spiritul ajuns la adevărul său sau la realizarea sa absolută.

SPIRITUL LUMII

Filosofia hegeliană este una a reconcilierii Ideii cu realul: nu există separaţie între acestea pentru că „ceea ce este raţional este real şi ceea ce este real este raţional".

*«Individul despre care vorbeşte istoria este Spiritul lumii (**Weltgeist**). Tocmai acest obiect concret, în figura sa concretă şi în evoluţia sa necesară este cel pe care filosofia şi-l dă ca obiect atunci când tratează despre istorie. Pentru filosofie faptul primordial nu este destinul, energia, pasiunile popoarelor şi, în mod conjugat, aglomeraţia informă de evenimente. Faptul primar pentru filosofie este Spiritul însuşi al evenimentelor, Spiritul care le-a produs, pentru că el este Hermes, conducătorul popoarelor»*

*(Hegel, **Raţiune în istorie** (1837), Paris, 1965, p. 47)*

*Obiectul filosofiei este deci realizarea raţiunii în istorie şi cunoaşterea Spiritului Lumii. Hegel nu va studia istoriile religiilor, ale bătăliilor, ale revoluţiilor şi ale pasiunilor politice. El va căuta mai degrabă să înţeleagă cum se operează, în ceea ce pare a fi un haos informe de evenimente, **împlinirea logică a raţiunii universale**. Acest dinamism intern trebuie descris pentru că el conduce mersul lumii. Pentru Hegel nu există altă istorie decât cea a Spiritului.*

*(apud: Elisabeth Clément et al., **Filosofia de la A la Z**, Bucureşti, Ed. ALL, p. 219)*

5c. Neokantienii şi neohegelienii

Neokantianismul se afirmă în Europa la sfârşitul sec. XIX şi primele decenii ale sec. XX prin numeroase şcoli:

1. *Şcoala de la Marburg* (H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer) a purificat kantianismul prin excluderea „lucrului în sine" şi reducerea rolului sensibilităţii.

2. *Şcoala de la Baden* (W. Windelband, H. Rickert, B. Bauch) a promovat un punct de vedere normativist în logică, teoria cunoaşterii, filosofia valorilor şi a culturii.

3. *Realismul critic* (A. Riehl, K. Groos, O. Külpe) a susţinut un realism logico-epistemologic după care filosofia trebuie să fie construită pe baza datelor ştiinţelor.

Neokantienii au contribuit, prin H. Rickert şi E. Cassirer, la antropologia filosofică.

1. *„Mişcarea transcendentalistă"* (care apare la Boston, SUA în 1836: Ralph W.Emerson, Frederic Hedge, Orestes Brownson) apare ca o reacţie împotriva empirismului englez şi a închistării vieţii spirituale americane sub influenţa dogmatismului teologiei unitariene.

2. *Hegelienii de dreapta* sunt discipolii conservatori ai lui Hegel care au considerat filosofia o formă raţionalizată a teologiei (K. L. Michelet şi K. Rosenkranz).

3. *Hegelienii de stânga* sau „tinerii hegelieni" sunt discipoli liberali care au promovat un idealism subiectiv desprins de religie (fraţii Edgar şi Bruno Bauer, L. Feuerbach, Karl Marx şi Fr. Engels).

4. *Neohegelianismul* este un curent contemporan apărut în Anglia (F. H. Bradley) şi SUA (J. Roy), s-a răspândit ulterior în Italia (B. Croce, G. Gentile), în Olanga, Germania, Franţa. Neohegelienii au preluat de la Hegel doar anumite laturi pe care le-au interpretat în spiritul subiectivismului, voluntarismului şi iraţionalismului.

5d. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

- Filosofia lui Kant este *raţionalist-transcendentală*, fiind expusă într-o trilogie a criticilor. Critica raţiunii este un elogiu al acesteia.
- Teoria kantiană a cunoaşterii se caracterizează prin *apriorism* – caracterul independent de experienţă al cunoaşterii esenţei.

Cunoaşterea este un proces cu trei faze: experienţa sensibilă, intelectul şi raţiunea.

Unitatea este principiul diriguitor al cunoaşterii: sinteza dintre intuiţie şi concept, dintre *apriori* şi *aposteriori*.

- *Etica* lui Kant face din personalitate conceptul integral al moralităţii. Datoria morală a omului este de a face din sine o personalitate. Libertatea este o datorie morală.
- Hegel se ocupă de *fenomenologia spiritului* şi de *autodevenirea Ideii absolute*.
- **Dialectica** hegeliană este metoda de gândire creatoare care respectă 3 principii:

a) unitatea şi opoziţia contrariilor
b) trecerea cantităţii în calitate şi invers
c) negarea negaţiei

Izvorul dezvoltării este contradicţia internă.

- *Autodevenirea Ideii absolute* se realizează în 3 stadii:

a) ideea în sine (spiritul subiectiv)
b) existenţa exteriorizată a ideii (spiritul obiectiv)
c) ieşirea din starea ei alterată şi reîntoarcerea la sine (spiritul absolut)

- Cunoaşterea se realizează la Hegel prin geneza, construcţia şi dezvoltarea conceptului care este: liberul, întregul şi procesul (Adevărul este întregul). Conceptul hegelian este producerea conştiinţei de sine, este forţa naturii care ia cunoştinţă de sine.
- *Sufletul* tinde permanent, în concepţia lui Hegel, să devină autonom, să scape de dependenţa sa de natură. Spiritul este sinteză, este pur şi nepieritor.
- Neokantienii şi neohegelienii transformă concepţiile clasice în spiritul cunoaşterii ştiinţifice moderne.

5e. Întrebări (de verificare)

1. În ce constă criticismul kantian şi în ce opere este exprimat?
2. Care sunt instanţele cunoaşterii în concepţia lui Kant?
3. Ce este apriorismul?
4. Prin ce se deosebeşte intelectul de raţiune în accepţia kantiană?
5. Care sunt trăsăturile principale ale eticii kantiene?
6. Care sunt principiile metodei dialectice la Hegel?
7. Explicaţi procesul autodevenirii Ideii absolute!

8. Ce este spiritul absolut?
9. Care este natura conceptului în logica lui Hegel?

5f. Bibliografie

Bobică, N. N. - *Apriorismul kantian*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1992 (*)
Hegel, G. W. F. - *Fenomenologia spiritului*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1965
Kant, I. - *Critica raţiunii practice şi Întemeierea metafizică a moravurilor*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1972
Kant, I. - *Critica raţiunii pure*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969
Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol.1), Bucureşti, Ed. Printech, 2000, p. 89-113 (B-UTM) (*)
Singer, Peter - *Hegel* („Maeştrii spirituali"), Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996
Stoichiţă, Radu - *Natura conceptului în logica lui Hegel*, Bucureşti, 1972 (*)

Recapitulare

Principalele orientări filosofice care au dominat perioada postrenascentistă, din secolele XVII şi XVIII, au fost raţionalismul şi empirismul.

F. Bacon îi compara pe empirişti cu „furnicile", iar pe raţionalişti cu „păianjenii", vrând să sugereze că primii îşi extrag ideile din experienţă, din lumea exterioară, iar ultimii îşi ţes pânza ideatică din propria lor gândire, din propria lor substanţă.

- În *plan gnoseologic* toţi *raţionaliştii* au susţinut următoarele idei:

1. raţiunea este facultatea cognitivă fundamentală
2. cunoştinţele raţionale intuitive şi cele deductive sunt fundamentale (în raport cu cele empirice) şi autentice (adevărate)
3. simţurile sunt, de regulă, înşelătoare
4. cunoştinţele senzoriale sunt, de obicei, incerte dar pot fi si veridice în măsura în care le confirmă pe cele raţionale

- Raţionaliştii, în plan ontologic, au afirmat că Dumnezeu (substanţa supremă) a creat şi ordonat lumea, fără a mai interveni ulterior în evoluţia ei, ci fiind sau dincolo de lume, transcendent (aşa cum gândeau Descartes şi Leibniz) sau înlăuntrul acesteia, imanent (cum a susţinut Spinoza).

În domeniul gnoseologic, *empiriştii* au afirmat următoarele teze:

1. simţurile constituie facultatea fundamentală şi cea mai sigură de a cunoaşte
2. intelectul nu produce noi informaţii în raport cu cele obţinute de simţuri, ci are doar rolul de a combina în diferite chipuri cunoştinţele senzoriale
3. cunoştinţele raţionale sunt reductibile la cele senzoriale componente

Soluţiile diferite sau chiar opuse date problemelor cunoaşterii se explică prin premisele ştiinţifice teoretizate de cele două orientări:

1. empirismul a fost influenţat de *metoda inductivă* practicată în ştiinţele experimentale ale naturii şi în cercetarea societăţii
2. raţionalismul a absolutizat metoda de cunoaştere *matematică*

- Kantianismul este un raţionalism transcendental caracterizat prin apriorism. Cunoaşterea este antinomică şi unitară. Personalitatea şi libertatea sunt conceptele fundamentale ale eticii kantiene.
- Hegel a construit o filosofie în care a ridicat raţionalismul la nivelul absolut: *fenomenologia spiritului* descrie *autodevenirea Ideii absolute.*

Dialectica hegeliană, care îşi are germenii în antinomiile kantiene, devine o metodă fundamentală de gândire.

Fiecare dintre cele două orientări clasice are limite datorită faptului că au fost extremiste şi reducţioniste. Astăzi operarea cu opoziţia clasică dintre empirism şi raţionalism pare a nu mai fi actuală. Cele două orientări au în comun un anumit tip de demers intelectual, care se sprijină pe anumite postulate comune: gânditorii din ambele şcoli admit un model cantitativist şi mecanicist al omului şi al universului (vezi, de ex.: John Cottingham, *„Raţionaliştii: Descartes, Spinoza, Leibniz"*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1998, p. 15).

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care este tema comună a filosofilor raționaliști?
2. Care sunt diferențele dintre cei trei raționaliști analizați?
3. Cum este concepută divinitatea de către cei trei raționaliști?
4. Ce este asemănător și ce este diferit în concepția despre cunoaștere la cei patru empiriști: F. Bacon, Th. Hobbes, J. Locke, G. Berkeley?
5. Prin ce se deosebește pozitivismul modern de empirismul clasic?
6. Care sunt tezele fundamentale ale neoraționaliștilor?
7. Comparați raționalismul kantian cu cel hegelian! Care sunt atributele lor definitorii?

Capitolul III

DE LA RAȚIUNEA INIMII LA INTUIȚIONISM ȘI EXISTENȚIALISM

6. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662) Intuiționismul bergsonian

7. De la existențialism la psihologia existențială

Recapitulare

6. Raţiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)

Intuiţionismul bergsonian

6a. Raţiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)
- Revelaţia lui Pascal
- Omul – o „trestie gânditoare" (germenii existenţialismului)
- Ordinea spiritului şi ordinea inimii
- Raţiunea inimii: absolutizare sau diminuare a raţiunii?

6b. Intuiţionismul bergsonian
- Formele intuiţiei
- Concepţia intuiţionistă a lui Henri Bergson (1859-1941)
- Intuiţionismul modern

6c. Rezumat

6d. Întrebări

6e. Bibliografie

6a. Raţiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)

- *Revelaţia lui Pascal*

Francezul Blaise Pascal trăieşte o viaţă tragică doar 39 de ani (ca şi Mihai Eminescu). Viaţa lui poate fi divizată în două etape distincte despărţite de anul 1654.

La numai 12 ani el redescoperă teoremele lui Euclid, iar la 19 ani inventează o maşină de calcul. *Matematica* şi *ştiinţele exacte* (fizica) vor rămâne mult timp, pentru Pascal, domenii în care el va lăsa urma geniului său (în ultimii 15 ani de viaţă el a fost grav bolnav, îngrijit de sora sa).

În noaptea de 23 noiembrie 1654 (avea 31 de ani) Pascal are o *revelaţie mistică* de o intensitate extraordinară care îi dezvăluie o „bucurie eternă". Anul următor el se va retrage la mânăstirea Port-Royal. Viaţa sa ia un curs nou: părăseşte cercetarea ştiinţifică pentru a se dedica apologiei religiei creştine (scrie *Cugetări*, 1657-1662).

- *Omul – o „trestie gânditoare"* (germenii existenţialismului)

În *Cugetări* (1998, p. 296) Pascal scria:

„Omul nu este decât o trestie, cea mai fragilă din natură: dar este o trestie gânditoare ... Toată demnitatea noastră stă în gândire. De la ea trebuie să ne reclamăm şi nu de la spaţiu sau de la durată, pe care nu le-am putea umple. Să lucrăm deci pentru gândirea noastră: acesta este principiul moralei."

Gândirea este deci un lucru admirabil şi incomparabil prin natura sa: „Cât este de măreaţă prin natura ei! Cât de jalnică prin defecte" (idem, p. 300)

Pascal elogiază *revenirea gândului către sine*, tentativa omului de a face lumină asupra propriei sale naturi. Ceea ce descoperă omul în Sinele său adânc este o „absenţă fundamentală": se descoperă pe sine ca absent potenţial din ordinea lucrurilor. Pe scurt, *omul se descoperă pe sine ca muritor*. Prin aceste cugetări, după cum susţin mulţi filosofi, Pascal zămisleşte germenii existenţialismului.

Descoperirea finitudinii existenţei umane îi provoacă omului o tulburare şi o neliniştе tipic existenţialistă.

„Omul nu este nici înger, nici bestie, dar nefericirea vine din faptul că, vrând să facă pe îngerul, face pe bestia." (Cugetări, 1998, p. 298)

o *Ordinea spiritului şi ordinea inimii (credinţa)*

Pascal gândeşte că există trei mijloace ale *credinţei*:

1. raţiunea
2. obiceiul
3. inspiraţia

În ultima parte a vieţii sale Pascal este preocupat să întemeieze sistematic şi convingător *credinţa* într-o divinitate care scapă puterilor ordinare de cunoaştere ale spiritului omenesc. Această dificilă întreprindere pare să se bazeze pe distincţia pe care el o face între *ordinea spiritului*, care presupune demonstraţie raţională, şi *ordinea inimii* care porneşte dintr-o intuiţie interioară. Alături de adevăr, miracolul este necesar pentru a-l convinge pe om în întregul său, trup şi suflet.

o *Raţiunea inimii: absolutizare sau diminuare a raţiunii?*

Astfel, de la provocarea unui raţionalism pur şi radical (până la momentul crucial - 1654) Pascal trece la o concepţie fundamentată pe *raţiunea inimii* care este superioară raţiunii minţii.

Filosofii moderni au judecat această raţiune a inimii în două feluri:

1. unii au considerat că Pascal a vrut să realizeze o îndulcire, o atenuare şi o diminuare a raţionalismului absolut, întrucât revelaţia sa l-ar fi îndemnat la o neîncredere în puterile raţiunii umane

2. alţii, dimpotrivă, au considerat că între cele două etape ale vieţii sale nu poate fi o ruptură: raţiunea inimii ar fi o extindere şi o împlinire a raţionalismului. Noi înclinăm spre această opinie. Credem că raţinea inimii admite mai curând complementaritatea decât opoziţia dintre cele două tipuri de iluminări: „iluminarea minţii" (inteligenţa) şi „iluminarea inimii" (intuiţia)

Iată ce scria Pascal în *Cugetările* sale (p. 270):

«Cunoaştem adevărul nu numai prin raţiune, ci şi prin inimă: prin inimă cunoaştem primele principii şi în zadar raţiunea încearcă să le combată.»

În orice caz, raţiunea inimii este raţiunea împlinită care este şi calea optimă pentru dobândirea credinţei şi a iubirii. Simţim adevărurile prime prin intermediul inimii şi numai inimii i se deschide Dumnezeul creştin.

6b. Intuiţionismul bergsonian

o *Formele intuiţiei*

Intuiţia (lat. intueor – „a vedea", „a cunoaşte rapid, imediat") este „descoperirea bruscă a unei soluţii fără conştiinţa modului de descoperire, care are loc fie la primul contact cu problema, fie după o perioadă de efort fără succes urmată de pauză" (P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 380).

a) Aceasta este doar una din formele intuiţiei, este mai curând o *inspiraţie* ca o cunoaştere nemijlocită, deosebită de cunoaşterea raţională, discursivă.

Mai pot fi delimitate încă trei forme:

b) ansamblul proceselor de reflectare senzorială, nemijlocită a obiectelor şi proceselor (intuiţia *senzorială*);

c) la filosofi raţionalişti, ca R. Descartes şi B. Spinoza, este cunoaştere raţională nemijlocită a adevărurilor care servesc drept punct de plecare al deducţiei, de exemplu a axiomelor matematice (intuiţia *intelectuală*);

d) în filosofia şi psihologia iraţionalistă (Arthur Schopenhauer, H. Bergson) este o capacitate de cunoaşetere sui generis, în esenţă iraţională, care ne permite să prindem brusc şi dintr-o dată esenţa lucrurilor (intuiţia bergsoniană).

o *Concepţia intuiţionistă a lui Henri Bergson (1859-1941)*

În locul raţionalismului şi empirismului, ca abordări „compromise" H. Bergson arată că creativitatea nu poate fi explicată decât prin intuiţie – *o capacitate iraţională* (de fapt, nu neraţională ci suprarraţională!) *de a surprinde rapid şi nemijlocit esenţa proceselor vitale* („elanul vital"). El studiază intuiţia *artistică* şi postulează intuiţia *mistică* (intuirea misterelor divine) care devine o adevărată metodă de creaţie la F. M. Dostoievski (I. Mânzat, 1999).

Teoria begsoniană *a duratei* se sprijină pe distincţia dintre un „Eu profund", identic cu procesele adânci ale conştiinţei care iau forma unui *timp interior* (durata) şi un „Eu de suprafaţă" identic cu procesele conştiinţei acaparate de lumea externă şi care iau forma timpului *spaţializat*. Eul profund (care, din perspectiva psihologiei actuale, ar corespunde cu Sinele) este temelia Eului şi a întregii lumi, el este

originar. Eul este devenire, iar a deveni presupune creaţia. Spre a surprinde, pe planul cunoaşterii, această caracteristică a Eului este necesară completarea cunoaşterii bazată pe inteligenţă cu o cunoaştere bazată pe intuiţie care surprinde dintr-odata esenţa şi întregul.

H. Bergson este recunoscut ca cel mai de seamă reprezentant al intuiţionismului în filosofie, psihologie şi estetică.

Într-un studiu intitulat *Intuiţia ca psihosinergie* am abordat intuiţia ca pe un proces creator din perspectiva psihologiei sinergetice – I. Mânzat, 1995, pg. 13-26.

MORALĂ ŞI RELIGIE

Dinamismul („elanul vital") care animă atât viaţa spiritului cât şi fiinţele vii şi, în cele din urmă, toate forţele universului, se regăseşte în morală şi religie. H. Bergson gândeşte aceste două domenii pornind de la opoziţia „închis" vs. „deschis". Este „închis" orice sistem determinat de reguli rigide (de exemplu, după el, morala kantiană este „morală închisă"). În schimb este „deschis" tot ceea ce, în morală şi religie, dă seama de un elan spiritual: morala sfântului sau a eroului, de exemplu, sau încă, în domeniul religios, raportarea personală şi dinamică la Dumnezeu, prin opoziţie cu organizarea rigidă a culturii.

*(apud: Elisabeth Clément et al., **Filosofia de la A la Z**, Bucureşti, Ed. ALL, p. 60)*

o *Intuiţionismul modern*

1. *„Modernismul catolic"* a fost promovat în Franţa de Eduard Le Roy (1870-1954) şi Maurice Blondel (1861-1949).

Le Roy a încercat unirea într-o sinteză a ştiinţei, filosofiei şi religiei. El preia concepţia bergsoniană a realităţii ca „pură devenire", „elan vital", „evoluţie creatoare", dar reductibilă la *gândire*. El justifică conceptul de *divinitate* prin aceea că orice gândire recunoscându-se incompletă este împinsă în mod necesar către o *gândire supremă* identificată cu Dumnezeu.

2. *„Filosofia vieţii"*. În Germania intuiţia bergsoniană a fost dezvoltată de o grupare de şcoli filosofice cunoscută ca „filosofia vieţii" (W. Dilthey, 1833-1911): filosofia nu este teoretizare, ci este trăire (viaţă spirituală, devenire cosmică). În perioada interbelică, în cultura română apare *trăirismul* promovat de Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu etc.

3. Intuiţionismul etic, care apare la începutul secolului XX în Anglia şi SUA, neagă întemeierea experimentală sau raţională a categoriilor morale şi susţine posibilitatea înţelegerii lor exclusiv pe cale intuitivă (G. E. Moore, H. A. Prichard).

6c. Rezumat

1. Blaise Pascal îşi întemeiază filosofia pe *raţiunea inimii* („Cugetări", 1657-1662).

- Omul este o „trestie gânditoare" care trăieşte o nelinişte tipic existenţialistă descoperindu-se pe sine ca muritor.
- Ordinea spiritului este depăşită de ordinea inimii.

Raţiunea inimii, care ne apropie de Dumnezeu, este superioară raţiunii minţii. Raţiunea inimii este raţiunea împlinită care netezeşte calea spre credinţă şi iubire.

2. *Intuiţia* este o cunoaştere rapidă, dintr-o dată a esenţei şi a întregului. Poate fi de 4 feluri: inspiraţie, intuiţie senzorială, intelectuală, bergsoniană (H. Bergson, 1859-1941).

- Relaţia dintre Eul profund (timpul interior) şi Eul de suprafaţă (timp spaţializat) se face mai ales prin intuiţie ca o cunoaştere iraţională (suprarațională).
- Prin intuiţie Bergson depăşeşte poziţiile extreme ale empirismului şi raţionalismului şi încearcă să descifreze secretul creaţiei.

3. *Intuiţionismul modern:* „modernismul catolic" (E. Le Roy), „filosofia vieţii" (W. Dilthey), intuiţionismul etic (G. E. Moore).

6d. Întrebări

1. Cum poate fi înţeleasă *raţiunea inimii* a lui Blaise Pascal: ca absolutizare sau ca diminuare a raţiunii? De ce?
2. Care este concepţia despre om a lui Pascal?
3. Prin ce este superior intuiţionismul faţă de empirism sau raţionalism?
4. Care sunt atributele intuiţiei bergsoniene?
5. Care sunt variantele intuiţionismului modern?

6e. Bibliografie

Avramescu, Marian Cătălin - Studiu introductiv, la *Cugetări*, op.cit. (*)
Bergson, Henri- *Energia spirituală*, Bucureşti, Ed. Antet, 1994 (*)
Mânzat, Ion - *Intuiţia ca psihosinergie*, în vol.: S. Chelcea şi L. Mitrănescu (coord.) „Conexiuni", Bucureşti, Ed. INI, 1995
Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol. I), Bucureşti, Ed. Printech, 2000, p. 149-161 (B-UTM) (*)
Mânzat, Ion - *Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*, Bucureşti, Ed. ProHumanitate, 1999
Pascal, Blaise - *Cugetări*, Ed.Aion, 1998

7. De la existenţialism la psihologia existenţială

7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existenţa omului concret

7b. Existenţialiştii atei – moartea, libertatea şi absurdul

7c. Existenţialiştii creştini: mântuire prin credinţă şi revelaţie

7d. Psihologia existenţialistă (Viktor Frankl, 1905-1997)

7e. Rezumat

7f. Întrebări

7g. Bibliografie

7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existența omului concret

• Existențialismul este atât o orientare, cât și o atitudine antidogmatică care se opune doctrinelor empiriste și raționaliste/iraționaliste.

Originile sale sunt atribuite danezului Sören Kierkegaard (1813-1855) și germanului Friedrich Nietzsche (1844-1900). Existențialismul a devenit influent în Europa după primul război mondial.

• În concepția existențialiștilor, problema Ființei are întâietate față de problema cunoașterii. Ființa nu poate fi făcută materie de cercetare obiectivă; ea se revelează individului pe calea reflecției și analizei („Dasein-analiza") asupra propriei sale existențe concrete în timp și spațiu. Existența este fundamentală: fiecare individ înzestrat cu conștiință de sine își înțelege propria existență prin prisma experienței proprii și a trăirii situației concrete în care se află. Eul de care este conștient este o „ființă gânditoare" care are: speranțe, credințe, opinii, temeri, dorințe, nevoia de a afla un scop și un sens.

• În esență, existențialismul provoacă psihologia omului spre cercetarea trăirilor și dramelor psihice: grija, anxietatea, scârba, plictiseala, eșecul proiectului interior, libertatea existențială etc.

Gordon Willard Allport (1991, p. 550-560) crede în rolul important al existențialismului pentru edificarea unui nou tip de psihologie a omului. Psihologii trebuie să cunoască omul concret în totalitatea sa. Fundamentele unei asemenea „psihologii a speciei umane" trebuie să fie temele și crizele perpetue ale vieții umane. Simplele secvențe de tip S-R (stimul-răspuns), impulsurile, deprinderile și abilitățile, mecanismele cognitive tind să mascheze tonalitatea dramatică a vieții. Psihologia trebuie să fie mai umanistă decât este și să se preocupe mai serios de existența spirituală.

7b. Existențialiștii atei – moartea, libertatea și absurdul

• Dintre existențialiștii atei remarcabili sunt trei: Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Sartre (1905-1980) și Albert Camus (1913-1960).

În 1927 Heidegger publică *„Ființă și timp"* în care folosește termenul *Dasein* care înseamnă „ființă în deschis". Ființare printre ființări, omul este în lume; lumea este potențial ostilă. De asemenea, omul este singurul capabil să se smulgă lumii și să se gândească la *ceea ce nu este*. Omul este temporalitate, adică ekstaz, ieșire în afara sa către ceea ce nu mai este sau nu este încă. *Moartea* este orizontul omului care face din *neliniște* o realitate de care el nu poate fugi.

• Toți existențialiștii susțin că *libertatea* este un atribut și o nevoie fundamentală a omului neglijată de psihologia omului.

Este cunoscută formula lui Jean Paul Sartre („Ființă și neant", 1946, p. 37):

«NOI NU NE ALEGEM SINGURI LIBERTATEA,
NOI SUNTEM CONDAMNAȚI LA LIBERTATE»

Pentru a fi liber trebuie să alegi și nu întotdeauna alegem bine. Ca să alegi trebuie să ai opțiuni, pentru a opta trebuie să deliberezi, trebuie să-ți asumi riscuri. Alegere și „alegeri între alegeri" este destinul omului. Libertatea nu este indiferență sau spontaneitate, nu este liber arbitru, este libertate de alegere. Trebuie depășită *libertatea-supliciu*.

• Albert Camus, în *Caietele* și romanele sau piesele de teatru, dezvoltă o filosofie existențialistă având în centru pasiunea imposibilului și a absurdului existențial. Omul trăiește sentimentul dureros al absurdului, el însuși este un fenomen absurd pentru că deține în structura intimă a ființei sale sfârșitul lui inevitabil. Existența umană are în ea ceva din absurdul cuprins în *mitul lui Sisif*.

Camus descrie absurdul ca sentiment și condiție umană care conduce la *problema sinuciderii*. Este problema limită a oricărei filosofii. Dar ideea sinuciderii pune cu brutalitate o singură problemă neîndurătoare: *viața merită să fie trăită*? Sinuciderea este o posibilitate de evadare din cercul de suferință fizică și morală în care omul este închis. Dar rațiunea și atașamentul organic al omului față de viață sunt mult mai puternice decât toate mizeriile lumii.

După cum gândește Camus (*Essais*, 1965, pg. 100-103), sinucidearea nefiind o soluție, iar viața fiind o obligație biologică, de neînvins, singura posibilitate care mai rămâne este aceea a înfruntării absurdului printr-o analiză lucidă. Absurdul este rezultatul ciocnirii între marea dorință de claritate a omului și imposibiliatatea de a atinge această aspirație potrivit iraționalului care izvorăște neîncetat din datele și situațiile lumii înconjurătoare.

MITUL LUI SISIF

Din ordinul lui Zeus, Sisif este condamnat să urce în eternitate o enormă bucată de stâncă pe panta unui munte. Urcarea era mereu reluată, deoarece sub propria greutate stânca, o dată ajunsă sus, cădea din nou la baza pantei.

*În **Mitul lui Sisif** (1942) A. Camus îl prezintă pe acest erou ca pe un simbol al condiției umane: „Clarviziunea care trebuie să genereze frământări" – scrie el referitor la Sisif –, „își consumă victoria dintr-o lovitură. Nu există destin care să nu fie depășit prin dispreț".*

*(apud: Elisabeth Clément et al., **Filosofia de la A la Z**, București, Ed. ALL, p. 478)*

7c. Existențialiștii creștini: mântuire prin credință și revelație

Sören Kierkegaard (1813-1855) și F. M. Dostoievski (1821-1881) sunt întemeietorii existențialismului creștin. Primul publică „Conceptul de angoasă" în 1844, iar al doilea începe să trateze omul și spiritul său în cel mai autentic sens existențialist de prin 1840-1845.

Descoperirea Sinelui (sineizare – I. Mânzat, 2000) ca nucleu spiritual și centru al Ființei nu este posibilă, în concepția existențialismului creștin fără trăire mistică. Pe acest teren Kierkegaard se întâlnește cu Dostoievski. Amândoi, independent unul de celălalt, încearcă să salveze credința amenințată prin dominația rațiunii (Descartes), a sentimentului (romantism) și istoriei (Hegel), prin mutarea credinței pe tărâmul subiectivității (S. Kierkegaard) sau al libertății harice (Dostoievski).

Kierkegaard urmărește ca, în credință, să conecteze gândirea umană cu trăirea mistică: el vrea ca Dumnezeu să coboare în existență. De aceea, credința echivalează cu trăirea adevărului că Dumnezeu există în apropierea unui adevăr etern și transformarea lui într-un adevăr personal, subiectiv. La filosoful danez adevărul este subiectivitate, adică trăirea interioară, din spiritul omului concret.

În operele literar-psihologice ale lui Dostoievski (I. Mânzat, 1999) apare *Sinele mistic* care devine dominant și solar în cazul starețului Zosima și a discipolului său Alioșa Karamazov sau influențează temporar, dar acut spiritele lui Mîșkin Kirillov, Sonia Marmelodova, episcopul Tihon ș.a. În Sinele mistic dostoievskian miezul iradiant devine modelul divin-uman al lui Iisus Hristos, iar trăsăturile sale:

iubirea de aproapele, smerenia, jertfa și sacrificiul, prețuirea spiritului înaintea trupului, asceza și rugăciunea, nevoința etc.

- În concepția lui Nikolai Berdiaev (1874-1948) adevărul nu e o realitate, ceva împrumutat din domeniul existenței concrete, reflectare din exterior. Adevărul este o iluminare, o transfigurare a realității, pentru că el are o esență spirituală, reprezentând o pătrundere a spiritului în sânul unei realități cosmice. Nu există adevăr abstract și intelectual; el este integral și ni se încredințează integral datorită unui efort al voinței și sentimentului. Berdiaev (1993, p. 28) subliniază: *„Adevărul – Adevărul integral, scris cu majusculă – este Spiritul și este Dumnezeu"*.

Adevărul este *uman* și nu se poate naște decât în efortul omului; dar adevărul este în același timp *divin*, el este deci divino-uman. Adevărul plenar este *revelație* a ceea ce este suprem, este o revelație a Spiritului.

7d. Psihologia existențialistă (Viktor Frankl, 1905-1997)

Viktor E. Frankl a fost un psihiatru austriac-evreu care a suportat persecuțiile naziste. După trei ani de suferință necruțătoare în lagărul de la Auschwitz el și-a redobândit libertatea numai după ce a aflat că aproape întreaga sa familie a fost exterminată. Chinurile îndurate l-au făcut să elaboreze teoria sa asupra *sensului existenței* și să construiască metoda sa psihoterapeutică cunoscută astăzi în lume ca *logoterapie*.

„Logoterapie" înseamnă *terapie prin Logos* (Logos în greacă înseamnă sens, spirit, dar și rațiune divină). Logosul este mai adânc decât logicul. Logoterapia este metoda prin care pacientul este ajutat să-și găsească un sens al vieții (un *rost* ar fi spus C. Noica!).

Potrivit logoterapiei omul poate descoperi acest sens al vieții în trei moduri:

a) prin acțiune
b) prin experiența unei valori
c) prin suferință.

Omul trebuie să fie conștient și să fie sigur că suferința sa are un sens, sau, altfel spus, omul trebuie să învețe să descopere un sens al existenței în suferința sa. Dacă nu-și poate găsi un sens aici, trebuie să caute un *suprasens* (dincolo).

Logoterapia a fost transformată de discipolii lui Frankl în *Christoterapie* – metoda de vindecare prin iluminare şi credinţă christică.

În 1993, V. Frankl scrie „Life with meaning" (*Viaţă cu sens*) în care arată că religia este o variabilă existenţială prin care omul se transcende pe el însuşi.

7e. Rezumat

1. Problema fundamentală a existenţialismului nu mai este cunoaşterea, ci *existenţa omului concret.*

2. G. W. Allport crede în rolul important al existenţialismului pentru edificarea unui nou tip de psihologie a omului.

EXISTENŢIALIŞTI ATEI	TEME DOMINANTE
• MARTIN HEIDEGGER (1889-1976)	fiinţa, temporalitatea, moartea
• JEAN PAUL SARTRE (1905-1980)	libertatea-supliciu
• ALBERT CAMUS (1913-1960)	absurdul existenţial
EXISTENŢIALIŞTI CREŞTINI	**TEME DOMINANTE**
• SÖREN KIERKEGAARD (1813-1855)	credinţa şi Sinele mistic
• F.M.DOSTOIEVSKI (1821-1881)	mântuirea prin suferinţă şi smerenie
• NIKOLAI BERDIAEV (1874-1948)	adevărul ca revelaţie divină
PSIHOLOGIA EXISTENŢIALĂ	**TEME DOMINANTE**
• VIKTOR FRANKL (1905-1997)	sensul şi suprasensul logoterapia = terapia prin logos salvare prin religie

7f. Întrebări

1. Care este problema fundamentală a existenţialismului?
2. Care sunt temele predilecte ale existenţialiştilor?
3. Ce anume poate valoriza psihologia din orizontul tematic al existenţialiştilor?
4. Care este relaţia dintre fiinţă şi timp la Heidegger?
5. Cum înţelege Sartre libertatea?
6. Care sunt consecinţele absurdului existenţial la A. Camus?
7. Cum înţelege existenţa creştină Kierkegaard?
8. Care sunt căile mântuirii omului la Dostoievski?
9. Care sunt problemele principale ale psihologiei existenţiale a lui Frankl?

7g. Bibliografie

Berdiaev, Nikolai - *Adevăr şi revelaţie* (p. 194), Timişoara, Ed. de Vest, 1993 (*)

Heidegger, Martin - *Fiinţă şi timp*, Bucureşti, Ed. Jurnalul literar, 1994

Kierkegaard, Sören - *Maladia mortală*, Craiova, Ed. Adonai, 1995

Mânzat, Ion - *Psihologia creştină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM)

Mânzat, Ion (coord.) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Fiinţei*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 2000 (p. 95-132) (B-UTM) (*)

Mâzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol.I), Bucureşti, Ed. Printech, 2000, p. 162-201 (B-UTM) (*)

Recapitulare

1. *Blaise Pascal* reunește mintea cu inima într-o rațiune a inimii ca o cale spre credință și iubire. Este discutabil dacă el a radicalizat sau a diminuat raționalismul înaintașilor săi. „Cugetările" sale rămân ca un îndrumar filosofic original.
2. *Henri Bergson*, similar până la un punct cu Pascal, este nemulțumit de parțialitatea filosofiilor empiriste și a celor raționaliste și de incapacitatea acestora de a explica creația. *Intuiția* este prinderea rapidă și dintr-o dată a întregului și a esenței. El cercetează mai ales intuiția creatoare în artă. Se referă ipotetic și la intuiția mistică care a fost folosită în operele sale literar-psihologice de F. M. Dostoievski.
3. *Intuiționismul modern* se referă mai ales la revelația creștină și la creația științifică.
4. *Existențialismul* repune în centrul filosofiei problematica existenței omului concret, spre deosebire de filosofiile anterioare care s-au ocupat mai ales de problema cunoașterii.
5. *Existențialiștii atei* (M. Heidegger, J. P. Sartre, A. Camus) au studiat teme referitoare la: relația ființă și timp, relația viață-moarte, libertatea ca supliciu, absurdul existențial etc.
6. *Existențialiștii creștini* (S. Kierkegaard, F. M. Dostoievski, N. Berdiaev) au studiat: Sinele mistic, mântuirea prin suferință, adevărul ca revelație.

Primii se centrează asupra problemelor cotidiene ale existenței terestre pe durata naștere-moarte.
Cei din a doua categorie se interesează de problemele eterne ale existenței de după moarte.

7. *Psihologia existențială* (V. Frankl) cercetează sensul și suprasensul în existență; construiește *logoterapia* care devine *christoterapie*.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Prin ce se aseamănă și prin ce se deosebește raționalismul pascalian de cel cartezian?
2. Care este profilul omului la Pascal?
3. Care este principala inovație pe care o aduce Bergson în filosofie?
4. Ce este intuiția mistică?
5. În ce constă relația dintre morală și religie la Bergson?
6. Care este nota distinctivă (diferențiatoare) a existențialismului față de celelalte filosofii?
7. Care sunt perspectivele psihologiei existențiale?
8. Comparați existențialismul ateu cu cel creștin! Găsiți trăsăturile comune ca și pe cele diferențiatoare!
9. În ce constă interpretarea existențialistă a mitului lui Sisif (la A. Camus)?

PARTEA a II-a

ISTORIA MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ
(1860-2002)

Capitolul IV

NAŞTEREA PSIHOLOGIEI CA ŞTIINŢĂ
ASOCIAŢIONISM vs. GESTALTISM
INTROSPECŢIONISM vs. BEHAVIORISM

8. Apariţia psihologiei ştiinţifice

9. Introspecţionismul în opoziţie cu psihologia obiectivă

Recapitulare

8. Apariţia psihologiei ştiinţifice

8a. Naşterea psihologiei din fizică şi fiziologie: psihofizica şi psihofiziologia

(1) Psihologia se desprinde de filosofie

(2) Psihologia se naşte din fizică şi fiziologie

(3) Psihologia experimentală începe cu psihofizica şi psihofiziologia

- ✓ Psihofizica (G. T. Fechner – E. H. Weber)
- ✓ Psihofiziologia (J. P. Müller, H. von Helmholtz)
- ✓ W. Wundt – fondatorul psihologiei experimentale

(4) Psihofizica modernă şi contemporană (Gh. Zapan, W. McGill)

(5) Rezumat

(6) Întrebări

(7) Bibliografie

8b. Asociaţionismul (J.F.Herbart) în opoziţie cu gestaltismul (W.Köhler, Max Wertheimer)

8c. Structuralism genetic şi structura generativă

8d. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

8e. Întrebări (de verificare)

8f. Bibliografie

8a. Naşterea psihologiei din fizică şi fiziologie: psihofizica şi psihofiziologia

(1) Psihologia se desprinde de filosofie

Considerată secole în şir *ancila philosophiae* (slujnica filosofiei), psihologiei i s-a refuzat mult timp orice tentativă de scientizare şi de eliberare de sub tutela filosofiei.

Concepţiile mistice-dogmatice calificau transformarea cunoaşterii psihologice într-o cercetare ştiinţifică, de laborator, drept un atentat de neiertat la adresa divinităţii, psihismul nefiind decât o „iradiaţie divină", „imponderabilă" şi „inefabilă", care nu se lasă, chipurile, surprins decât prin trăire nemijlocită, pură, de esenţă revelatorie (M. Golu şi A. Dicu, 1972, p. 18-19). Trăirea psihică fiind unică şi indescriptibilă, nu poate fi nici definită, nici explicată, ci numai descrisă prin introspecţie.

Opoziţia de factură academică demonstra acelaşi lucru, dar pe alte căi, mai ocolite. Se pornea de la premisa că un domeniu al cunoaşterii, pentru a deveni cu adevărat ştiinţă, trebuie să introducă în cercetarea şi analiza fenomenelor operaţiile de măsurare şi cuantificare, iar pe baza lor – aparatul matematic. Aceasta impune însă ca fenomenul dat să posede o anumită *dimensionalitate*, care să poată fi măsurată şi evaluată matematic. Psihismul fiind însă *adimensional* nu poate fi măsurat şi calculat.

Desprinderea psihologiei de filosofie (începută la mijlocul sec. XIX) şi constituirea ei în ştiinţă autonomă se datoresc nu analizei psihologice în sine, ci cercetărilor efectuate în domeniile conexe, mai ales în fiziologia sistemului nervos şi în psihofiziologia organelor de simţ. Un rol crucial l-a avut şi fizica, care a demonstrat posibilitatea experimentării „trăirii subiective".

Ruperea psihologiei de filosofie a avut două efecte:

a) unul benefic – a putut deveni o ştiinţă demnă de încredere, inspirându-se din fizică şi medicină

b) şi altul malefic – desprinderea a fost prea radicală şi a durat prea mult, astăzi se încearcă o nouă alianţă cu filosofia, care îi dă orizont şi o îndeamnă să studieze spiritualitatea umană

(2) Psihologia se naşte din fizică şi fiziologie

Cercetările dintr-o anumită ştiinţă influenţează studiile din alte ştiinţe, prin transdisciplinaritate (transferuri reciproce dintr-o ştiinţă în alta). Astfel, progresele fiziologiei se datorează paşilor gigantici făcuţi de fizică în domeniul opticii (inventarea telescopului şi a microscopului) şi al electricităţii (V. Pavelcu, 1972, p. 180-182). Psihologia, nici ea, nu a putut deveni ştiinţă decât după ce alte ştiinţe, mai ales fiziologia, au atins un anumit nivel de maturizare. De aceea, nu este de mirare că primii psihologi au fost fizicieni şi fiziologi. În laboratoarele de fizică şi fiziologie s-a născut problema senzaţiei, iar observaţiile astronomice au atras atenţia asupra timpului de reacţie individuală şi psihologică – „ecuaţia personală".

Între 1860 şi 1870 se ajunge la concluzia că ecuaţia personală este natură *psihologică* şi depinde mai ales de orientarea atenţiei.

Psihologul francez Paul Fraisse (1963, p. 11-12) arăta că nu trebuie să ne mirăm că „primele probleme abordate de psihologia experimentală ca senzaţia, percepţia, atenţia, durata proceselor psihice, se pot măsura cu cronoscoape şi cronografe, care fuseseră puse la punct pentru măsurarea duratei proceselor fizice sau fiziologice şi care sunt la dispoziţia primilor experimentatori – psihologi".

(3) Psihologia experimentală începe cu psihofizica şi psihofiziologia

✓ Psihofizica (G. T. Fechner – E. H. Weber)

Paul Fraisse afirmă că data naşterii psihologiei experimentale este anul 1860, anul apariţiei „Elemente der Psychophysik" a lui Gustav Thedor Fechner. Fechner (1801-1887) a fost biolog, fizician şi filosof german. *Psihofizica*, disciplină iniţiată de Fechner, studiază relaţiile cantitative dintre stimulările fizice şi senzaţii. El elaborează legea cunoscută în istoria psihologiei ca *legea lui Fechner: senzaţia corespunde logaritmului excitaţiei*. Sunt celebre „scările psihofizice ale lui Fechner" care definesc creşterea senzaţie ca o funcţie logaritmică a creşterii stimulului.

Ernst Heinrich Weber (1795-1878) a fost fiziolog şi anatomist german, profesorul lui Fechner. Lui Weber i se atribuie conceptul de *prag diferenţial*. El a stabilit *legea lui Weber: pentru un continuum senzorial dat, raportul diferenţial şi valoarea stimulului etalon rămân constante*. În 1831 Weber verifică, prin cântăriri de greutăţi, că pragul diferenţial relativ, numit şi „fracţia lui Weber", este acelaşi pentru diferite greutăţi.

$$W = pd/s \times 100$$

Fracţia exprimă raportul W între pragul diferenţial (pd) şi valoarea stimulului etalon (S), exprimată în procente. În 1846, el va generaliza acest rezultat în cadrul unei legi a sensibilităţii cunoscută ca *legea Weber-Fechner*.

✓ Psihofiziologia (J. P. Müller, H. von Helmholtz)

De fapt, preludiul psihologiei experimentale a fost fiziologia. *Tratatul de fiziologie* (1833-1840) al lui Johannes P. Müller (1801-1858), în două volume mari, a constituit modelul de cercetare al organismului uman (J. P. Müller a formulat teoria energiei specifice a organelor de simţ). Urmează pleiada de fiziologi iluştri ca H. von Helmholtz, R. Virchow, E. H. Weber, E. Haeckel ş.a.

Dezvoltarea ştiinţelor fiziologice a avut un rol important în stimularea cercetărilor de psihofiziologie. După cum menţionează A. Von Haller (1708-1770) fiziologia devine ştiinţă experimentală odată cu cercetările germanului J. P. Müller şi ale fiziologului francez Claude Bernard (1813-1878). Lucrările lui Bernard *„Introducere în studiul medicinii experimentale"* (1865) şi *„Ştiinţa experimentală"* (1878) formulează reguli ştiinţifice ale *metodologiei* observaţiei, experimentului şi ipotezei. Progresele realizate în fiziologia senzaţiilor (E. Weber) şi în fiziologia sistemului nervos au condus la primele paradigme experimentale psihofizice şi psihofiziologice care s-au născut în laboratoarele germane de fiziologie.

Hermann von Helmholtz (1821-1894) este considerat ca unul dintre întemeietorii *psihometriei*. El a studiat mecanismele vederii în culori şi perceperea sunetelor. De asemenea, el a utilizat tehnica timpului de reacţie pentru a măsura viteza influxului nervos.

✓ W. Wundt – fondatorul psihologiei experimentale

Wilhelm Wundt (1832-1920), fiziolog, psiholog, filozof, logician şi istoric al culturii germane este considerat ca adevăratul fondator al psihologie experimentale. Pentru el, experimentarea nu are sens decât

dacă este bazată pe introspecție. El înființează la Leipzig în 1879, primul laborator de psihologie experimentală din lume.

În psihologia experimentală Wundt a procedat la analiza proceselor de conștiință și ale voinței. În acest scop el a utilizat numeroase aparate care i-au permis să standardizeze observațiile. Multe din cercetările sale au fost realizate asupra senzațiilor și percepțiilor prin aplicarea metodei analitice. Pentru studiul proceselor superioare el propune metoda istorică și analiza comparativă. În 1874 Wundt publică „Bazele psihologiei fiziologice", iar între 1900 și 1920 „Psihologia popoarelor" (10 volume) în care întreprinde un studiu amplu al limbii, miturilor, religiilor și moravurilor.

Wundt conduce *Școala de la Leipzig* unde a influențat și crescut psihologi din Europa și din America. Dintre psihologii de prim rang care s-au format la școala sa sunt: E. B. Titchener (1867-1927), R. B. Cattell, Stanley Hall (1844-1924), O. Külpe (1962-1915).

PSIHOLOGIA FIZIOLOGICĂ S-A OPRIT LA PERIFERIA PSIHICULUI

Vasile Pavelcu în „Drama psihologiei" (1972, p. 82-83) ne atrage atenția:

«Sub fațada experimentală a aparaturii din laboratoarele nou create se ascundea, însă, carența rezultatelor obținute. Experimentele „psihologice" nu reușesc să treacă dincolo de relații simple elementare: excitație-senzație, senzație-reacție, stimul-răspuns etc. Faimoasa lege psiho-fiziologică Weber-Fechner n-a îmbogățit în mod substanțial psihologia. Să ne fie permis a reproduce o părere a unui psiholog despre acest eveniment, considerat în genere că epocal în istoria psihologiei. După trei decenii de la cotitura revoluționară a psihologiei, psihologul american William James (1842-1910) se pronunță astfel asupra operei lui Fechner, în tratatul său ***Principiile psihologiei*** *(1890): „Cartea lui Fechner a constituit punctul de plecare al unei noi ramuri de literatură, imposibil de egalat din cauza calităților sale de subtilitate și pătrundere, dar al cărei rezultat este zero..."»*

„Dacă urmărim progresul psihologiei fiziologice prin opera lui Wundt și a discipolilor acestuia, nu putem evita impresia că – scrie V. Pavelcu (1972, p. 83) – tânăra disciplină s-a oprit la ***periferia vieții psihice*** *(senzații, percepții, reacții) sau la forme relativ încremenite, automatizate și inferioare ale psihicului (memoria mecanică, asociația, deprinderea, oboseala ș.a.). Afectivitatea este redusă la formele ei simple de „tonalitate a senzației" sau la reacțiile ei fiziologice. Motivația, personalitatea cu tipurile ei, aptitudinile, interesele, caracterul, toate rămân în afară de puterea de investigație a experimentatorului."*

(4) Psihofizica modernă și contemporană (Gh. Zapan, W. McGill)

1. Psihofizica modernă susține că *organismul*, mai ales prin intermediul sistemelor senzoriale, funcționează ca un *instrument de măsură* în analiza informațiilor pe care le prelucrează (Claude Bonnet, 1991). Psihofizica a reprezentat un teren favorabil pentru *dezvoltarea psihologiei matematice.*

2. Psihologul român Gheorghe Zapan (1897-1976) a demonstrat în 1956 insuficiența psihofizicii ca domeniu propriu de cercetare științifică: stabilirea unei legături directe între intensitatea stimulului fizic și intensitatea senzației nu este posibilă decât pe cale empirică. Gh. Zapan a dovedit necorespondența cu realitatea a legii Weber-Fechner în cazul datelor care avansează către cele două limite extreme (este valabilă doar pentru valori medii). Zapan corectează și generalizează această lege. Noua lege corespunde realității și în cazul datelor apropiate de cele două limite extreme. Corect ar fi ca legea să se numească legea Weber-Fechner-Zapan.

3. William J. Mc Gill în „Modern psychophysics" (New York, 1965) susține că *prelucrarea informației* poate fi considerată ca o nouă metodă psihofizică. Există o strategie a deciziei subiectului și o operație cognitivă de evaluare întrucât informația care trebuie prelucrată de procesele intelectuale este parțială, imprecisă și nesigură.

4. Psihologia contemporană utilizează *scalarea* (de ex. scalele de atitudini), principala virtute a psihofizicii clasice, dar în cadrul unei *analize multidimensionale*: metoda lui Kruskal și metoda Caroll-Chang (Cl. Bonnet, 1986).

(5) Rezumat

- Desprinderea psihologiei de filosofie și constituirea ei ca *știință autonomă* se realizează nu atât prin analiza psihologică cât mai ales datorită avântului cercetărilor din domenii conexe: fiziologia sistemului nervos și psihofiziologia senzațiilor. Psihologia „învață" metodele experimentului și măsurătorii din fizică și fiziologie.
- *Psihologia se naște din fizică și fiziologie.* În laboratoarele de fizică și fiziologie apare problema senzației, iar observațiile

astronomice au atras atenția asupra timpului de reacție individuală („ecuația personală").

- Anul nașterii *psihologiei experimentale* este 1860 când Gustav Theodor Fechner (1801-1887) publică „Elemente der Psychophysik".
- Psihofizica este disciplina care studiază relațiile cantitative dintre stimulările fizice și senzații. Întemeietorii pihofizicii sunt G. T. Fechner, Ernst H. Weber (1795-1878) și Wilhelm Wundt (1832-1920).
- În *psihofiziologie* se remarcă Johannes Müller (1801-1858) care formulează teoria energiei specifice a organelor de simț și H. von Humboldt (1821-1894) care a fondat *psihometria*.
- Wilhelm Wundt este considerat adevăratul fondator al psihologiei experimentale: în cadrul Școlii de la Leipzig pe care o conduce, el organizează în 1879, primul laborator de psihologie experimentală din lume. Inițiază metoda analitică, metoda istorică și analiza comparativă.
- Psihofizica modernă se ocupă cu prelucrarea de informații (McGill, 1965), cu scalarea și analiza multidimensională.
- Gh. Zapan (1897-1976) corectează legea lui Weber-Fechner.

(6) Întrebări

1. Care au fost modalitățile prin care psihologia s-a desprins de filosofie? Care au fost consecințele acestei desprinderi?
2. Care au fost cele mai importante evenimente științifice care au marcat preludiul psihologiei ca știință autonomă?
3. Care au fost influențele fizicii și fiziologiei?
4. În ce constau contribuțiile lui G. T. Fechner și E. H. Weber în fondarea psihofizicii?
5. Care a fost aportul lui W. Wundt în fondarea psihologiei experimentale?
6. Care este limita psihologiei fiziologice semnalată de V. Pavelcu?
7. Care au fost descoperirile lui Gh. Zapan în psihofizică?
8. Subliniați atributele psihofizicii moderne!

(7) Bibliografie

Bonnet, Claude - *Manuel pratique de psychophysique*, Paris, Colin, 1986

Mânzat Ion - *Istoria universală a psihologiei* (istoria modernă și contemporană, 1860-1994), București, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 14-19 (B-UTM) (*)

Pavelcu, Vasile - *Drama psihologiei*, București, EDP, 1972, p. 36, 81-84 și 18-182 (*)

Zapan, Gheorghe - *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității*. București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 209-257

8b. Asociaționismul (J. F. Herbart) în opoziție cu gestaltismul (W. Köhler, Max Wertheimer)

✓ *Precursorii* asociaționismului psihologic au fost: Aristotel (383-322 î.Hr.) și senzualiștii John Locke (1632-1704) și Etienne Bonnot de Condillac (fr., 1715-1780).

***Asociaționismul** este concepție psihologică clasică, răspândită în secolele XVII-XIX care, plecând de la ideea că activitatea psihică are un suport material, explică viața psihică prin asociații între diverse fenomene psihice elementare. Deoarece interpretează activitatea mintală prin însumarea unor fenomene elementare este supranumit **atomism psihologic**.*

Pulverizarea psihicului în elemente și asocierea lor pe baza legilor mecanice ale asociației a fost frecventă în psihologia sec. XIX. Acest elementarism s-a reflectat pe harta creierului.

Asociaționismul lui Aristotel (a clasificat asociațiile simple după contiguitate, asemănare și contrast) a fost adoptat de senzualiștii englezi și germani. „Atomii" care sunt puși în cele mai diverse relații sunt senzațiile. Fenomenele complexe sunt un rezultat al asocierilor succesive: asocierile de senzații formează percepții, însumările de percepții generează reprezentări ș.a.m.d.

✓ *Psihologia asociaționistă a lui Johann Friedrich Herbart (1776-1841)*

Cel mai viguros curent a fost în Germania prin *psihologia asociaționistă* dezvoltată de Johann Friedrich Herbart. El arată că „viața sufletească este supusă unor legi întocmai ca stelele cerului".

El militează pentru o știință a sufletului prin aplicarea măsurătorilor și a calculului matematic. Condillac considera că fenomenele psihice sunt sume de senzații și că viața sufletească se explică prin *legea asociației mecanice*. Pe această cale, psihologia devine o simplă mecanică sufletească.

✓ *Asociaționiștii experimentaliști*

Pentru G. Müller, H. Ebbinghaus, Th. Ribot principiul asociației a servit ca bază pentru fecunde cercetări experimentale. De asemenea, W. Wundt și E. Thorndike s-au sprijinit în lucrările lor pe ideea asociației. Asociaționismul experimental a depus mari eforturi pentru a dezvălui forme concrete și condițiile asocierilor, legile acestora.

✓ *Reflexologia rusă (I. M. Secenov și I. P. Pavlov)*

Reflexologia a fost o orientare psihofiziologică inițiată de fiziologul rus I. M. Secenov prin lucrarea sa *„Reflexele creierului"* (1863). Concepția a fost adoptată de V. Behterev (1921) care în cercetările sale s-a concentrat asupra reflexelor asociative motorii. Cel mai important reprezentant a fost I. P. Pavlov care a descoperit reflexul condiționat ca o asociație temporară.

✓ *Behavioriștii asociaționiști*

Behavioriști („behavior" - comportament) americani ca E. Guthrie, J. Watson sau B. F. Skinner recurg la asociaționismul fiziologic în explicarea învățării.

✓ *Neoasociaționismul și neoconexionismul*

Prin *neoasociaționism* se desemnează o familie de teorii sau metode asociaționiste recente reluate de psihologia cognitivă actuală. În aceste metode asociațiile sunt legături între reprezentări care sunt stocate în memoria de lungă durată. Se mai utilizează larg conceptul de *asociație contextuală:* asociația leagă două elemente (două reprezentări) printr-un intermediar sau pune în mișcare un al treilea element.

Neoconexionismul este grup de teorii și tehnici bazate pe ideea circulației informațiilor în *rețele* de unități legate prin conexiuni, simulând rețelele neuronale. Psihologia cognitivă consideră structura cognitivă ca fiind o rețea de elemente interconectate.

Gestaltismul German

Conceptele de gestalt, formă și câmp

Teoria gestalistă apare în Germania la începutul sec. XX ca o reacție împotriva asociaționismului; ea afirmă *prioritatea întregului asupra părților* și operează globalist introducând în științele umane conceptele de câmp și de organizare. Gestaltismul a fost o teorie psihologică care a inițiat și a stimulat metoda structurală și concepția structuralistă în știință și artă.

Teoreticienii cei mai cunoscuți ai gestaltismului german sunt Wolfgang Köhler (1887-1967), Max Wertheimer (1880-1967), Kurt Lewin (1890-1947) ș.a. Toți sunt încadrați în faimoasa „Școală de la Berlin".

GESTALT înseamnă configurație, structură, formă. *Gestalt*-ul este un mod de organizare a câmpului. Conceptul de structură, derivat din „gestalt" clar demonstrat experimental și relevând un sistem de legi, s-a acreditat definitiv în psihologie, cunoscând o mare expansiune.

*Paul Popescu-Neveanu (1976, p. 13-14) scrie: „dacă demnostrația **gestalt**-ului sau structurii s-a efectuat la nivelul percepției, apoi s-au afirmat structuri mnezice, verbalo-logice, motivaționale, afective, caracteriale etc. Totuși, **gestalt**-ul este deplin relevant în studiul percepției"*

Astfel, conform gestaltismului, toate procesele psihice sunt structuri, configurații integrale. Structurile psihice sunt realități primordiale, ireductibile la părțile care sunt subordonate întregului.

- FORMA. Nu există experiență care să nu aibă formă. Omul percepe direct întreguri organizate, delimitate în unități individuale care se detașează de un fond și formează împreună o formă. Un *percept* tinde să capete cea mai bună formă posibilă, aceea care este mai echilibrată, mai stabilă. Dar aceste părți sunt subordonate și întregul este altceva, mai mult ca suma părților.

Percepția nu este o sumă de senzații. Transpunerea unei melodii este exemplul cel mai clasic. O melodie este compusă din note muzicale care au între ele relații precise bazate pe înălțimile tonale și ordinea temporală. Dacă se schimbă notele (ordinea) sau se modifică înălțimea uneia dintre ele melodia originală este alterată. Astfel, *percepția unei melodii are caracter integral*: ea nu este o sumă a sunetelor („nesumabilitatea"), melodia poate fi recunoscută chiar dacă lipsesc

câteva sunete („tendința spre întreg") sau dacă este cântată la instrumente diferite, dar se păstrează aceleași raporturi între sunete, aceleași *structuri.*

• Conceptul de CÂMP și postulatul IZOMORFISMULUI (păstrarea aceleiași forme). Wolfgang Köhler definește *câmpul* ca distribuție dinamică de enegie între părțile sale. El postulează existența unui izomorfism de natură topologică între trei feluri de câmp:

▪ un câmp *fizic* în care echilibrul este funcție de dimensiunile relative (poziție, mărime etc.) ale obiectelor care-l compun (*topologia* este geometria preocupată de structuri, relații de vecinătate, organizări în câmp)

▪ un câmp *cerebral* creat prin sosirea pe zone de proiecție corticală a excitațiilor senzoriale provenite din câmpul fizic

▪ și un câmp *perceptiv*

Izomorfismul acestor trei câmpuri se explică prin aceea că obiectul perceput seamănă cu obiectul fizic și nu cu proiecția sa retiniană. Perceperea unei schimbări în mediu determină automat o schimbare în câmpul cerebral.

Kurt Lewin (1890-1947) introduce în 1993 conceptul de *CÂMP PSIHOLOGIC* pentru a desemna un ansamblu de fapte interdependente fizice, biologice, sociale, psihice (conștiente și inconștiente), existente într-un anumit moment, care determină comportamentul unui individ sau a unui grup. Înțelegând „câmpurile sociale" ca „totalități dinamice" el a contribuit la o interpretare mai adecvată a semnificației și poziției unei persoane într-un grup, în funcție de sistemul interdependențelor dintre membrii grupului și de ansamblul raporturilor grupului cu mediul în care este situat (ecologia grupului).

Kurt Lewin a efectuat un vast ciclu de experimente care i-au permis să formuleze sistemul său de *psihologie dinamică* (K. Lewin, 1967), inspirându-se din fizica relativistă. Psihologia dinamică susține că energiile și tensiunile psihice se organizează în sisteme dinamice. Lewin descoperă *vectorii* care acționează în câmp și care depind întotdeauna de interacțiunile multiple și dinamice cu anumite relații.

• *Legile organizării perceptive* (8 la număr) au fost formulate de Max Wertheimer:

6 legi intrinseci	2 legi extrinseci
1. legea pregnanței	
2. legea unificării	1. legea montajului
3. legea inclusivității	2. influența atitudinii asupra
4. legea continuității	percepției
5. legea proximității	
6. legea similitudinii	

Paul Popescu-Neveanu în „Curs de psihologie generală" (vol. I, 1976, p. 300-310) explică detaliat cele 8 legi gestaltiste ale percepției.

Legile gestaltiste asigură un maximum de eficiență prin două principii:

a) subliniează aspectele esențiale, informaționale ale formei

b) minimalizează erorile prin *redundanță* (redundanța este un mijloc de confruntare, de verificare)

• Gestalturile au caracter apriori (I. Kant) / nu provin din experiență, ci sunt *datum*-uri, independente de experiența cognitivă. Este înnăscută în om capacitatea de a percepe direct întregurile, structurile.

• *Neogestaltismul*

- În *rezolvarea de probleme* neogestaltiști ca N. Maier și Otto Selz consideră că această activitate a gîndirii este o *restructurare*: situația problematică este "o situație care prezintă o lacună acoperită"; rezolvarea problemei ar consta din înlăturarea lacunei prin completarea structurii

- G. W. Allport (1991) are o concepție structuralistă asupra personalității care își are rădăcinile în teoria gestaltistă. După Allport, personalitatea este o *organizare dinamică*, aflată în continuă dezvoltare și transformare. El susține că personalitatea este un *sistem incomplet*, are o structură și o lipsă de structură, o funcție, dar și o disfuncție, o ordine, dar și o dezordine

- Henri Ey (1963) inventează conceptul de *câmp de conștiință* prin care înțelege o conjugare a câmpurilor perceptiv și tematic (interpretativ - intelectual), un ansamblu de operații intelectuale deschise atât spre Lume, cât și spre Sine. Conștiința este organizare a vieții psihice și modelul personal al lumii (externe și interne).

8c. Structuralismul genetic (J. Piaget) şi structura generativă (N. Chomsky)

• Elveţianul Jean Piaget (1896-1980) pune bazele *structuralismului genetic* prin care stabileşte că între structură şi geneză, între organizare şi dezvoltare este un *continuum* şi o corelaţie interdependentă. O structură (biologică sau psihică) are trei însuşiri: de totalitate, de transformări, de autoreglaj. Orice structură care este o organizare, împinge mai departe dezvoltarea, iar orice dezvoltare înseamnă elaborarea unor structuri superioare. Acesta este fundamentul structuralismului genetic care consideră *organizarea ca fiind organizatoare.*

• Americanul Noam Avraam Chomsky (n. 1928) este iniţiatorul unei noi orientări structuraliste în lingvistica teoretică, cunoscută sub numele de "gramatică transformaţional-generativă" (1961): în limbă există două niveluri – structura de suprafaţă şi structura de adâncime, care fiind *generative* (generează din ele însele alte şi alte structuri) exprimă creativitatea limbii.

Alternativa atomism (asociaţionism) – holism (gestaltism) poate fi depăşită prin structurile generative care au mare relevanţă în cercetarea psihologică. Structura generativă este o matrice productivă, autogeneratoare (psihologul român dr. Grigore Nicola a aplicat teoria câmpurilor generative în rezolvarea de probleme).

PRINCIPIILE ABORDĂRII STRUCTURAL-DINAMICE A PSIHICULUI

M. Zlate în "Introducere în psihologie" (Ed. Polirom, 2000, p. 350) consideră că cele mai importante principii ale abordării structural-dinamice a psihicului sunt următoarele 6:

*1. **principiul structurării** elementelor componente ale vieţii psihice, ceea ce conduce la apariţia unei totalităţi;*

*2. **principiul interacţiunii şi interdependenţei** elementelor componente ale structurii, ceea ce arată că unele acţionează asupra altora producând modificări atât în elementele care intră în interacţiune, cât şi în relaţia dintre ele;*

*3. **principiul integrării** elementelor componente în cadrul structurilor sau al unor substructuri în interiorul unor structuri mai complexe, fără însă ca acestea să-şi piardă propria lor identitate;*

*4. **principiul trecerii de la o structură la alta**, ca urmare a modificării echilibrului forţelor din câmp, structurile rămânând distincte, necontrolate;*

*5. **principiul legilor de structură şi a legilor de dinamică** în stare a asigura, pe de o parte, perpetuarea structurilor, pe de altă parte, dinamica acestora; în virtutea acestor principii, individul rămâne unitar şi constant cu sine însuşi sau devine disociat şi fluctuant în manifestările lui psihocomportamentale;*

*6. **principiul raporturilor de succesiune spaţio-temporală, de coexistenţă externă**, fără raporturi genetice şi evolutive.*

8d. Rezumat (concepte şi teze fundamentale)

A) - *Asociaţionismul* are drept precursori pe Aristotel şi pe senzualiştii John Locke (în Anglia) şi Etienne de Condillac (în Franţa). Germanul Johann Fr. Herbart pune bazele psihologiei asociaţioniste centrată pe *legea asociaţiei mecanice* aplicată la relaţiile fenomenelor psihice.

- *Reflexologia* lui I. P. Pavlov este varianta fiziologică a asociaţionismului (reflexul condiţionat – asociere temporară).
- *Behavioriştii asociaţionişti* (E. Guthrie, J. Watson, B. F. Skinner) explică comportamentul prin mecanismele asociaţiei şi întăririi în învăţare.
- *Neoasociaţionismul şi neoconexionismul* sunt variante ale psihologiei cognitive comportamentale: structura cognitivă este o reţea de elemente interconectate.
- Asociaţionismul clasic (herbartian) a fost contrazis şi depăşit de gestaltism, holism, psihologia integrală etc.

B) - *Gestaltismul* este un curent german ("Şcoala de la Berlin") care e cunoscut ca *teoria formei* ce pledează pentru structură, afirmând prioritatea întregului asupra părţilor. *Gestalt* este un mod de organizare a câmpului. Reprezentanţi: Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Kurt Lewin.

- Max Wertheimer a formulat cele 8 legi ale percepţiei, Köhler a definit conceptul de câmp, K. Lewin a introdus conceptul de câmp social.
- Neogestaliştii extind concepţia de la percepţie la procese superioare: rezolvare de probleme (N. Maier, O. Selz), personalitate (G. W. Allport), conştiinţă (H. Ey) etc.
- Gestaltismul a inspirat diverse *orientări structuraliste moderne:*

a) *structuralismul genetic* a lui Jean Piaget consideră structura ca dinamică prin interdependenţa ei cu dezvoltarea

b) *structura generativă* a lui Noam Chomsky devine paradigma fundamentală a ştiinţei prin care se depăşeşte asociaţionismul şi gestaltismul clasic

8e. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt coordonatele fundamentale ale concepţiei *asociaţioniste* a lui J. Fr. Herbart?
2. Cum explicaţi apropierea dintre reflexologia pavlovistă şi asociaţionism?
3. Ce este neoconexionismul?
4. În ce modalităţi mai întâlnim astăzi asociaţionismul?
5. Care sunt *limitele* principale ale asociaţionismului?
6. Care sunt trăsăturile teoretice ale gestaltismului?
7. Comparaţi concepţia despre *câmp* a lui W. Köhler cu aceea a lui K. Lewin?
8. Care sunt principalele categorii de neogestaltism?
9. Cum explică G. W. Allport structura personalităţii?
10. În ce constă esenţa structuralismului piagetian?
11. Ce este *structura generativă* şi care este semnificaţia ei în contextul psihologiei contemporane?
12. Care sunt principiile abordării structural-dinamice a psihicului uman?

9. Introspecţionismul în opoziţie cu psihologia obiectivă

9a. Introspecţionismul ortodoxal (W. Wundt) şi introspecţia experimentală a Şcolii de la Würzburg (O. Külpe)

9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) şi neobehaviorismul (C. L. Hull şi E. C. Tolman)

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov)

9d. Rezumat

9e. Intrebări

9f. Bibliografie

9a. Introspecţionismul ortodoxal (W. Wundt) şi introspecţia experimentală a Şcolii de la Würzburg (O. Külpe)

(1) Conceptul de INTROSPECŢIE şi metoda introspectivă

La al III-lea Congres Internaţional de Psihologie (München, 1896) a intervenit o amplă confruntare între partizanii psihologiei fiziologice şi apologeţii introspecţionismului.

Introspecţie vine de la latinescul "introspectio – introspectare" – a privi în interior. Fiind vedere sau privire orientată spre interior, spre propriile trăiri subiective, se deosebeşte de *extrospecţie* care este orientată în afară, spre lumea externă. În cunoaştere este profund implicată şi descoperirea Sinelui. Conştiinţa despre lume şi conştiinţa despre Sine sunt două orientări convergente şi complemetare. Trăirile subiective reunesc experienţa externă cu cea internă într-o unică experienţă. Aşadar, "introspecţia ca *autopercepere prelungită prin autocunoaştere constituie o latură necesară a relaţiilor psihice*" (P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 377).

Introspecţia este o *metodă* proprie psihologiei care trebuie folosită de către oameni (mai ales de către tineri) pentru a se autocunoaşte şi pentru a se autoperfecţiona. Nu este posibilă nici o creştere a personalităţii şi nici un fel de autoorganizare fără introspecţie. Socrate lega efortul cunoaşterii de sine ("cunoaşte-te pe tine însuţi!") cu *desăvârşirea morală*. Cunoaşterea de sine este mult mai dificilă decât cunoaşterea lumii obiective.

*În **romanul psihologic** numit de "analiză introspectivă" F. M. Dostoievski, Lev Tolstoi, Marcel Proust, Stefan Zweig, Surorile Brontë, Liviu Rebreanu, Panait Istrati etc. au operat cu introspecţia şi intuiţia creatoare.*

Metoda introspecţiei ca procedeu literar s-a dovedit fecundă şi fertilă în acest caz. Prin romanele sale "spovedanie" Dostoievski oferă psihologilor modele de profundă analiză introspectivă (I. Mânzat, 1999). Remarcăm că cea mai mare literatură, cu cea mai mare forţă de captare şi influenţare a cititorului este literatura psihologică.

(2) Virtuţile şi limitele introspecţionismul ortodoxal al lui Wilhelm Wundt (1832-1920)

După cum remarca V. Pavelcu (1972, p. 229-231) introspecţia este o metodă care "se arată cu atât mai ispititoare, cu cât creează impresia

unui contact *direct* cu fenomenul psihic, în toată originalitatea şi plenitudinea lui". E. Rignano (1920) numea introspecţia "calea regală" a psihologiei.

A. Lalande (1930) arată că relaţiile dintre intern şi extern sunt similare cu cele din interiorul şi exteriorul unei case; deosebirea ar consta doar în faptul că interiorul nu poate fi văzut de trecători, în timp ce faţada, împreună cu strada respectivă sunt accesibile oricui.

W. Wundt, şeful Şcolii de la Leipzig, a utilizat introspecţia ca *metodă de investigaţie psihologică a conştiinţei* şi a altor procese psihice superioare (gândire, voinţă). Metoda lui Wundt a demonstrat atât calităţi, cât şi limite.

Critica adusă introspecţiei (wundtiene) se poate reduce, după A. Lalande, la următoarele obiecţii:

a) faptul observat prin introspecţie se alterează prin însuşi actul observaţiei;

b) stările afective intense (afecte, emoţii puternice) sunt mai puţin accesibile introspecţiei;

c) prin introspecţie nu se pot sesiza decât fenomenele psihice conştiente care nu constituie decât o parte din viaţa psihică umană;

d) ideile preconcepute falsifică interpretarea fenomenelor proprii într-o mai mare măsură decât în observaţia îndreptată asupra altora;

e) pe scurt, intervin şi deformează iluziile individuale, prejudecăţile, incapacitatea de generalizare şi obiectivare, autosugestia, nivelul cultural etc.

Wundt utiliza o *introspecţie sistematizată*, dar deseori era influenţat de propriile ipoteze, dirijându-şi tacit procesele şi uneori era furat de autosugestie. Wundt a recunoscut că introspecţia se exprimă ca *relatare verbală* cu limitele inerente şi a fost nevoit să accepte un compromis între experimentul de laborator şi introspecţia tradiţională. Într-adevăr, în măsura în care îşi revendică funcţia de metodă de investigare, introspecţia trebuie încadrată şi de alte metode (obiective).

CRITICA INTROSPECŢIEI

Vasile Pavelcu în "Drama psihologiei" (1972, p. 77-78) scria:

"Nu vom relua în amănunt atacul lui Auguste Comte (1798-1857) împotriva introspecţiei. Sunt cunoscute comparaţiile sale: transformarea autoobservaţiei în

metodă psihologică de cunoaştere este similară cu încercarea ochiului de a se vedea pe sine, sau: introspecţia este asemenea dorinţei absurde a omului de a se privi din camera lui pe fereastră, cu intenţia de a se vedea trecând pe stradă.

Pornind de la certitudinea că trăirea psihică se schimbă în momentul când devine obiect de observaţie, adică la ideea că în actul de autoobservaţie se modifică obiectul acesteia, A. Comte susţine că atunci când are cine să observe, n-are ce observa, iar atunci când există obiectul de observat, n-are cine să observe.

Această particularitate a introspecţiei de a modifica obiectul prin actul însuşi al observaţiei fusese scoasă în evidenţă de I. Kant. Rezultă că, într-un fapt de observaţie, noi nu descoperim decât ceea ce fusese pus în el de noi înşine.

Nu este nevoie să insistăm asupra imprejurării, binecunoscute, că omul se înşeală mult mai frecvent şi mai uşor în interpretarea trărilor sale decât în ale altora. Este mai uşor să cunoşti pe altul decât pe tine; factorul afectiv contribuie, în cea mai mare măsură, la alterarea, camuflarea, deghizarea sau sustragerea din conştiinţă a adevăratelor motive ale acţiunilor noastre."

În concluzie, afirmarea introspecţiei şi negarea ei au contribuit la elaborarea unui nou sens al observaţiei interne şi la o înţelegere care reprezintă o sinteză între subiectiv şi obiectiv, intern şi extern, cunoaştere şi acţiune.

(3) Şcoala de la Würzburg: Oswald Külpe (1862-1915), K. Marbe, K. Bühler ş.a.

• Metoda *introspecţiei experimentale* şi imaginea mentală. În prima decadă a sec. XX este inaugurat studiul experimental, sistematic al gândirii de către Şcoala de la Würzburg care, sub conducerea lui Oswald Külpe, caută să revizuiască introspecţia şi să o adapteze exigenţelor experimentului obiectiv. Subiectul trebuia ca în timp ce desfăşoară o operaţie, rezolvă o problemă, să se exprime cu voce tare, oferind pe această cale, "a reflecţiei vorbite", unele informaţii asupra modului de gândire şi a etapelor parcurse. Se studia gândirea pură, fără imagine.

O. Külpe susţine că specifică pentru gândire este *abstractizarea*. Dincolo de exagerarea şi izolarea momentului abstract al cunoaşterii, prin postularea unor *idei pure*, lipsite de orice "ingredient" intuitiv, Şcoala de la Würzburg are meritul de a fi relevat *tendinţa gândirii de a opera abstact şi generic* opunându-se senzorialului.

Americanul E. B. Titchener, de la Universitatea Cornell, fără a contesta metodologia introspecţionistă încearcă să infirme, pe cale

experimentală, prezenţa unor idei dezlegate de imagini şi cuvinte. Cercetările scot la iveală prezenţa în gândire a unor imagini vizuale şi motorii. Pentru a evita deformările, într-o altă variantă, echipa lui Külpe le-a cerut subiecţilor să relateze rezultatele introspecţiei în cursul îndeplinirii unei sarcini experimentale, nu în timpul execuţiei, ci după aceea. Această metodă a căpătat denumirea de *retrospecţie* sau *introspecţie provocată*.

• *Rezolvarea de probleme în concepţia Şcolii conduse de O. Külpe*

Marea inovaţie a cercetătorilor care au aparţinut acestei şcoli constă în aceea că, pentru prima dată în istoria psihologiei, gândirea este concepută ca *un proces de rezolvare de probleme*: subiecţii erau supuşi la diverse probe de calcul, interpretare a unor texte abstracte sau găsirea unor soluţii la diverse situaţii problematice.

Messer, Marbe şi Ach au elaborat *teoria conceptului asenzorial*: conceptul pur (abstract) este disociat de imagine şi neformulat verbal; conceptul este "o trăire a relaţiilor" în alţi termeni decât cei senzoriali şi dincolo de ceea ce este dat în imagine. Treptat, autorii amintiţi abdică de la poziţia lor iniţială şi recunosc prezenţa şi relativa importanţă a imaginilor senzoriale şi verbale în rezolvarea de probleme şi în formularea conceptelor.

Reţineţi: ideea abstractă este mai apropiată de semnificaţia cognitivă decât de imaginea senzorială

• *Otto Selz şi operaţiile gândirii*

În prelungirea curentului de la Würzburg, dar situându-se pe poziţii mai avansate, se prezintă cercetările lui Otto Selz din al doilea şi al treilea deceniu al sec. XX. Originalitatea lui Selz constă în ideea rezolvării de probleme prin anticipări integrale şi din introducerea conceptului de *operaţie intelectuală* (care va fi dezvoltat de Jean Piaget peste un sfert de secol). Între anticipare şi operaţie există un raport de reciprocitate, asemenea raportului dintre scop şi mijloace.

Otto Selz a pus - primul în istoria psihologiei - problema operaţiilor intelectuale şi a studiat rolul lor în rezolvarea de probleme.

Principalele operaţii relevate de el sunt:

- completarea complexului: "a umple breşele", a înlocui necunoscute cu cunoscute

- abstracţia selectivă: detaşarea diverselor caracteristici ale obiectelor şi a relaţiilor dintre completarea complexului
- reproducerea asemănărilor (comparaţia).

Cele trei operaţii sunt intercorelate. Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 91-94) ne oferă detalii referitor la operaţiile stabilite de Selz.

> *Otto Selz se opune radical* ***asociaţionismului*** *susţinând că asociaţiile nu fac parte din mecanismele gândirii oricât de periferice sau elementare ar fi ele. Legătura dintre structura sarcinii şi procesul de rezolvare este interpretată de Selz ca fiind* ***motivaţională****, iar nu asociativă.*

(4) Introspecţionismul în actualitate

- *Otto Selz şi inteligenţa artificială.* Revelarea de către Selz a unor operaţii intelectuale fundamentale într-un sistem autoreglat a oferit – după cum semnalează Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 93-94) – celor care s-au ocupat trei decenii mai târziu de modelarea gândirii rezolutive în computere, un model care după mărturisirile americanilor H. A. Simon, J. C. Shaw şi A. Newell (1963) s-a dovedit a fi eficient. Succesul postum al lui Selz se explică prin aceea că cercetările sale au relevat latura operaţională a gândirii umane.
- *Şcoala de la Würzburg şi psihologia cognitivă*

În istoria psihologiei *imaginea mentală* se impune ca o temă majoră a psihologiei introspecţioniste, pentru a fi apoi eliminată din câmpul psihologiei ştiinţifice de către behaviorismul american.

Psihologia cognitivă actuală, interesată de dezvoltarea activităţilor simbolice şi de geneza cogniţiei umane, reinserează imaginea în problematica psihologiei. Psihologia cognitivă, după debutul său în anii '70, consacră o mare parte din eforturile sale cercetării imaginii. În acelaşi timp, se impune articularea imaginii cu alte forme, mai abstracte, de reprezentare.

9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) şi neobehaviorismul (C. L. Hull şi E. C. Tolman)

(1) Behaviorismul american şi conceptul de comportament

Behaviorismul este unul dintre cele mai importante curente din istoria psihologiei care apare în SUA ca o reacţie împotriva

psihologiei subiective a introspecţionismului german. Behaviorism vine de la engl. *behavior* care înseamnă *comportament*. În esenţă, behaviorismul recurge la abordarea comportamentalistă a vieţii psihice pornind de la principiul economiei explicative a SCHEMEI S-R (stimul-reacţie), respingând intervenţia *variabilelor intermediare* între „intrare" (stimul) şi „ieşire" (răspuns).

Acest curent american apare la începutul sec. XX în lucrările americanilor E. L. Thorndike (1874-1949) şi John Broadus Watson (1878-1958). Se acceptă unanim că actul de naştere al behaviorismului este articolul-manifest *„Psychology as the Behaviorist Views It"*, publicat de Watson în 1913 în „Psychological Review". Concepţia sa behavioristă Watson o va prezenta pe larg în volulmul *„Behaviorism"* (New York, 1925).

Idei similare au apărut, parcă la o comandă nevăzută, în acelaşi timp în mai multe ţări europene: Rusia, Franţa, Germania etc.

Conceptul de comportament constă în „manifestările obiective ale activităţii globale ale oamenilor" (după Jean Fr. Le Ny, 1991, p. 153). John Watson a dat următoarea definiţie (în articolul său din 1913):

> *„COMPORTAMENTUL este ansamblul de reacţii obiectiv observabile pe care un organism, echipat cu sistem nervos, le execută ca răspuns la stimulările mediului, obiectiv observabile."*

- Se remarcă respectarea *schemei S-R* -

Ulterior, conceptul s-a precizat şi s-a corectat prin cercetările laborioase şi riguroase ale behavioriştilor. Conceptul de comportament a devenit un fundament epistemologic al tuturor psihologilor, ceea ce a permis calificarea psihologiei ca „ştiinţă a comportamentului" o jumătate de secol.

(2) Reprezentanţi şi orientări

- J. B. Watson a fost supranumit „părintele behaviorismului". El a acordat mare importanţă lucrărilor rusului I. P. Pavlov asupra reflexului condiţionat şi stimulat de acestea a realizat, împreună cu soţia sa R. Rayner, cercetări experimentale (1920) referitoare la *condiţionări emoţionale:* a studiat frica unui copil (Albert) de 11 luni. În concepţia lui Watson emoţiile sunt *reacţii comportamentale.*

În 1930 el dezvoltă „teoria motrică a gândirii": gândirea este o activitate complexă care mobilizează întregul organism.

• Eduard Lee Thorndike a realizat cercetări în domeniul comportamentului animal: inteligența la animale („Animal Intelligence", 1898-1901), învățarea la animale. Lucrările lui au contribuit la dezvoltarea psihologiei experimentale.

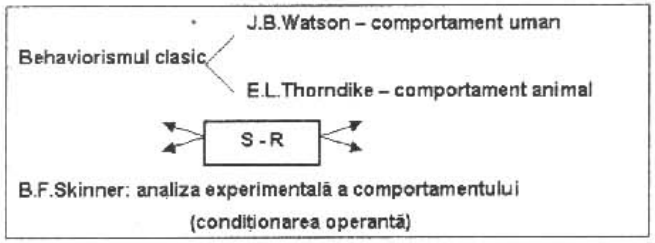

• Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) a studiat *condiționarea operantă* ca o modalitate specială de învățare (subiecții lui au fost la început șobolani și porumbei și apoi și oameni). El a pornit de la condiționarea reflexă a lui I. P. Pavlov – un proces de formare a unui nou reflex sau a unei legături temporare prin asocierea repetată a unui stimul necondiționat (SN) cu un stimul condiționat (SC).

$$SN + SC = RC$$

În condiționarea operantă skinneriană se asociază cu stimulul întăritor (SN) o mișcare sau o operație (de apăsare, de tragere, de învârtire), după care subiectul obține recompensa (hrană). Este faimoasă „cutia lui Skinner" în care un porumbel primește hrană (grăunțe) dacă apasă pe o manetă care deschide o ușiță. Condiționarea operantă se explică prin regularități de întăriri ale operațiilor reușite.

Pe baza cercetărilor sale Skinner dezvoltă un curent behaviorist autonom cunoscut sub numele de *analiza experimentală a comportamnetului* care promovează un behaviorism radical („The Behavior of Organisms" - 1932).

(3) Neobehaviorismul

• *Teoria variabilei intermediare*

Clark Leonard Hull (1884-1952) a elaborat o teorie sistematică asupra comportamnetului centrată pe fenomenul de învățare. El propune ca să se schimbe *schema S-R* în *schema S-O-R.*

(O = *variabilă intermediară*, între S și R)

C. L. Hull a introdus noțiunile de Drive (impuls) – un nume pentru motivațiile primare și *Habitude* (obicei, deprindere) concepută ca o repetare a unei reacții întărite în prealabil. Hull a demonstrat rolul acestor variabile intermediare în comportament („Principles of Behavior" - 1943).

Edward Chance Tolman (1866-1959) s-a specializat în psihologia învățării la animale. El studiază comportamentul în labirintul în formă de T și introduce conceptul de *intenționalitate.* Pentru Tolman comportamentul este un fenomen care îi permite unui animal să atingă un obiectiv-scop prin alegere (+ sau -). Această alegere implică referința necesară la *variabile intermediare* de tip motivațional și cognitiv. Este cunoscut conceptul de *map-making* elaborat de Tolman: șobolanii au învățat să-și găsească hrana în labirint prin construirea unei *hărți mentale* a traseului („Cognitive maps in rats and men", New York, 1948).

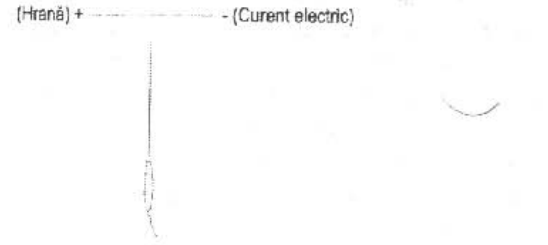

LABIRINTUL ÎN FORMĂ DE T AL LUI TOLMAN –

• Așa cum reiese din cele prezentate anterior, neobehavioriștii propun a psihologie S-O-R în care se ține seama de stările interne ale organismului (O).

Introducerea variabilei intermediare O, între S şi R, este un moment crucial în istoria psihologiei care a avut o seamă de consecinţe unificatoare, pe care le sistematizăm (după Al. Roşca, 1988):

1. Se renunţă la golirea conduitei umane, operată de behavioriştii ortodocşi, de ceea ce este esenţial şi specific omului: activitatea mintală;
2. Prin unirea conduitei cu activitatea mintală se înlătură paralelismul psihofiziologic, promovat iniţial de W. Wundt, deschizându-se calea spre coerenţa progresivă a discursului teoretic;
3. Se creează posibilitatea unei legături mai strânse între psihologie şi neuroştiinţe şi de eliminare a substanţializării psihicului;
4. Prin includerea variabilelor intermediare s-a creat posibilitatea ieşirii psihologiei din fundătura în care ajunsese behaviorismul clasic, ca urmare a recurgerii la principiul determinismului liniar (o cauză - un efect), rigid şi univoc. Locul acestuia îl ia determinismul complex, de tip probabilist;
5. Actul de conduită şi procesele psihice cuprinse în el reprezintă un sistem unitar, constituind o bază sigură pentru cunoaşterea obiectivă a vieţii psihice.

- Istoria psihologiei sociale semnalează şi un *behaviorism social*, iniţiat de George Herbert Mead. Preocuparea esenţială a fost demonstrarea genezei şi naturii sociale a concepţiei despre *Self* (Sine) şi *Mind* (minte). Actul social nu este decât o consecinţă a actului social de comunicare, având loc în gândire prin mijlocirea simbolurilor semnificative (cuvintele), ceea ce implică interiorizarea, în fiecare individ, a unui ansamblu structurat de roluri sociale („Mind, Self and Society", New York, 1934).
- În anul 1960, G. A. Miller, E. Galanter şi K. H. Primbram în „Plans and Structures of Behavior" dezvoltă *neobehaviorismul structural* care va fi aplicat în domeniul *inteligenţei artificiale*, care va fi dezvoltat prin cercetările lui A. Newell, J. C. Shaw şi H. A. Simon (1963). Prin aceste cercetări, după cum apreciază Vasile Pavelcu (1972, p. 162), din „obiectiv" behaviorismul devine „subiectiv".

(4) Behaviorismul metodologic şi teoretic

Jean François Le Ny (1991) în „Grand Dictionnaire de la Psychologie" (Paris, Larousse, p. 91) apreciază că pentru a judeca astăzi corect behaviorismul trebuie să distingem faţa sa *teoretică* şi faţa sa *metodologică*:

a) Behaviorismul metodologic se caracterizează prin grija pentru construirea psihologiei pe unica bază a faptelor observabile de către toţi, prin excluderea experienţelor subiective. Din acest punct de vedere se acordă şi astăzi viza ştiinţifică tuturor psihologilor.

b) Behaviorismul teoretic, care nu derivă obligatoriu din poziţia precedentă, se exprimă prin următoarea regulă *pozitivistă*: să nu ne referim decât la fenomene observabile sau la relaţiile lor directe. Această poziţie este reprezentată cel mai tipic prin „teoria" behavioristă S-R, care este de fapt un refuz de a teoretiza.

(5) Valenţe şi limite ale behaviorismului

VALENŢE	LIMITE
1. Contribuţia majoră a behaviorismului este utilizarea **metodei experimentale-obiectiv** în studiul comportamentului.	1. Behaviorismul a ignorat cercetarea **conştiinţei** considerând o astfel de preocupare ca „misticism" (Henri Piéron, în 1959, sublinia că „psihologia comportamentului este o psihologie fără conştiinţă").
2. Prin behaviorism psihologia îşi consolidează prestigiul de **ştiinţă**, câştigă încrederea oamenilor de ştiinţă din celelalte domenii.	2. Vasile Pavelcu (1972, p.162) afirma că în psihologia behavioristă corpul ia locul sufletului, adevărul psihologic se deplasează din interior spre periferia corpului.
3. Behaviorismul este **prima mare forţă a psihologiei** care lărgeşte sfera ei de cercetare incluzând studiul comportamentului animal, ca pe o cale de a învăţa mai multe despre oameni.	3. Diferenţele dintre animal şi om încep să fie neglijate: în behaviorismul clasic demnitatea şi subiectivitatea umană sunt ameninţate.
4. Behavioriştii au contribuit substanţial la dezvoltarea **psihologiei experimentale** şi au impulsionat introducerea rigorii şi controlului obiectiv. De remarcat este avântul cercetărilor experimentale asupra învăţării.	4. Randamentul şi acţiunea primează asupra libertăţii interioare şi a meditaţiei.

(6) Psihologia cognitivă contemporană şi behaviorismul

Jean Fr. Le Ny (1991, p. 97) consideră că neobehaviorismul, mai flexibil decât behaviorismul clasic al lui John B.Watson, este esenţialmente reprezentat astăzi în psihologie în *cognitivismul psihologic* în care se remarcă o asimilare selectivă a behaviorismului metodologic asociată cu o respingere a behaviorismului teoretic. Psihologia cognitivă actuală îşi exprimă încrederea în psihologia *obiectivă* respingând psihologia mentalistă fondată pe subiectivitate.

Dacă la început psihologia cognitivă a criticat behaviorismul, fără a se despărţi radical de el, ulterior (prin anii '90) îşi face un titlu de glorie afirmând deschis descendenţa sa din behaviorism, din care păstrează spiritul, nu litera.

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov)

• Reflexologia rusă nu întâmplător apare odată cu behaviorismul american. Apropierea între cele două curente este atât de mare încât diferenţele sunt doar terminologice. Ambele se încadrează perfect în sfera *psihologiei obiective*.

O variantă fiziologică a conexionismului experimental este reflexologia rusă, înrudită cu behaviorismul american.

Reflexologia porneşte de la fiziologul I. M. Secenov, supranumit „părintele fiziologiei ruse" care scrie, în 1863, în volumul „Reflexele creierului": „toate actele vieţii psihice conştiente şi inconştiente sunt prin geneza lor reflexe", ceea ce este o exagerare şi un reducţionism. Ulterior, I. P. Pavlov (1849-1936) prin descoperirea reflexului condiţionat a deschis o cale nouă în cercetarea experimentală a activităţii corticale, în explicarea comportamentului animalelor şi a „bazelor fiziologice" ale psihismului uman. Din imaginea iniţială, propusă de René Descartes (1596-1650), în care era văditâ viziunea mecanicistă, cu ignorarea momentului central, s-a păstrat mai ales aspectul legic al transformărilor reflexe. Pavlov a demonstrat că *reflexul reprezintă relaţia fundamentală a activităţii neuropsihice*.

Acest mod de reactivitate al organismului se face fie prin intermediul segmentelor inferioare ale sistemului nervos cum este cazul *reflexelor necondiţionate* (RN) (înnăscute), fie pe baza capacităţii funcţionale a cortexului cerebral de a stabili *legături*

temporale între diferiţi centri, cum este cazul *reflexelor condiţionate* (dobândite). Cu ajutorul reflexelor condiţionate (RC) organismul se adaptează la condiţiile mereu schimbătoare ale mediului.

Este uşor de observat asemănarea dintre schema S-R şi schema

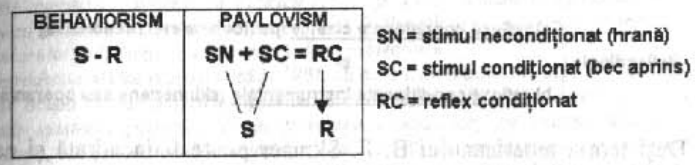

În experimentele sale, realizate cu câini, I. P. Pavlov forma RC în felul următor: când îi da hrană câinelui aprindea un bec sau pornea o sonerie, de câteva ori în mod repetat. După un timp câinele saliva în mod reflex doar la vederea becului aprins sau la auzirea sunetului soneriei. Astfel se forma un *reflex condiţionat* – o legătură temporară între reflexul necondiţionat (câinele saliva la apariţia mâncării) şi stimulul condiţionat (lumină, sunet). Dacă reflexul condiţionat nu este în continuare întărit, cu hrană, el se stinge: de aceea, se mai numeşte *legătură temporară*.

Înviorarea cercetărilor produsă de reflexologie, ca variantă fiziologică a asociaţionismului, s-a datorat faptului că s-a inclus factorul întăririi şi s-a făcut relaţia cu actele de comportament (behaviorism). Nici reflexologia nu a depăşit însă limita elementarismului.

• I. P. Pavlov a fost un savant care a întemeiat o şcoală activă de neurofiziologie a activităţii nervoase superioare care a rămas în psihologie sub numele de *Şcoala pavloviană* care a cercetat experimental o serie de fenomene fundamentale pentru înţelegerea mecanismelor fiziologice corticale şi a relaţiilor dintre activitatea corticală şi activitatea psihică. Această şcoală a devenit foarte influentă în vremea epocii comuniste (între anii 1945 şi 1965), în fosta Uniune Sovietică şi în alte ţări socialiste, inclusiv România. Psihologii din aceste ţări au fost nevoiţi să transforme învăţătura lui Pavlov în *pavlovism*, într-o ideologie care devine reducţionistă, dogmatică şi antipsihologică. În cursurile universitare de psihologie *toate* procesele şi activităţile psihice complexe ale omului aveau ca „mecanism fiziologic" obligatoriu reflexul condiţionat sau sistemele de reflexe condiţionate. Studenţilor şi elevilor li se prezenta omul ca fiind o fiinţă reflexologică, lipsită de spiritualitate. Prin pavlovism se încerca să se

salveze materialismul marxist prin evidenţierea strictă a substratului neurofiziologic al proceselor psihice secundare.

- În funcţie de natura stimulilor între care se realizează asociaţia (legătura temporară) se pot deosebi:

Reflexologie { a) reflexe condiţionate clasice (pavloviene sau responsive) şi b) reflexe condiţionate instrumentale (skinneriene sau operante)

Deşi teoria americanului B. F. Skinner poate fi încadrată şi ea în reflexologie, între cele două tipuri de reflexe sunt şi deosebiri (semnalate de P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 612-613). *Reflexul condiţionat clasic* ia naştere când între doi stimuli de natură diferită după semnificaţia lor biologică, se stabileşte o legătură. Unul din aceşti stimuli trebuie să aibă o semnificaţie intrinsecă pentru a declanşa un RC. Stimulul condiţionat, care se asociază primului, este neutru din punct de vedere al semnificaţiei biologice (de exemplu: lumină, sunet) şi deci nu are proprietatea de a declanşa o reacţie motivată a organismului. Legătura dintre aceşti doi stimuli se stabileşte pe baza unui raport de semnalizare, favorizat de ordinea în care sunt prezentaţi. SN poate avea o valoare pozitivă (hrană) şi atunci RC dobândit pe baza lui este un *reflex pozitiv* sau „de apropiere", sau poate avea un caracter negativ (nociv) şi în acest caz se formează *reflexul negativ* sau de „evitare".

Reflexele condiţionate operante, studiate de Skinner, sunt reflexele bazate pe tipul de condiţionare numit „încercare şi eroare" (*trial and error*) şi constă în aceea că o acţiune oarecare iniţiată de individ este urmată de un *stimul de recompensă*, generator de reflex pozitiv sau de un *stimul de pedeapsă*, generator de reflex negativ. Acţiunea iniţiată de animal este întâmplătoare doar la începutul experimentului. Diferenţa faţă de condiţionarea pavloviană constă în aceea că nu conţine un stimul condiţionat specificabil şi că RC nu are la origine un reflex necondiţionat. I. P. Pavlov l-a influenţat şi pe americanul J. B. Watson.

PROCESUL PAVLOV – SNARSKI

În „Drama psihologiei" (1972, p.189-193) Vasile Pavelcu scrie un subcapitol despre ***„procesul" Pavlov – Snarski:***

„Un moment istoric important ... îl constituie sensul orientării studiilor fiziologice ale lui I. P. Pavlov, de la problemele de digestie spre procesele psihice..." (p. 189).

I.P. Pavlov susţinea: „Această ***secreţie psihică reprezenta la început o interferenţă*** *care nu lăsa să se desfăşoare în voie mersul experimentelor asupra digestiei, plictisindu-i deseori pe cercetători" (apud Pavelcu, 1972, p. 190).*

„Este cunoscut – precizează Pavelcu (1972, p. 190) - «războiul spiritual» al lui Pavlov cu tânărul său colaborator şi discipol A. T. Snarski şi lupta lui Pavlov împotriva vocabularului psihologic şi a interpretărilor «subiective»..."

Contradicţia devine mai ascuţită în 1901, cu ocazia dizertaţiei dr.-ului A. T. Snarski, care se ocupă de mecanismele «psihice» ale secreţiei salivare la câini ... Snarski constată existenţa psihică atât în formarea asociaţiilor, cu ocazia actului de alimentaţie, cât şi – datorită asociaţiilor – în actul de «recunoaştere» a substanţelor alimentare respective. Acum izbucneşte disputa istorică între Pavlov şi Snarski, denumită, cu drept cuvânt ... ca dispută între ***fiziolog*** *şi* ***psiholog****, încheiată prin părăsirea de către tânărul doctor a «capitalei reflexelor condiţionate» (1902).*

«Secreţia psihică *– afirmă Pavlov –* ***este şi ea, incontestabil, un reflex, care este desigur condus de anumite legi»****.*

„Schematizând fără a simplifica (observă Pavelcu, 1972, p. 192), am putea spune că explicaţia reprezintă în fond o ***reducere*** *a fenomenului complex, psihic, la unul mai simplu, fiziologic...*

Trebuie să recunoaştem că, în adevăr, ***sensul psihologic*** *este expulzat din această explicaţie...Totuşi, psihicul revine mereu, realitatea subiectivă nu cedează, nu părăseşte scena fiindcă este o realitate" (p.193).*

9d. Rezumat

INTROSPECŢIA este „o privire orientată spre interior"; este o metodă psihologică de autocunoaştere de mare folos în formarea profilului moral al personalităţii; nefiind *obiectivă* nu este acceptată ca metodă *ştiinţifică* de cercetare. Wilhelm Wundt a utilizat introspecţia ca metodă de investigare a conştiinţei şi a proceselor psihice superioare.

INTROSPECŢIA EXPERIMENTALĂ a fost dezvoltată de Şcoala de la Würzburg, condusă de Oswald Külpe. Acestă metodă a mai fost numită şi *retrospecţie* sau *introspecţie provocată*. Şcoala a conceput gândirea ca proces de rezolvare de probleme.

OPERAŢIA INTELECTUALĂ este un concept introdus de Otto Selz. El a stabilit principalele operaţii: completarea complexului, abstracţia selectivă şi reproducerea asemănărilor.

Psihologia cibernetică a gândirii (H. A. Simon, J. C. Shaw şi A. Newell - 1963) confirmă operaţiile lui O. Selz.

Psihologia cognitivă (după 1970) repune în drepturi imaginea mentală care fusese izgonită de behaviorişti.

1. *Behaviorismul* (engl. „behavior" – comportament) reduce toată activitatea la schema S-R care explică comportamentul extern. *Comportamentul* este ansamblul de reacții obiectiv observabile la stimuli obiectiv observabili.

- Actul de naștere al behaviorismului este articolul lui John B.Watson (1878-1958) „Psihologia văzută de un behaviorist" publicat în 1913 în „Psychological Review".
- *Behaviorismul clasic* studiază comportamentul animal sau uman după schema S-R. Repezentanți: J. B. Watson, Eduard Lee Thordnike (1874-1949).
- Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) dezvoltă behaviorismul prin *condiționarea operantă* în cadul unei concepții proprii numită „analiza experimentală a comportamentului".
- *Neobehaviorismul* introduce *variabila intermediară* (motiv, emoție) între S și R; astfel schema S-R devine S-O-R. Reprezentanți: Clarck Leonard Hull, Eduard Chance Tolman (învățarea în labirint) etc.
- J. Fr. Le Ny (1991) delimitează behaviorismul *metodologic* de behaviorismul *teoretic*. Psihologia cognitivă, cibernetica și inteligența artificială asimilează selectiv doar behaviorismul metodologic.

▪ *Contribuții*: dezvoltă metoda obiectivă de cercetare și psihologia experimentală, stimulează cercetarea învățării.

▪ *Limite*: ignoră conștiința și lumea subiectivă a omului.

2. *Reflexologia rusă* este o variantă fiziologică a asociaționismului experimental; prin studiul condiționării se apropie de behaviorismul american. Reprezentanți: I. M. Secenov („Reflexele creierului" - 1863) și I .P. Pavlov (1849-1936).

- I. P. Pavlov descoperă *reflexul condiționat* ca o legătură temporară între RN și SC. El a întemeiat *Școala pavloviană* de fiziologie a activității nervoase superioare.
- Este evidentă asemănarea dintre schema S-R și schema RC (SN+SC=RC).
- Reflexologia americană este reprezentată de B. F. Skinner. Între reflexele condiționate clasice (pavloviene) și reflexele condiționate instrumentale (skinneriene) există asemănări și deosebiri. I. P. Pavlov l-a influențat și pe J. B. Watson.

9e. Întrebări

1. Care sunt avantajele şi care sunt limitele *metodei introspecției*?
2. Care sunt principalele orientări şi care sunt caracteristicile lor?
3. Ce este introspecția provocată? Prin ce se diferențiază de introspecția lui Wundt?
4. Care este importanța istorică a cercetărilor lui Otto Selz?
5. În ce constă valoarea actuală a introspecționismului?
6. Care este actul de naștere al *behaviorismului*?
7. Explicați virtuțile şi limitele schemei S-R?
8. Care este contribuția lui B. F. Skinner la dezvoltarea behaviorismului?
9. Explicați rolul *variabilei intermediare* în renovarea behaviorismului şi trecerea la neobehaviorism!
10. Prin ce anume este actual behaviorismul?
11. Prin ce se caracterizează *reflexologia rusă*?
12. Explicați mecanismul de formare al RC?
13. Care sunt asemănările şi deosebirile dintre RC pavlovian şi RC operant?
14. În ce a constat aşa zisul proces Pavlov vs.Snarski?

9f. Bibliografie

Bejat, Marian - *Geneza psihologiei ca ştiinţă experimentală în România*, Bucureşti, EDP, 1972, p. 19-20

Hilgard, E. R., Bower, G. H. - *Teorii ale învăţării*, Bucureşti, EDP, 1974

Mânzat, I. - *Istoria universală a psihologiei (istoria modernă şi contemporană: 1860-1994)*, Bucureşti, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 43-50, 51-58 şi 25-26 (B-UTM) *(*)*

Nicola, Grigore - *Istoria psihologiei*, Bucureşti, Ed. Fundaţiei România de Mâine, 2001

Pavelcu, Vasile - *Drama psihologiei*, Bucureşti, EDR, 1972, p.77-78, 230-231, 248 *(*)*

Popescu-Neveanu, Paul - *Curs de psihologie generală*, vol. I, Univ. Bucureşti, 1976, p. 9-10, 15, 43, 151

Popescu-Neveanu, Paul - *Dicţionar de psihologie*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1977, p. 293-294, 377-380 (B-UTM) *(*)*

Roşca, Al. - *Teoria psihologică şi unitatea psihologiei*, „Revista de psihologie" (a Academiei Române), nr. 1, 1988

Roşca, Al. - *Tratat de psihologie experimentală*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1963, p. 434-435, 441

Recapitulare

- *Introspecționismul* (ortodoxal al lui Wundt sau experimental al lui Külpe) face parte din sfera *psihologiei subiective* care se află în opoziție cu *psihologia obiectivă* care cuprinde behaviorismul american și reflexologia rusă.
- Introspecția este o metodă a psihologiei foarte utilă pentru autocunoaștere și perfecționare morală. Ea fiind o metodă subiectivă nu poate fi acceptată ca metodă *științifică*, care prin definiție trebuie să fie obiectivă.
- Afirmarea și negarea introspecției au contribuit la conturarea unui nou sens al observației interne, ceea ce reprezintă o sinteză creatoare între subiectiv și obiectiv, intern și extern, cunoaștere și acțiune, teorie și practică.
- Cu toate limitele semnalate de diverse curente și școli, introspecția rămâne ca o metodă proprie a psihologiei care poate fi utilizată eficient cu condiția să se adapteze la situația respectivă și să se completeze cu metode obiective. Psihologia introspecționistă este cea mai importantă coordonată a psihologiei subiective care va intra în conflict teoretico-metodologic cu școlile aparținând orientării opuse, ale psihologiei obiective.
- *Behaviorismul american* (fondator: J. B. Watson - 1913) apare ca o reacție împotriva psihologiei subiective care avea în centru introspecționismul german. J. B. Watson a fost primul mare psiholog american care a înțeles importanța descoperirilor rusului Ivan Petrovici Pavlov referitoare la reflexele condiționate și asimilează metodele sale în cadrul unei *psihologii obiective* care studiază comportamentul și funcția *condiționării* în învățare. Behavioriștii subliniază rolul mediului înconjurător în formarea naturii umane și acordă un rol minor trăsăturilor ereditare.
- Behaviorismul clasic care uzurpă conștiința din psihologie va fi renovat și înlocuit cu neobehaviorismul care introduce *variabila intermediară*: schema S-R devine S-O-R.
- Behaviorismul și neobehaviorismul sporesc prestigiul de *știință* al psihologiei prin promovarea experimentului obiectiv, al rigorii și exactității. Din păcate, sunt ignorate diferența calitativă dintre om și animal și este neglijată spiritualitatea ființei umane.
- *Reflexologia rusă*, mai ales prin cercetările lui I. P. Pavlov, a influențat și a încurajat cercetările behavioriste realizate de J. B. Watson și B. F. Skinner.

Între RC pavlovian și condiționarea operantă skinneriană există atât asemănări cât și deosebiri.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. În ce constă esența disputei dintre psihologia subiectivă și psihologia obiectivă?
2. Care sunt virtuțile și limitele introspecției?
3. Cum anume a încercat Școala de la Würzburg să înlăture limitele introspecției ortodoxale (wundtiene)?
4. În ce constă importanța istorică a cercetărilor întreprinse de Otto Selz?
5. Care sunt deosebirile esențiale dintre behaviorism și neobehaviorism?
6. Care a fost rolul reflexologiei ruse în stimularea behaviorismului american?
7. Enumerați principalele contribuții și limite ale behaviorismului!
8. Care sunt domeniile actuale ale psihologiei obiective care suferă influența behaviorismului?

Capitolul V

DESCHIDERILE PSIHANALIZEI ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung

10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene

10b. Deschiderile freudismului și procesul psihanalizei

10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate

11. Neofreudismul respinge pansexualismul

11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler

11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi)

11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan

Recapitulare

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung

10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene

a) Date biografice despre S. Freud

Sigmund Freud s-a născut la 6 mai 1856 în Freiburg. Tatăl său Jacob Freud, evreu din Galiția, ocupându-se cu negoțul de lână, împlinea 40 de ani când s-a căsătorit cu Amalia Nathanson, mai tânără cu 20 de ani. Familia se mută la Viena unde Sigmund petrece una din cele mai banale copilării. Este pasionat de lectură și studiu, la 9 ani intră la liceu și timp de 7 ani este premiant, absolvind cu distincția „summa cum laude". Era dotat pentru învățarea limbilor străine: știa franceza, engleza, spaniola, latina și greaca (cunoștea din familie germana și ebraica). Modelele sale de viață erau Hannibal, Napoleon, Cromwell. Avea admirație pentru W. Shakespeare, J. W. Goethe și Ch. Darwin.

Studiază medicina (1873-1881) și concomitent frecventează seminarul de filosofie și un curs de logică al lui Franz Brentano (1838-1917), reprezentant al neorealismului și fenomenologiei. În anul 1885, ca „privat docent", Freud pleacă la Paris, la renumitul spital de boli nervoase Salpêtrière, care era o Mecca a neurologilor de pretutindeni, unde oficia celebrul Jean Martin Charcot (1825-1893).

În 1886 se căsătorește cu Martha Barnays (rudă cu Heinrich Heine) cu care va avea șase copii. În 1881 îi apare prima carte „Zur Auffassung der Aphasien" („Introducere în afazie"), dar cartea care îl lansează este „Die Traumdeutung" („Interpretarea viselor", 1900).

La 4 iunie 1938 S. Freud este obligat să părăsească Viena, orașul în care trăise și lucrase aproape opt decenii (orașul a fost invadat de naziști). Se stabilește la Londra, care-l primește ca pe un mare erou, unde moare numai după un an de exil, la 23 sept. 1939, răpus de recidiva unui cancer inoperabil.

b) Psihanaliza – metodă psihoterapeutică inventată de Sigmund Freud

În 1908 are loc primul Congres de psihanaliză la Salzburg, iar în 1909 apare prima revistă de psihanaliză. Aceste două evenimente marchează consacrarea publică a naşterii Şcolii psihanalitice.

Psihanaliza este metoda inventată de Sigmund Freud pentru tratamentul nevrozelor.

CELE TREI ACCEPŢIUNI ALE TERMENULUI DE PSIHANALIZĂ

1. *procedeu de cercetare* a proceselor psihice
2. *metodă de tratament* a tulburărilor nevrotice
3. ***cale de fundamentare a unei** disciplineştiinţifice*

Psihanaliza este şi *metodă psihoterapeutică* care a dat rezultate în tratarea isteriei, nevrozelor anxioase, obsesiilor, fobiilor, perversiunilor sexuale etc.

„Întreaga sarcină a tratamentului psihanalitic – scrie Freud – ar putea fi rezumată în formula: „transformarea oricărui inconştient patogenic în conştient"

Conflictul intrapsihic dintre inconştient (Ics) şi conştiinţă (Cs) impregnează întreaga viaţă a omului. Dominator este inconştientul! *„Principiului plăcerii"* propulsat de inconştientul axat pe viaţa biologică i se opune *„principiul realităţii"* promovat de conştiinţa centrată pe viaţa social-morală a omului, generatoare de constrângeri firești. Prin psihanaliză i se pun pacientului o seamă de întrebări referitoare la evenimente din trecutul său, mai ales din copilărie. Astfel, psihanalistul aduce în lumina conştiinţei elemente perturbatoare din inconştient care sunt reduse la tăcere.

Psihanaliza are şi *limite*. Ea nu-i lasă loc de iniţiativă individului, nu-l lasă să lupte singur pentru vindecare. De aceea, este recomandabil ca psihanaliza să se combine cu alte metode de psihoterapie care să-l conducă pe pacient spre autocontrol şi autorealizare.

Vasile Pavelcu (1972) arată că „nu este echitabil ca toate erorile comise de psihanaliză să fie atribuite fondatorului ei, după cum este exagerat să i se atribuie acestuia originalitatea tuturor ideilor pe care le conţine".

Psihanaliza actuală diferă de cea iniţiată de S. Freud. Experienţa a făcut-o mai suplă, riscurile s-au diminuat, empirismul s-a redus, încrederea a sporit.

10b. Deschiderile freudismului şi procesul psihanalizei

• *Structura psihismului uman în concepţia lui S. Freud*

Referitor la alcătuirea "aparatului psihic" ca un întreg structurat S. Freud elaborează două "topici" (I. Mânzat, 2000, p. 39-52, 72-77):

a) prima topică freudiană dinstinge inconştientul (Ics), preconştientul (Pcs) şi conştientul (Cs): impulsurile circulă, pe verticala celor trei instanţe, ascendent şi descendent; mişcarea regresivă se exprimă în *reprimări* şi *refulări* iar cea ascendentă în *deplasări* şi *sublimări* („icebergul" lui Freud)

b) cea de-a doua topică (1920) se referă la personalitate şi cuprinde:

SINELE
EUL → EUL IDEAL
SUPRAEUL

SINELE este cea mai arhaică zonă care conţine tot ce este ereditar, dat la naştere, *instinctele* înainte de toate (Matei Georgescu, 2000).

EUL acţionează ca un intermediar între Sine şi lumea exterioară; Eul controlează instinctele.

SUPRAEUL prelungeşte influenţa paternă şi maternă funcţionând ca o *cenzură morală.*

Din 1923 S. Freud defineşte şi un EU IDEAL care spre deosebire de EU (omul aşa cum este) reprezintă *omul aşa cum ar trebui să fie*, modelat de o cenzură morală puternică.

În 1932 Freud şi-a reprezentat grafic sistemele dinamice ale personalităţii aşa cum le vedea el atunci (vezi Schema)

În această schemă simbolul *pcpt-cs* se referă la sistemul periferic P (Percepţie), cuprinzând iniţial *preconştientul* clădit pe *reziduri mnezice*. Comentând această reprezentare grafică Boris Rybak (Paris, 1968) ne atrage atenţia că *Supraeul* se scufundă adânc în *Sine*, cu care este constrâns să întreţină relaţii interne. Rybak crede că spaţiul afectat Sinelui este prea mic. Este aici mai degrabă o proiectare a personalităţii ideale dominată de un Eu raţional.

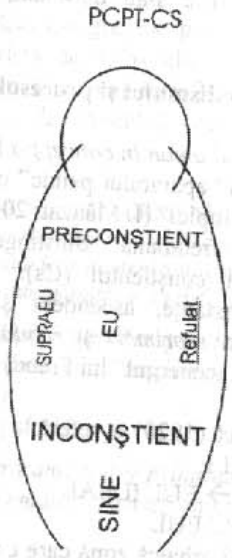

S. Freud se referă la *complexul lui Oedip* care izvorăşte din inconştient: se exprimă prin atracţia sexuală a băieţilor pentru mama lor şi printr-o gelozie faţă de tată. Ulterior, în perioada 1950-1955, antropologii Margaret Mead, Ruth Benedict şi B. Malinovschi au aflat că faimosul "complex al lui Oedip" este departe de a fi un fenomen universal: el nu există în societăţile primitive.

Sexualitatea studiată de S. Freud are un rol deosebit pentru menţinerea sănătăţii organice şi a echilibrului psihic. El însă a exagerat prea mult acest rol, ceea ce se numeşte *pansexualism freudian*: omul este stăpânit de *libido* (energia sexuală). Freud a ignorat partea spirituală a fiinţei umane.

• *Mutaţiile produse de freudism în psihologie*

Leonard Gavriliu în studiul introductiv la volumul "Introducere în psihanaliză" de S. Freud, ne prezintă următoarele mutaţii:

a) Înţelegerea personalităţii ca *sistem dinamic* având o structură bio-psiho-socială

b) Se remarcă efortul proteic de a reflecta dialectica derutantă a vieţii psihice: dialectica conştient-inconştient, dialectica Eros-Thanatos

c) Freudismul a contribuit masiv la introducerea, înaintea gestaltismului, a unei concepţii *structuraliste* în psihologie

d) A corelat în mod dialectic conceptele de *structură şi funcţie*, anticipând chiar unele modele cibernetice

e) A promovat *concepţia genetică* în psihologie, privind fenomenele psihice din punctul de vedere al genezei şi evoluţiei. În acest sens l-a precedat pe Jean Piaget

f) S. Freud a demonstrat că *afectivitatea*, mai mult decât inteligenţa, este factorul esenţial al vieţii noastre cotidiene (idee preluată de la Friedrich Nietzsche)

g) A stimulat căutarea de noi metode de cunoaştere a personalităţii (Rorschach, T.A.T., Szondy etc). Faimosul *brainstorming* este aplicarea în creativitatea de grup a regulii fundamentale a psihanalizei: asociaţii libere sustrase oricărei autocritici

h) A dat un impuls fără precedent *literaturii de analiză psihologică*: Thomas Mann, Marcel Proust, Stefan Zweig, Eugene O'Neill etc.

i) În 1898 S. Freud lansează termenul de *metapsihologie* prin care încearcă să-şi caracterizeze sistemul prin traducerea metafizicii în psihologie; astfel, el încearcă să ridice psihanaliza la rangul de teorie a culturii.

PROCESUL PSIHANALIZEI

Vasile Pavelcu în subcapitolul ***Procesul psihanalizei*** *din "Drama psihologiei" (1972, p. 182-188) remarca şi limitele psihanalizei:*

"Poate că istoria psihologiei nu cunoaşte o altă fază de dispute şi controverse mai violente care, asemenea unui incendiu, s-au extins şi asupra unor domenii învecinate cu psihologia. Polemica în jurul psihanalizei a atins apogeul chiar în perioada de înflorire (1905-1920) a acesteia... Concomitent cu aprecieri care îl ridicau pe Freud la înălţimea unui Copernic sau Darwin, sau îl caracterizau în chip de "Cristofor Columb al inconştientului", "psihologia abisală" a stârnit un cor de proteste şi de critici, degenerate adesea în invective greu de reprodus" (p. 183)

"Nouă ni se pare că (observă Pavelcu, 1972, p.185), odată avansate tezele de bază – evident inspirate de un material clinic real, - Freud a fost mai preocupat să-şi construiască sistemul său ***metapsihologic****, decât să-şi verifice tezele şi conceptele şi, ceea ce a fost prilejul unor erori grave, să extindă sfera acestor concepte în domenii eterogene - psihologie socială, sociologie, etnografie, filosofia culturii etc. – cu care nu avusese un contact empiric direct sau o formaţie corespunzătoare..."*

"De asemenea, cu tot caracterul biologizant şi reductivist al concepţiei freudiene, acesta a dat un impuls interpretării dinamice a fenomenelor psihice, prin contrast cu caracterul static al modelului psihic care domina până la el" (p. 188)

CONCLUZIE:

Este hiperbolică afirmaţia americanului C. A. Mace (1967) care susţine că trecerea de la psihologia prefreudiană la cea freudiană este de ordinul marilor mutaţii geologice. S-a emis şi ideea de "răsturnare copernicană". După americanul A. A. Roback (1964) "revoluţia freudiană este o revoluţie intelectuală care a creat *o nouă imagine asupra omului*".

Totuşi, multe din ideile lui S. Freud au fost devansate de rusul F. M. Dostoievski (1821-1881). Spovedania dostoievskiană este psihanaliză *avant la lettre* (I. Mânzat, 1999).

10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate

• *Disidenţa lui Jung*

În cronologia vieţii lui Jung, pe parcursul a 8 pagini, Mihaela Minulescu (2001, p. 12-19) notează că Jung se naşte la 26 iulie 1875 în cantonul elveţian Kesswill. Tatăl său Paul Achilles Jung era paroh protestant. La şcoală a fost un elev mediocru (chiar slab la matematică), dispreţuit de colegii săi pentru că era mai sărac decât ei. Între 1895-1900 studiază medicina la Basel. În 1902 îşi susţine doctoratul la Universitatea din Zürich. Între 1920-1926 întreprinde mai multe călătorii în Algeria, Tunisia, SUA, Egipt, Kenya, Uganda. În 1938 este invitat în India, la Calcutta. În 1948 se inaugurează *Institutul C. G Jung din Zürich.* Moare senin după o scurtă boală la Kusnacht, la 6 iunie 1961, înainte de a fi împlinit 86 de ani. În 1964 este inaugurată "Clinica şi centrul de cercetare pentru psihologia jungiană" din Zürich.

Fiind la început intim legat de Sigmund Freud, cu care a fost un timp prieten (Freud nu a fost nici mentorul şi nici maestrul lui Jung), între 1906 şi 1911, el devine la început un disident al psihanalizei freudiene, iar apoi (din 1912) îşi construieşte propriul său sistem intitulat PSIHOLOGIE ANALITICĂ care se va afla în *opoziţie teoretică şi metodologică* cu sistemul freudist.

a. Primul punct în care Jung este în dezacord cu Freud se referă la rolul sexualităţii: *"libido"* (la Freud: energia sexuală) devine energia şi forţa generalizată a persoanei integrale.

b. A doua diferenţă se referă la *direcţia forţelor* care influenţează persoana: în timp ce la Freud era prizonier şi victimă a trecutului, Jung a demonstrat că omul este modelat atât de trecutul, cât şi de viitorul său.

c. Punctul principal al diferenţei dintre cei doi rezidă în *problema inconştientului*: Freud considera inconştientul ca forţă atotputernică care domină perpetuu conştiinţa şi personalitatea; Jung explorează mai adânc în inconştient şi îi adaugă noi dimensiuni. Jung relevă două niveluri ale inconştientului: unul personal şi altul *colectiv* (transpersonal sau arhaic).

S. Freud este un "dinamitard" pe când C. G. Jung este un "restaurator".

• *Inconştientul colectiv este "mintea strămoşilor noştri cărunţi"*

După îndelungate cercetări şi o impresionantă cazuistică psihiatrică C. G. Jung descoperă în inconştientul colectiv forţele psihice care sunt identice la toţi indivizii: imaginile, simbolurile şi sentimentele ancestrale care provin din *arhetipuri* (tipare psihice arhaice). Arhetipurile sunt "forme pre-existente", predispoziţii psihice înnăscute; deşi există şi se transmit ereditar, natura lor este psihoidă. Jung dă exemple de arhetipuri universale: mama, copilul, Dumnezeu, eroul, moartea, puterea, înţelepciunea bătrânului etc. Unele arhetipuri sunt mai deplin dezvoltate comparativ cu altele şi de aceea influenţează ceea ce Jung numeşte *psyché* (totalitatea proceselor psihice conştiente şi inconştiente) mai consistent. Acestea sunt: *persona, anima* şi *animus, umbra* şi *Sinele*.

Persona este masca, faţa publică a persoanei pe care o poartă în prezent ca aparţinând „altcuiva", diferit de ceea ce este realmente persoana.

Animus este arhetipul masculin din femeie, iar *anima* este arhetipul feminin din bărbat. Fiecare sex manifestă trăsături temperamentale şi gesturi, atitudini care sunt, de regulă, proprii celuilalt sex datorită secolelor de viaţă trăită împreună.

Umbra cuprinde forţele răului, instinctele rele.

Sinele este arhetipul central şi unic care este sinteza tuturor trăsăturilor psihice, care este de natură *spirituală* (psihicul este compus şi muritor, spiritul este necompus şi nemuritor!).

În esenţă, ideile directoare ale lui Jung referitoare la SINE sunt:
- Sinele este *arhetipul-miez* care include experienţa strămoşilor noştri cărunţi şi modelul divinităţii.
- Sinele este *personalitatea totală*; Eul este subordonat Sinelui.
- Reprezentările lui Dumnezeu şi Hristos sunt simboluri arhetipale ale integrării şi totalităţii (despre *psihologia simbolului arhetipal* citiţi tratatul semnat de I. Mânzat şi M. P. Craiovan, 1996).
- Sinele este *centrul de ordine şi sens interior* care permite percepţia lumii dinlăuntrul Fiinţei
- Sinele este *sinteză* care se exprimă prin „naşterea omului interior".

Relaţia Sinelui cu Eul ca şi întreaga structură a *psyché*-ului, în concepţia lui Jung, sunt sugestiv prezentate în faimoasa sa *mandala* (vezi figura de mai jos)

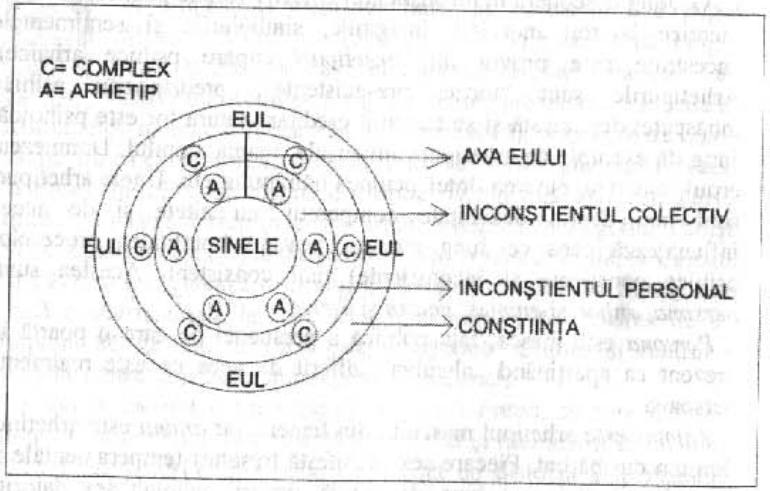

Din această schemă reiese că Eul este factorul integrator-conştient. Sinele este nucleul care îşi răspândeşte influenţa în întreaga sferă. Eul se poate multiplica însă Sinele este unic. Sinele este ca Soarele în jurul căruia gravitează planetele (vezi: I. Mânzat, 2000, p.79-89).

• *Principiul sincronicităţii*

C. G. Jung împreună cu fizicianul cuantist Wolfgang Pauli (elveţian, 1900-1958, Nobel 1945) formulează *principiul sincronicităţii* (1951) – *al conexiunii acauzale prin coincidenţe semnificante* care se referă la apariţia simultană a două evenimente printr-o "coincidenţă semnificantă", fără relaţie cauză-efect. Prin sincronicitate se explică apariţia simultană a imaginilor interne (arhetipuri) şi a evenimentelor sau comportamentelor externe fără să fie implicată cauzalitatea clasică. Principiul are în vedere co-apariţia de realităţi fizice şi psihice care de obicei sunt independente.

Este foarte verosimil, după Jung, ca materia şi *psyché* să fie două aspecte ale uneia şi aceleiaşi realităţi – *unus mundus*.

• *Individuarea – "a deveni propriul Sine"*

Cel mai important proces al construcţiei şi reconstrucţiei personalităţii este *individuarea* – proces de maturaţie psihologică, de autoorganizare a unui centru interior care întreţine o pulsiune spirituală de cercetare, de ordine şi sens, ceea ce permite percepţia lumii din interior. Individuarea este procesul dinamizator prin care se formează şi se diferenţiază individul. Mariana Tănase (2000, p. 155-180) subliniază că, în esenţă, individuarea înseamnă „a deveni propriul Sine".

Reunirea opuselor (dintre Sine şi Alter, dintre conştient şi inconştient, dintre inconştientul personal şi inconştientul colectiv) într-o relaţie complementară reprezintă dinamismul şi dramatismul procesului de individuare. Jung se referă la o *confruntare creatoare* a omului cu opusele sale şi sinteza creatoare în *Sine*.

Scopul individuării este atingerea unui centru dotat cu valoare supremă şi cu o extremă intensitate vitală. Complexitatea şi dinamismul procesului sunt atât de accentuate încât Jung compară individuarea cu un *proces alchimic* al sufletului (vezi: Mariana Tănase, 2000, p. 164-166). Nevoia de individuare este privită de Jung ca *introspecţie* pe care o consideră „concentrarea în Sine".

După cum se exprimă Jung, „individuarea nu se închide față de lume, ea aduce lumea în interior". Prin inidividuare omul se realizează ca personalitate, se asumă, se construiește și se semnifică.

Rețineți! *Prin concepția sa asupra împlinirii personalității prin individuare Jung poate fi considerat un precursor al psihologiei umaniste. O mare asemănare există între individuarea jungiană și* ***teoria maturității psihice a persoanei*** *a lui Carl R. Rogers (1964) și* ***teoria personalității optimale*** *a lui Richard Coan (1974). Autorealizarea jungiană poate fi considerată o premisă teoretică în elaborarea conceptului* ***Selfactualization*** *(împlinirea Sinelui) a lui Abraham Maslow.*

• *Contribuții experimentale*

C. G. Jung n-a fost doar un deschizător de drumuri în plan teoretic, ci și un practician, un mare experimentalist. El a furnizat datele necesare pentru testarea introversiei, extraversiei și ambiversiei (teste realizate de Eysenck, Myers și Briggs). Cei care se orientează prioritar spre interior sunt introverți, iar cei care se orientează spre exterior sunt extraverți.

Jung a construit testul asociativ verbal: la o serie de cca. 40 de cuvinte-stimul subiectul trebuie să răspundă cu primele cuvinte care îi trec prin minte și după un timp subiectul trebuie să reitereze asociațiile realizate anterior.

Jung a stabilit o metodă de interpretare a viselor în succesiune (serii de vise); a elaborat diverse teste proiective.

Jung a fundamentat psihoterapiile analitice în care scopul general este creșterea autonomiei, a capacității de a relaționa și mai ales a autenticității (Mihaela Minulescu, 2001, p. 116-149).

11. Neofreudismul respinge pansexualismul

11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler (1870-1937)

A. Adler absolvă în 1985 facultatea de medicină din Viena, specializându-se în oftalmologie. Pasionat de psihologie îi devine discipol credincios lui S. Freud între anii 1902 și 1908, de care se desparte în 1911 cu mare vâlvă, respingând pansexualismul freudienilor „ortodocși". În 1935 fondează „Journal of Individual

Psychology" prin care Adler consfințește numele concepției sale: psihologie individuală. Așa cum despre Freud s-a spus că a descoperit „complexul lui Oedip" pentru că el însuși a avut o mamă cu două decenii mai tânără ca tatăl său, tot așa „complexul de inferioritate" al lui Adler a fost pus pe seama deficiențelor organice ale autorului (a fost un copil firav, rahitic, bolnăvicios).

Adler și-a axat concepția pe teoria lui Fr.Nietzsche a „voinței de putere". *Psihologia individuală* adleriană este o psihologie a unui „tot indivizibil" care se raportează în același timp la individul în sine și la relația sa cu comunitatea. Adler pledează pentru dezvoltarea sentimentului de comuniune socială, iar la scara maximă dezvoltarea sentimentului cosmicității omului.

Adler promovează teoria complexului de inferioritate: a fi om înseamnă a avea un sentiment de inferioritate care cere o compensare permanentă care devine un factor stimulator al dezvoltării psihice. Uneori apare o supracompensare (cazul geniilor).

Marile probleme ale vieții omului sunt trei: *viața în societate, munca* și *iubirea.* Adler elaborează o *caracterologie* (psihologia caracterului) în care descrie trăsături de caracter de natură agresivă ca vanitatea, invidia, avariția, ura și trăsături neagresive ca izolarea, angoasa, lașitatea. *Caracterul* este – în concepția lui Adler – luarea de atitudine, modul în care individul se raportează la mediul său, o linie directoare, impregnat de impulsul de afirmare asociat cu sentimentul de comuniune socială.

11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi)

Rețineți: *Freudismul se înnoiește radical după anii '30 ai secolului XX. Toate școlile și curentele care se dezvoltă ulterior se încadrează în* ***neofreudism.*** *Caracteristica comună a tuturor curentelor neofreudiste este renunțarea la tezele pansexualiste și biologiste ale psihismului infantil; ele subliniază importanța factorilor* ***actuali*** *(personali și sociali) în geneza nevrozelor.*

a) *Psihanaliza socială* sau *culturalistă* încearcă să aplice metodele psihanalizei individuale la cunoaşterea nevrozelor şi complexelor sociale.

- Herbert Marcuse (1898-1979), filosof şi psihosociolog american de origine germană, a recunoscut revelaţia pe care i-a provocat-o contactul cu psihanaliza lui S. Freud, concretizată în tentativa de asimilare a metapsihologiei freudiene în universul său hegeliano-marxist, prin elaborarea cărţii „Eros şi civilizaţie" (1955). Nevoile reale ale omului au fost înăbuşite de enorma supraindustrializare şi de sufocanta *mass media*. Efectul a fost *unidimensionalizarea* fiinţei umane (dimensiunea consumului: *a avea*). Comercializarea agresivă a naturii anihilează, până la dispariţie, cea de *a doua dimensiune* a fiinţei umane: *spaţiul interior* afectat liniştirii, reflexiei, autoanalizei, deciziilor autonome.

- Karen Horney (1885-1952) a iniţiat o psihanaliză socială animată de filosofie umanistă bazată pe ideile de creştere orientată, afirmarea vieţii şi căutarea libertăţii. Ea a lansat conceptele de *anxietate fundamentală* şi *neajutorarea în copilărie* care au dus la dezvoltarea dimensiunii sociale a psihanalizei. „Anxietatea fundamentală" este „sentimentul de fiinţă izolată şi neajutorată faţă de o lume potenţial ostilă" (1950). Ea vede nevroza ca stare generală de perturbare a relaţiilor interumane.

- Karen Horney descrie *nevoile neurotice* care sunt doleanţe excesive, insaţiabile şi nerealiste dezvoltate ca răspunsuri la anxietatea fundamentală, dintre care 10 domină persoana. Scopul lor nu este satisfacţia sexuală, cum susţinea S. Freud, ci *securitatea socială*. În tabelul următor prezentăm cele zece nevoi discutate de Horney împreună cu comportamentele ilustrative. Karen Horney a relevat trei *atitudini* generalizate. Fiecare atitudine este „un întreg mod de viaţă" incluzând gândirea, sentimentul şi acţiunea:
  - mişcarea *spre* oameni (nevoile 1, 2, 3 din tabel)
  - mişcarea *împotriva* oamenilor (nevoile 4, 5, şi 8)
  - mişcarea de *îndepărtare* de oameni (nevoile 7, 9 şi 10)

Fiecare atitudine rezultă din combinarea celor 10 nevoi. Mişcarea spre oameni are ca direcţie predominantă ajutorul şi complianţa (caracter conciliant). Mişcarea de îndepărtare de oameni are ca orientare predominantă izolarea şi detaşarea (N. Dumitrescu, 2000, p. 181-184).

NEVOI EXCESIVE pentru:	Exprimate în COMPORTAMENTE
1. Afecţiune şi aprobare	Strădania de a fi plăcut de ceilalţi, întreţinerea aşteptărilor celorlalţi, frica de autoafirmare
2. Trebuinţa unui „partener"	Tendinţa de a reuşi prin dragoste, teama de a fi lăsat singur
3. Limitarea la o viaţă meschină	Încercarea de fi discret, fără a cere revendicări, de a fi modest
4. Putere	Tendinţa de a-i domina şi controla pe ceilalţi, teama de greşeală
5. Exploatarea celorlalţi	Să profiţi şi să te foloseşti de ceilalţi, teama de a părea stupid
6. Recunoaştere sau prestigiu social	Tendinţa de a fi acceptat, frica de umilinţă
7. Admiraţie personală	Infatuare, dorinţa de a fi apreciat conform cu propria imagine de sine
8. Realizare personală	Strădania de a fi cel mai bun, ambiţios, frica de greşeală
9. Suficienţa şi independenţa	A nu avea nevoie de ceilalţi, menţinerea distanţei, frica de închistare
10. Perfecţiune şi infaibilitate	A fi condus spre superioritate, frica de defecte şi critică

- Harrey Stack Sullivan (1892-1949), supranumit „Psihiatrul Americii", elaborează *teoria personalităţii ca pattern* (model, tipar) *al relaţiilor interpersonale*: personalitatea nu există în absenţa celorlalţi oameni şi toţi cei pe care îi întâlnim sunt reflexii ale relaţiilor pe care le-am avut cu alţi *oameni semnificativi* (care au avut un rol în viaţa noastră). El dezvoltă conceptul de „nevoie interpersonală pentru tandreţe" (1953). (N. Dumitrescu scrie un capitol despre *Sinele neo-psihanalitic*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, p. 181-206).

- Erich Fromm (1900-1980) încearcă o combinaţie între concepţia lui S. Freud şi Karl Marx întemeind o psihanaliză socială cunoscută şi sub numele de *freudo-marxism*. El promovează umanismul sociopsihanalitic bazat pe „socializarea" freudismului şi umanizarea marxismului. După Fromm, în sufletul omenesc există

tendinţe inconştiente, puternice spre raţionalitate, creativitate şi iubire; contrariate ele generează drame, nevroze, dezechilibre sufleteşti (1956). Societatea modernă provoacă *alienarea* omului şi generează situaţii şi conflicte nevrotice.

E. Fromm promovează o *revoluţie a speranţei* ca o trecere de la speranţa pasivă la speranţa activă. El vede perfecţionarea societăţii prin resurecţie morală şi religia iubirii, cele două axe ale revoluţiei speranţei. Omul va creşte şi îşi va redobândi *identitatea de sine* dacă va trece de la modul „a avea" la modul „a fi", de la egoism la altruism. În timp ce oamenii adepţi ai modului „a avea" se sprijină pe ce au, cei din modul „a fi" se sprijină pe ceea ce sunt sau pot fi. Fromm arată că modul „a avea" priveşte progresul material în sine, înstrăinând omul de existenţa sa creatoare, de fiinţa sa spirituală. Remediul este văzut în „dragostea dintre oameni", o „etică raţională opusă celei autoritare".

b) *Psihanaliza existenţialistă* are ca obiect, după Jean Paul Sartre (1905-1979), descoperirea proiectului original sau fundamental care comandă în mod inconştient determinările noastre. În lucrarea „Fiinţă şi neant" (1943) Sartre scria: „Psihanaliza existenţialistă este o metodă destinată să pună în lumină, într-o formă riguros obiectivă, alegerea definitivă prin care fiecare om se face persoană, adică se anunţă a deveni ceea ce este". Scopul real al căutărilor omului este descoperirea Fiinţei (a existenţei sale conştientă de sine).

În 1937 Roumain Lipot Szondi introduce metoda psihologică pe care o numeşte *analiza destinului* care constă în a explica diferitele alegeri individuale care orientează destinul. Scopul analizei destinului este căutarea în destinul omului a *proiectului* care-i formează viaţa ca o totalitate globală. Această metodă surprinde ascunderea *inconştientului familial* localizat deasupra inconştientului colectiv (C. G. Jung) şi sub inconştientul personal (S. Freud).

c) *Autoanaliza* promovată de Didier Anzieu (1959) se referă la explorarea inconştientului de către un individ, cu sau fără controlul psihanalistului, dar respectând principiile şi procedeele psihanalitice.

11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan

a) Jacques Marie Lacan (1901-1981) este psihanalistul francez a cărui deviză „reîntoarcerea la Freud" are, pe de o parte, un sens critic la adresa psihanalizei behavioriste sau culturaliste şi, pe de altă parte,

sensul necesităţii dezvoltării cercetărilor psihanalitice pe baze noi. Lacan propune o *hermeneutică psihanalitică*, fondată pe analiza structurilor lingvistice, care susţine că *inconştientul este structurat ca un limbaj*, că inconştientul subiectului este, de fapt, *discursul celuilalt* (individ, grup, organizaţie).

În demersurile lui Lacan, inconştientul este depersonalizat şi raportat în întregime la limbaj: limbajul nu numai că ilustrează inconştientul, dar îl şi constituie. Nu numai că inconştientul se realizează ca un limbaj, dar el şi influenţează limbajul conştient conferindu-i diverse încărcături emoţionale şi sensuri.

Jacques Marie Lacan a fost supranumit, de către Paul Eluard, *Salvador Dali al psihanalizei* (Elisabeth Roudinesco).

Recapitulare

A) - Curentul psihanalitic, cu toate metamorfozele sale, a rezistat şi s-a dezvoltat până în zilele noastre, fiind *cel mai longeviv curent* din istoria psihologiei universale.

- Psihanaliza este o metodă inventată de Sigmund Freud (1856-1939) răspândită după 1900 întâi în Europa şi apoi în SUA şi întreaga lume.

Psihanaliza are o triplă ipostază:

a) procedeu de cercetare
b) metodă de tratament
c) disciplină ştiinţifică

- *Structura* psihismului uman, după S. Freud, constă din:

a) inconştient – preconştient – conştient (I-a topică, icebergul)
b) Sinele, Eul şi Supraeul (a II-a topică, din 1920); din 1923 şi un Eu ideal

- S. Freud a impus *o nouă imagine asupra omului* care apare ca o personalitate dinamic-sistemică cu o structură dialectică bio-psiho-socială. Principala limită a freudismului este *pansexualismul*.

- *Pansexualismul* va fi respins de către Carl Gustav Jung (1875-1961), Alfred Adler (1870-1937) şi pleiada neopsihanaliştilor care reabilitează importanţa *factorilor socio-culturali*.

- C. G .Jung în a sa *psihologie analitică* dezvoltă ideea *inconştientului colectiv*, mai adânc decât inconştientul personal al lui Freud, care conţine *arhetipurile* (modele arhaice) ca: persona, anima,

animus, Sinele, umbra etc. *Sinele* este arhetipul central, nucleul spiritual de ordine şi sens interior. *Individuarea* este procesul de cunoaştere a Sinelui.

- Jung împreună cu fizicianul Wolfgang Pauli lansează *principiul sincronicităţii* (1951), al relaţiei acauzale dintre evenimente care apar simultan prin „coincidenţă semnificantă".

- Alfred Adler îşi întemeiază un propriu sistem pe care-l numeşte *psihologie individuală* prin care iniţiază o revanşă a socio-culturalului asupra biologismului freudian. El elaborează *teoria sentimentului de inferioritate* care impune o *compensare* (sau supracompensare), care duce la dezvoltare. Adler construieşte o caracterologie originală.

B) *Neofreudismul* include toate curentele psihanalitice care apar după 1930 şi a căror caracteristică comună este respingerea pansexualismului freudian:

Psihanaliza socială sau culturalistă (americană):

a) Karen Horney – conceptul de „anxietate fundamentală" conţine sentimentul de fiinţă izolată şi neajutorată faţă de o lume potenţial ostilă

b) Harry S. Sullivan – personalitatea e un pattern al relaţiilor interpersonale

c) Erich Fromm – dezvoltă umanismul sociopsihanalitic (freudo-marxism)

Psihanaliza existenţialistă:

a) J. P. Sartre (1943) – descoperirea proiectului original al Fiinţei

b) R. L. Szondi (1938) – metoda analizei destinului

c) Didier Anzieu promovează *autoanaliza* sau psihanaliza individuală, fără psihanalist

d) Jacques Maria Lacan („acest Salvador Dali al psihanalizei") cere „reîntoarcerea la S. Freud" printr-o hermeneutică psihanalitică: *inconştientul este structurat ca un limbaj*

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care sunt contribuţiile prin care S. Freud a săvârşit o *revoluţie* în psihologie?
2. Care sunt accepţiunile termenului de psihanaliză?
3. Care sunt virtuţile şi limitele psihanalizei freudiene?
4. Descrieţi cele 2 topici freudiene!
5. Care sunt deosebirile dintre concepţia lui Freud şi psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung?
6. Comparaţi inconştientul personal (Freud) cu inconştientul colectiv (Jung)?
7. Ce sunt arhetipurile? Daţi exemple!
8. Ce este procesul de individuare?
9. În ce constă esenţa principiului sincronicităţii?
10. Care sunt principiile şi conceptele fundamentale ale psihologiei individuale (Adler)?
11. Prin ce se diferenţiază neofreudismul de freudismul clasic?
12. Ce este psihanaliza socială sau culturalistă? Care sunt variantele ei?
13. În ce constă esenţa hermeneuticii psihanalitice a lui J. M. Lacan?
14. Care este obiectul psihanalizei existenţiale?
15. La ce se referă metoda autoanalizei?

Bibliografie

Adler, Alfred - *Cunoaşterea omului*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1991

Dumitraşcu, Nicolae - *Sinele neo-psihanalitic*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 181-206

Freud, Sigmund - *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieţii cotidiene*, Bucureşti, EDP, 1980

Fromm, Erich - *Scrieri alese*, Bucureşti, EP, 1983

Georgescu, Matei - *Psihologia Se-ului, Sinele de la Freud la Freud*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 143-153

Horney, Karen - *Personalitatea nevrotică a epocii noastre*, Bucureşti, Ed. IRI, 1998

Jung, Carl Gustav - *Aminitiri, vise, reflecţii*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996 (B-UTM)

Jung, Carl Gustav - *Puterea sufletului (antologie)*, 4 volume, Bucureşti, Ed. Anima, 1994

Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei (Istoria modernă şi contemporană, 1860-1994)*, Bucureşti, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 59-73 (B-UTM) (*)

Mânzat, Ion - *Psihologia creştină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM)

Mânzat, Ion (coord) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Fiinţei*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 2000 (din Cap. I, p. 39-52, 72-77, 78-79) (B-UTM) (*)

Mânzat, Ion şi Craiovan, M. P. - *Psihologia simbolului arhetipal*, Bucureşti, Ed. INI, 1996 (B-UTM)

Marcuse, H. - *Scrieri filosofice*, Bucureşti, EP, 1977

Minulescu, Mihaela - *Introducere în analiza jungiană*, Bucureşti, Editura TREI, 2001 (*)

Nasio, J. D. - *Conceptele fundamentale ale psihanalizei*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM) (*)

Roudinesco, Elisabeth - *Jacques Lacan. Schiţa unei vieţi, istoria unui sistem de gândire*, Bucureşti, Editura TREI, 1988 (B-UTM)

Stevens, A. - *Jung*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996

Tănase, Mariana - *Individuarea sau „a deveni propriul Sine"*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 155-180

Capitolul VI

CURENTE ŞI ŞCOLI MODERNE CONTEMPORANE

12. Curente şi paradigme contemporane

12a. Psihologia conduitei (Pierre Janet)

12b. Psihologia umanistă americană: Abraham Maslow, Carl Ranson Rogers, Erich Fromm

12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber)

13. Şcoli moderne europene:

Şcoala de la Geneva (Jean Piaget), Şcoala franceză (Henri Piéron), Şcoala rusă (L. S. Vâgotski), Şcoala vieneză şi Şcoala de la Zürich

14. Şcoli americane:

Psihologia factorială (J. P. Guilford), psihologia persoanei (G. W. Allport, G. Kelly), psihologia creativităţii şi inteligenţei (J. P. Guilford, R. B. Cattel etc.). Şcoala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

Mari personalităţi ale psihologiei româneşti

Recapitulare

12. Curente şi paradigme contemporane

12a. Psihologia conduitei (fr. Pierre Janet, 1859-1947)

Psihologia conduitei a fost definită de către P. Janet, creatorul ei, ca „studiul omului în raport cu universul şi mai ales în raporturile sale cu ceilalţi oameni". În concepţia janetiană psihologia este *ştiinţa acţiunii umane* în care conceptele de nivel, reacţie, tendinţă, acţiune, conduită constituie structura teoretică.

După cum subliniază Paul Popescu-Neveanu (1976, p. 18) „o tratare *interacţionistă* a raporturilor dintre subiect şi obiect obligă la o considerare sincronă a tuturor factorilor care intervin în interacţiune; în această privinţă o excepţională reuşită îi aparţine lui Pierre Janet". Avansând pe linia psihologiei clinice franceze, Janet este primul psiholog european care construieşte *un model interacţionist* în care sunt reuniţi şi trataţi sistemic factorii mentali şi cei comportamentali, structurile biologice şi cele socioculturale. În esenţă, paradigma janetiană se referă la *unitatea dinamică dintre minte şi comportament în conduită.* Această paradigmă va fi dezvoltată de elveţianul Jean Piaget şi de către ruşii L. S. Vâgotski, P. I. Galperin şi A. N. Leontiev.

În 1909, P. Janet susţinea că *tendinţa* nu este o entitate elementară, izolată, ci reprezintă o unitate dinamică a sistemelor fiziologice şi psihice, constituită în cursul istoriei personale. Stela Teodorescu, de la Iaşi, – care scrie în 1972, un volum consacrat psihologiei conduitei a lui P. Janet – va preciza că, într-o accepţie mai largă, tendinţa este cvasisinonimă cu *activitatea.*

Conduitele se caracterizează prin *obiectul*, prin scopul lor. Există astfel: conduite intelectuale, sentimentale, sociale, personale etc. în general, conduitele au aceleaşi proprietăţi ca şi acţiunile: durată, ritm, nivel. Acţiunea şi conduita exprimă întotdeauna o relaţie dinamică între subiect şi obiect, între individ şi mediu, între om şi societate. În esenţă, conduita semnifică *unitatea dintre psihism şi comportament.*

În opinia lui Janet conduita constituie obiectul psihologiei omului (I. Mânzat, 1994, p. 107-108).

12b. Psihologia umanistă americană: Abraham Maslow (1908-1970), Carl Ranson Rogers (1902-1987), Erich Fromm (1900-1980)

a) Teze fundamentale

Psihologia umanistă a fost supranumită „a treia forţă" deoarece se opune categoric celorlalte două forţe: behaviorismul şi psihanaliza.

Curentul începe să se dezvolte în SUA în anii '50 prin cercetările lui A. Maslow şi Carl R. Rogers. În anul 1961 (anul morţii lui C. G. Jung) apare în SUA „Journal of Humanistic Psychology" care vine cu noi orizonturi tematice ale psihologiei omului: omul este considerat nu doar fiinţă socială, ci şi *fiinţă cultural-spirituală.*

Psihologia umanistă acuză atât abordările psihanalitice, cât şi pe cele behavioriste că sunt prea *pesimiste* şi prea limitate în ceea ce priveşte dezvoltarea personalităţii şi cunoaşterea Sinelui. Umaniştii vin în psihologie cu o viziune *optimistă*, cu o mare încredere în spiritualitatea umană. Atât behavioriştii, cât şi psihanaliştii au greşit considerându-i pe oameni ca fiind fiinţe pasive care sunt acţionate de forţe exterioare, preponderent biologice. Dimpotrivă, A. Maslow şi C. R. Rogers consideră că oamenii sunt capabili de automodelare activă şi constructivă a propriei personalităţi. Psihanaliştii au fost obsedaţi de rolul inconştientului, în timp ce behavioriştii considerau studiul conştiinţei ca „misticism". Psihologii umanişti insistă asupra conştiinţei ca abilitate de a utiliza simboluri şi de a gândi abstract; omul este înţeles ca „autodepăşire şi autocontrol conştient".

Psihologia umanistă îşi propune să extindă conţinutul tematic al psihologiei incluzând *experienţele umane unice*: dragoste, frică, speranţă, iubire, credinţă, fericire, umor, extaz mistic, răspundere, rostul vieţii etc.

M. P. Craiovan scrie un capitol de 26 de pagini despre *„Psihologia umanistă – o cale a omului către Sine"* în volumul „Psihologia Sinelui" (2000, p. 207-233).

b) Împlinirea Sinelui – A. Maslow

Concepte originale în psihologia umanistă a lui Maslow: piramida trebuinţelor umane, metamotivaţie, „Selfactualization", „peak experience" etc.

A. Maslow este considerat de către istoricii psihologiei ca cel mai mare cercetător în domeniul motivaţiei umane: motivaţia devine o

trăsătură a personalității, motivele pot fi ierarhizate sub forma unei piramide cu 8 niveluri și trei paliere („Motivation and Personality", 1954).

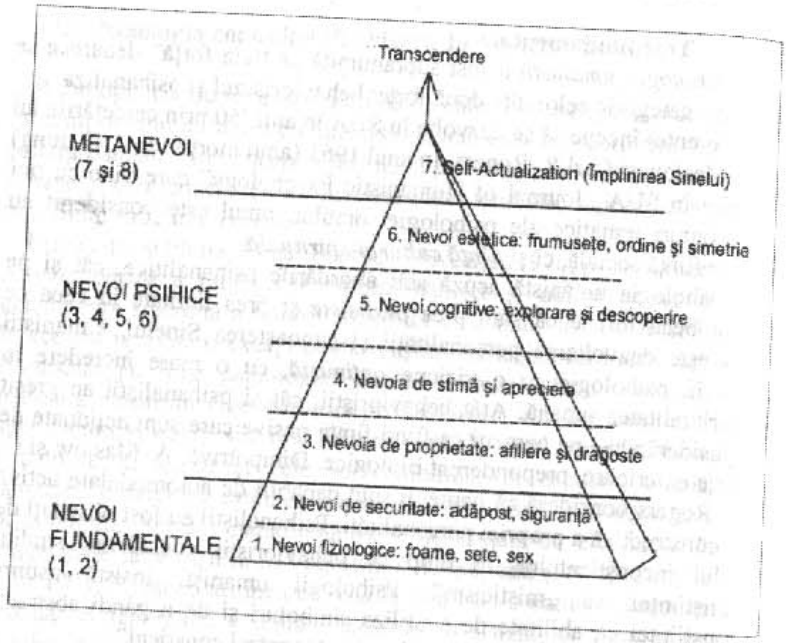

PIRAMIDA NEVOILOR UMANE (A. MASLOW)

În figura de mai sus palierul de bază al trebuințelor fundamentale are două niveluri: (1) nevoi fiziologice și (2) nevoi de securitate. Palierul superior al nevoilor psihice are 4 niveluri: (3) nevoi de proprietate, afiliere și dragoste; (4) nevoia de stimă și apreciere; (5) nevoi cognitive; (6) nevoi estetice.

În vârf se află al treilea palier cu un nivel numit „Self-actualization", adică nivelul *împlinirii Sinelui*, al realizării la maximum a potențialului creator. A opta trebuință *de transcendere* a fost adăugată de Maslow cu puțin timp înainte de a muri: este trebuința de depășire a lumii empirice, de trecere dincolo de lumea materială. Nevoile 7 și 8 au fost considerate ca *metanevoi* (Maslow, „A theory of metamotivation", 1967): ele reflectă un mod de viață

care-l îmbogățește pe om, trecând dincolo de viața cotidiană, este motivația pentru cele mai înalte valori, pentru transcendere și cosmizare, pentru marea creație (Ovidiu Brazdău, 2000).

Maslow realizează cercetări neconvenționale care-l conduc la crearea conceptului „peak experience" (experiență de vârf) care semnifică trăirile intense, mistice, de extaz, asociate cu un sentiment nemărginit al unei puteri depline, pierderea simțului de loc și de timp, „starea de mare extaz, uimire și venerație". Această experiență unică provine din iubire, din credință, din explozii de revelație și creație și uneori din fuziunea cu natura (cosmizare).

c) Teoria persoanei cu funcționare completă („The Fully Functioning Person") a lui Carl R.Rogers (1961)

Teoria lui Rogers este fundamentată experimental și clinic. El inițiază *terapia centrată pe client* ca o nouă metodă de psihoterapie care se aplică fiecărui subiect în parte și nu unui grup etichetat cu o anomalie; orice disfuncție este strict individuală și de aceea tot așa trebuie să fie și terapia (centrată pe client).

Rogers crede într-o tendință de realizare generală înnăscută care îl ajută pe om „să devină ceea ce Sinele său este realmente". Procesul de realizare a Sinelui („Selfactualization") este asociat de Rogers cu „funcționarea completă a persoanei" ca o creștere ascendentă în 3 câmpuri:

a. realizarea Sinelui implică o deschidere către experiență care este înțeleasă ca un factor important al dezvoltării personalității

b. realizarea Sinelui înseamnă creșterea spontană în fiecare etapă a vieții, printr-o participare totală, lipsită de orice prejudecăți

c. personalitatea realizată are mare încredere în organismul și psihismul său și capătă un simț dezvoltat al selecției libere și al creativității

Rogers construiește o teorie a relației dintre Sinele actual (real) și Sinele ideal (imaginar). Sinele actual se dezvoltă prin raportare la un Sine ideal, adică Sinele care include cele mai înalte valori și cele mai puternice dorințe de realizare completă a personalității. Între ele poate exista congruență sau incongruență (M P. Craiovan, 2000, p. 219-222).

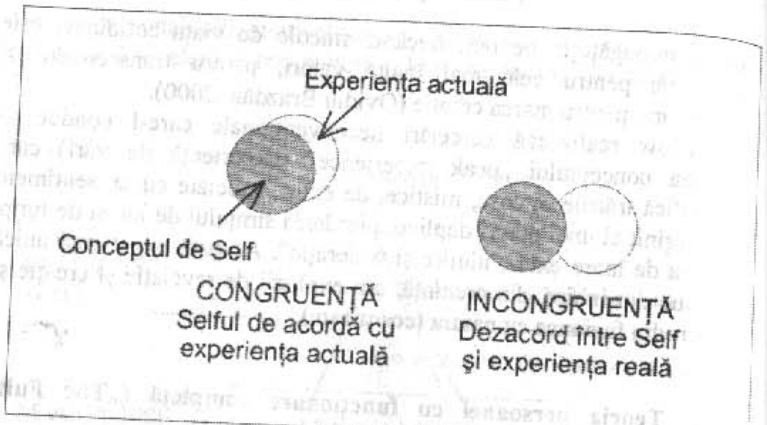

Carl Rogers stabilește 3 condiții fundamentale ale dezvoltării persoanei:

1) *Considerație* (stimă) necondiționată/nevoia de a fi tratat cu respect, simpatie, încredere

2) *Empatie acurată*: capacitatea de a înțelege exact lumea interioară a celuilat

3) *Congruență* în relațiile interpersonale

d) Teoria creșterii Sinelui prin speranță activă și autoperfecționare morală – Erich Fromm.

Interesat de existența umană și de scopurile/rosturile acesteia E. Fromm consideră că obținerea unei „orientări productive" conduce la „creșterea Sinelui" și „evoluția socială" (E. Fromm, 1998, p. 9-27).

«Omul stăpânește natura, dar a pierdut din vedere scopul final care să dea o semnificație acțiunilor de expansiune civilizatoare în mediul extern – Omul însuși» (E. Fromm, 1947).

Opera lui Fromm este mai mult o *diagnoză* decât o prognoză, în care natura umană și potențialul uman prevede puterea creșterii Sinelui și devenirii omului (M. P. Craiovan, 2000, p. 223-227).

RENOVĂRILE METODOLOGICE ALE PSIHOLOGIEI UMANISTE

Mielu Zlate în „Introducere în psihologie" (2000, p. 107) se referă la renovarea metodologiei psihologice de către umaniști:

„În esență, psihologia umanistă practică o metodologie de tip interpretativ, bazată pe înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale, ale scopurilor și motivelor acțiunilor umane, pe analiza specificității și unicității evenimentelor sociale, a semnificațiilor unice ale acestora din perspectiva subiectului social. Un asemenea demers comprehensiv și interpretativ implică utilizarea unor strategii empatice și intuitive...

Practicile metodologice interpretative (utilizate de psihologia umanistă) pun accentul pe înțelegerea acțiunilor individului orientat către Sine sau către alții și direcționat de scopuri, sprijinindu-se pe înțelegere și interpretare...Fără a renunța la principiul individualismului metodologic specific orientărilor metodologice interpretative, psihologia umanistă tinde să-l apropie și să-l unească cu principiul holismului, aplicat însă nu structurilor sociale, ci individului uman interpretat ca un tot unitar, ca un întreg. Viziunea holistă asupra omului reprezintă un câștig prețios al psihologiei umaniste.

Psihologia umanistă redimensionează însă nu numai obiectul și metodele psihologiei, ci propune o nouă finalitate a acesteia. Ea este interesată de „creșterea" personală a oamenilor, de maturizarea lor psihică și socială, de cultura relațiilor lor interpersonale, de însăși schimbarea societății, propunând chiar un nou tip de societate, numit „societatea Eu-psihică". Mai mult decât atât se propun și o serie de tehnici de schimbare socio-psihologică a oamenilor".

12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber)

a) PSIHOLOGIA COGNITIVĂ este unul din cele mai recente și mai răspândite curente psihologice. Drept act de naștere este acceptat volumul lui Ulrich Neisser „Cognitive Psychology" (New York, 1967) a cărui substanță constă în îmbinarea criticii behaviorismului cu reafirmarea modelului informațional. Subliniind impasul în care ajunge bahaviorismul nu atât în explicarea, cât mai ales în definirea proceselor psihice, Neisser avanseză teza după care fenomenele psihice rezultă din exercitarea anumitor operații centrate asupra *reprezentărilor* care conțin informații din mediul extern.

b) ARHITECTURA *sistemului cognitiv*. Psihologia cognitivă renunță la paradigma *facultăților*: gândirea, memoria, percepția, reprezentarea nu mai sunt concepute ca facultăți/capacități, ci sunt reconsiderate „rubrici generale", *concepte-umbrelă* care acoperă populații eterogene de operații psihice.

Psihologia cognitivă propune o nouă *arhitectură* a sistemului cognitiv, alcătuită din 3 componente:

I. reprezentări cognitive
II. structuri sau scheme cognitive
III. operații sau procesări cognitive

Disputa dintre behaviorism și mentalism a deschis o nouă arie problematică referitoare la operaționalizarea informației care a promovat numele de *cognitivism* care se distinge prin următoarele trăsături:

1. *o remodelare a câmpului problematic* al psihologiei care se traduce printr-o reunificare conceptuală a câmpurilor disciplinare autonome (psihologie generală, psihologie socială, psihologia dezvoltării, psihologia industrială) care acceptă să folosească același limbaj

2. *o schimbare de paradigmă* prin trecerea de la studiul facultăților la studiul proceselor de procesare cu accent pe condițiile concrete de funcționare, efectul contextelor, situațiilor și sarcinilor

3. *o evoluție metodologică*: pe lângă cercetările experimentale clasice se dezvoltă metode sofisticate de observație, avansând până la analiza protocoalelor individuale; pe lângă metodele statistice de testare a ipotezelor sunt folosite metode de simulare și simulatoare

4. încurajarea *cooperărilor inter- și transdisciplinare* (neuroștiințe, inteligență artificială, automatică, lingvistică, logică matematică etc.) și deschiderea câmpului științelor cognitive.

Claude Bonet, Rodolphe Ghiglione și Jean-François Richard în „Traité de psychologie cognitive" (Paris, 1989, trei volume) susțin că *psihologia cognitivă* este inima relațiilor interdisciplinare din sfera științelor cognitive.

Americanul J. A. Fador („The modularity of the mind", 1983) distinge două forme de cogniție: *procesele centrale* și *modulele*. Spre deosebire de procesele centrale care au acces deschis la întreaga informație a sistemului cognitiv, procesele modulare sunt încapsulate și impermeabile.

În țara noastră, prof. Mircea Miclea (1994) de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj a pus bazele unei școli românești de psihologie cognitivă.

Psihologia cognitivă are atât *virtuți* cât și *limite* (I. Mânzat, 1994, p. 131-132). Abordarea cognitivă este o abordare *integrată* și nu una sectorială. Conceptul central este *reprezentarea* care se referă, de fapt, la ansamblul proceselor cognitive. Cel mai mare merit al psihologiei cognitive constă în oferirea unei alternative la paradigma behavioristă. Este meritorie contribuția la perfecționarea descrierii și explicării fenomenelor cognitive structurabile într-o „arhitectură" specifică. La început, această orientare a pretins că nu are nici o legătură cu behaviorismul, pentru ca ulterior să recunoască cu mândrie rădăcinile sale în behaviorism (M. Miclea, 1994). Atunci când din „cognitivă" psihologia se transformă în „cognitivistă" pretențiile sale sunt neîntemeiate. Psihologia cognitivistă ignoră esența spirituală a ființei umane.

c) PSIHOLOGIA TRANSPERSONALĂ este un curent care apare în SUA (în California, după 1969) ca o reacție împotriva psihologiei cognitive care încearcă, în mod mascat sau fățiș, renașterea behaviorismului. *Trans-personal* înseamnă „dincolo de persoană" sau „ceea ce depășește persoana", ceea ce ține transcenderea. Psihologia transpersonală este *o prelungire și o amplificare a psihologiei umaniste* (I. Mânzat, 2002); ea urmărește să extindă câmpul cercetării psihologice dincolo de psihism până la *nivelul spiritului transpsihic*.

Curentul apare și se dezvoltă în SUA, dar adevăratul fondator este psihiatrul ceh Stanislav Grof (n. 1931 la Praga) care emigrează în SUA în anii '70 (ai sec. XX). În SUA, de peste trei decenii, au fost introduse cursuri în universități, au fost înființate facultăți specializate și a fost organizat un învățământ postuniversitar în acest domeniu. Peste 16 țări europene au asociații naționale de psihologie transpersonală (România din 2002). Există o asociație europeană EUROTAS (președinte – englezul John Drew) la care s-a afiliat, din mai 2002 (Lisabona), *Asociația de Psihologie Transpersonală din România* (președinte – Ion Mânzat, director executiv – Ovidiu Brazdău).

Psihologia transpersonală, considerată „a patra forță" și o continuare a psihologiei umaniste („a treia forță"), este nemulțumită de „parțialitatea" psihologiei contemporane, de faptul că ea se centrează asupra unor aspecte limitate ale psihismului uman (de ex. cognitivismul) și nu întotdeauna asupra celor esențiale, că ea nu explorează în profunzime *esența spirituală* a omului. Psihologia transpersonală plasează în centrul preocupărilor sale *conștiința cu*

toate transformările sale (conştient, inconştient, preconştient, transconştient, conştiinţă cosmică – I. Mânzat şi O. Brazdău – 2002), inclusiv „stările modificate" de conştiinţă (studiate mai ales de către Charles Tart).

După americanii R. N. Walsh şi Frances Vaughan („Beyond Ego – Transpersonal Dimensions in Psychology", 1980) *direcţiile de investigare* ale noii orientări:

- procesul transpersonal şi transpsihic de trecere spre spiritual
- conştiinţa integrată şi multidimensională
- metanevoile
- extazul şi experienţa mistică
- transcendenţa Eului
- sacralizarea vieţii cotidiene
- cosmizarea
- sinergia psihică şi socială
- cooperarea transpersonală
- Sineizarea şi sineitatea
- autorealizarea transpersonală

Psihologii transpersonalişti studiază Sinele din diverse perspective:

1) Sinele total – S. Grof
2) Sinele adânc („the deep Self") – John Lilly
3) Sinele transcendent – Ken Wilber (vezi descrierea detaliată în I. Mânzat, 2002, p. 115, 121, 124, 151-155)

În decursul istoriei scurte a psihologiei transpersonale s-au conturat *două paradigme* de sens contrar:

a) psihologia transpersonală a adâncurilor care continuă perspectiva arhetipală a lui C. G. Jung, promovată de Stanislav Grof – *paradigma grofiană;*

b) psihologia transpersonală a înălţimilor, a Sinelui transcendent, dezvoltată de Ken Wilber – *paradigma wilberiană.*

Psihologia abisală (a adâncurilor) pare să caute Soarele (spiritul) pe fundul mării doar pentru că el se vede reflectat pe suprafaţa apei, iar *psihologia înălţimilor* se uită la Soarele real de pe cer.

Transpersonaliştii inventează *o nouă metodologie*:

- meditaţia transcendentală este calea regală a cercetărilor transpersonale
- provocarea stărilor psihedelice prin LSD (acidul lisergic) şi prin hipnoză transpersonală (S. Grof)

- respiraţia holotropică (Şcoala lui S. Grof şi Christina Grof)
- scufundarea în bazinul de imersie (J. Lilly)
- exerciţii spirituale (Charles Tart şi Ken Wilber).

(detalii găsiţi în I. Mânzat, 2002, p. 65, 78, 103-107, 115-116, 122-123 şi 151-156)

Psihoterapiile transpersonale favorizează creşterea personală (se lucrează în grup şi terapia este „unul la unul") şi dezvoltarea spirituală (se lucrează în meditaţie, rugăciune şi ritual) (vezi: I. Mânzat, 2002, p. 159-164).

Spectrul conştiinţei – „psihologia perenis". Ken Wilber (1984), influenţat de Thomas H. Huxley (1825-1895), care vorbea de *psihologia perenis*, filosofie eternă şi universală asupra omului şi cosmosului, consideră că poate exista şi o *psihologie perenis*, psihologie eternă şi universală asupra conştiinţei (apud M. Zlate, p. 343-345).

Pornind de la idea că personalitatea este expresia unor *nivele* multiple ale conştiinţei unitare („Unity Consciousness"), Wilber construieşte un *spectru al conştiinţei* cuprinzând cinci niveluri (conştiinţă pentadică), fiecare nivel caracterizându-se printr-un sentiment diferit de identitate personală şi traversând mai multe gradaţii, de la identitatea supremă a conştiinţei cosmice la sentimentul personal de identitate asociat conştiinţei Ego-ului (vezi cele două figuri originale din Ken Wilber, *No boundary*, 1985: prima figură reprezintă nivelele spectrului şi a doua figură reprezintă terapiile corespunzătoare fiecărui nivel).

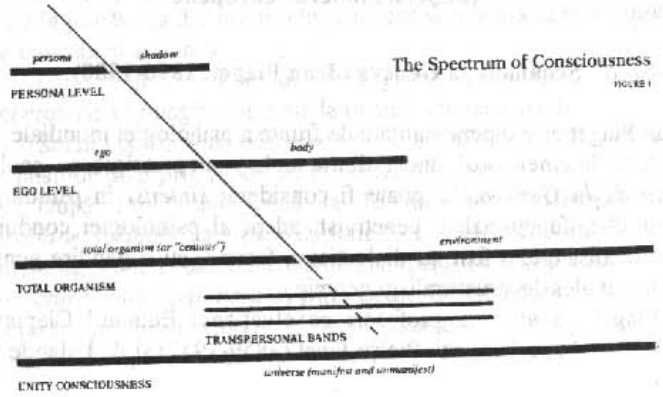

The Spectrum of Consciousness

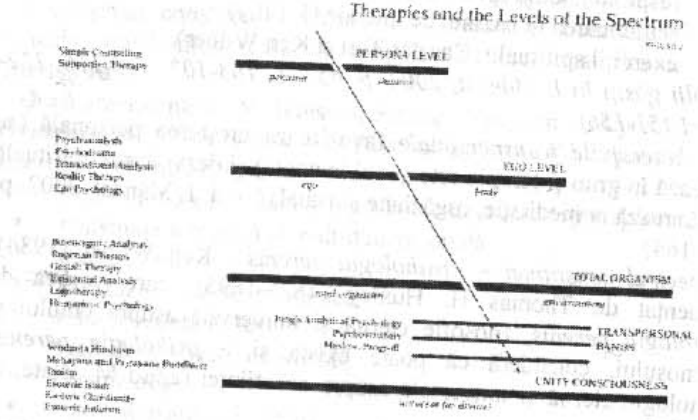

Psihologia transpersonală este ştiinţa care recunoaşte realitatea planului spiritual al Fiinţei umane, vocaţia sa divină. Toţi oamenii sunt potenţial fiinţe spirituale. Numai că în cei mai mulţi spiritul doarme. În prea puţini este activ. Transpersonaliştii ne provoacă la trezire (Charles Tart, *Waking up*, 1986).

Psihologia transpersonală este o provocare, o promisiune şi o speranţă!

13. Şcoli moderne europene

Şcoala de la Geneva (Jean Piaget, 1896-1980)

Jean Piaget este o personalitate de frunte a psihologiei mondiale, din sec. XX, întemeietorul uneia dintre cele mai prestigioase şcoli – *Şcoala de la Geneva*. El poate fi considerat *sintetist* în psihologie: structuralist, funcţionalist, genetivist, adept al psihologiei conduitei, operaţionalist etc. a fost un dialectician fecund, cu o gândire genială nutrită mai ales de structuralism genetic.

J. Piaget i-a avut ca profesori pe elveţianul Edouard Claparède (1873-1940) şi pe francezii Pierre Janet (1859-1947) şi A. Lalande

(1867-1963). Din anul 1921 (Piaget împlinise 25 de ani) devine colaborator al lui Claparède la Institutul „Jean Jacques Rousseau" din Geneva. În 1933 Piaget devine directorul acestui prestigios institut. Dacă cariera sa universitară se încheie în 1971, opera sa ştiinţifică continuă până la moarte (1980), la direcţia *Centrului internaţional de epistemologie genetică* din Geneva. Aici el reuşeşte să organizeze un grup interdisciplinar format din specialişti din toată lumea.

Cei mai apropiaţi *colaboratori* ai lui Piaget au fost doamnele Bärbel Inhelder (elv, n. 1913), timp de 40 de ani, cu care a scris cărţi şi studii despre dezvoltarea inteligenţei la copii şi poloneza Ana Szeminska cu care a realizat cercetări experimentale referitoare la geneza conceptului de număr (1941).

Sub conducerea lui Piaget, Şcoala de la Geneva se remarcă prin elaborarea unei construcţii monumentale, în 24 de volume, *„Études d'épistémologie genetique"* care apare între 1957 (vol. I) şi 1968 (vol. XXIV) în editura Presses Universitaire de France din Paris. Această lucrare se realizează în colaborare cu psihologi, filosofi, epistemologi, logicieni, matematicieni din diverse ţări: J. S. Bruner, P. Gréco, L. Apostel, B. Mandelbrot, B. Matalon, D. E. Berlyne, F. Orsini, Vingh-Bang ş.a.

Şcoala de la Geneva întemeiază noi domenii ale ştiinţei: psihologia genetică, epistemologia genetică, logica operatorie.

Din perspectiva acestor trei noi discipline Piaget va explica ştiinţific *dinamica inteligenţei umane*. El va fi supranumit „marele arhitect al construcţiilor inteligenţei". Inteligenţa se dezvoltă în *stadii*:

1. De la un an şi jumătate la patru ani se constituie o gândire simbolică şi preconceptuală (*preconceptul* este o schemă mintală situată la jumătatea drumului între concept şi schema senzoriomotorie, între concept şi acţiune)
2. Între 4 şi 7 ani se dezvoltă *gândirea intuitivă*: o gândire preoperatorie în imagini, limitată la planul reprezentărilor
3. Stadiul *operaţiilor concrete* sau obiectuale (7-12 ani); operaţiile sunt posibile doar prin raportare la obiecte concrete
4. După 11-12 ani (până la 15 ani) se evidenţiază stadiul *operaţiilor formale* sau propoziţionale: copilul trece de la acţiuni mentale raportate la obiecte concrete, la operaţii cu propoziţii.

Structuralismul genetic piagetian poate fi concentrat în teza: orice structură este o dezvoltare şi orice dezvoltare este o organizare („Structuralismul" – 1968; „Biologie şi cunoaştere" - 1971;

(Viena, 1895 – Londra, 1982 – fiica maestrului), Bruno Bettelheim (Viena, 1903 – Silver Spring, Washington, 1990), Melanie Klein (Viena, 1882 – Londra, 1960), René Arpad Spitz (Viena, 1887 – Denver, 1974) ş.a.

• Victor E. Frankl (Viena, 1905 – SUA, 1997) fondează „A treia şcoală vieneză de psihiatrie – *Şcoala de logoterapie*". El este profesor de psihiatrie şi neurologie la Universitatea Medicală din Viena (până în 1939, apoi este închis de naziști, iar după război emigrază în SUA), profesor de logoterapie la Universitatea Internațională din SUA şi „visiting professor" de psihiatrie la Stanford University (California), el fundamentează psihologia existențială.

Şcoala de la Zürich (C. G. Jung)

În 1948 are loc inaugurarea *Institutului C. G. Jung* din Zürich (Elveția) sub conducerea lui Jung. În 1964 este inaugurată Clinica şi Centrul de cercetare pentru psihologia jungiană de la Zürich. Marele Jung (care moare în 1961) lasă în urmă o şcoală de psihiatrie şi psihologie analitică: Aniella Jaffé, Karl Kerényi, Antonia Wolff, Jolande Jacobi, Emma Jung, Marie Louise von Franz etc.

14. Şcoli americane

PSIHOLOGIA AMERICANĂ porneşte de la cercetările lui William James (1842-1910) şi ale lui John B. Watson (1878-1958). Psihologia americană ia un avânt extraordinar după al doilea război monidal, ajungând astăzi să se constituie în cea mai puternică mişcare psihologică, cu cele mai avansate şi cele mai diversificate şcoli de psihologie din lume.

Din cele patru mari forțe ale psihologiei mondiale, trei sunt americane: Behaviorismul (I-a forță), Psihologia umanistă (a III-a forță), Psihologia transpersonală (a IV-a forță). Excepție face doar Psihanaliza (a II-a forță, care apare în Europa, dar se dezvoltă tot în SUA).

Psihologia factorială şi multifactorială

Inițiatori: C. E. Spearman (1863-1955) şi J. P. Guilford (1897-1930)

Psihologia factorială are ca metodă fundamentală ANALIZA FACTORIALĂ care constituie un mijloc statistico-matematic de condensare a numărului de variabile şi de stabilire a unor relații structurale între variabile. Sunt mai multe variante de analiză factorială dintre care cele mai cunoscute sunt metoda componentelor principale Hottelling şi metoda centroidă a lui L. Thurstone.

În SUA psihologia factorială şi multifactorială a luat un avânt deosebit şi datorită utilizării calculatoarelor în realizarea matricelor şi a tabelelor de corelații.

Psihologia persoanei (Gordon Willard Allport, George Kelly)

Bazele psihologiei persoanei au fost puse de Gordon Willard Allport (1897-1967) şi Raymond Bernard Cattell.

Personalitatea a fost definită de Allport ca „unitate a sistemelor dinamice prin care se efectuează o adaptare originală". Persoana are o structură dinamică.

R. B. Cattell considera persoana ca fiind un sistem al deprinderilor proprii care permite o previziune asupra comportamentelor subiectului. *Scopul* în studiul persoanei este predicția comportamentului exprimată în ecuația:

$$R = f(P, S)$$

R. B. Cattell elaborează 3 tehnici de evaluare a persoanei:

1. tehnica L („L-data") – evaluări realizate de observatori
2. tehnica Q („Q-data") – evaluări ale Self-ului prin chestionare, inventare de personalitate şi scale de atitudini
3. tehnica T („T-data") – date din teste care rezistă la falsificări.

Şcoala Antropologică Culturală de la Chicago are meritul de a fi dezvăluit corespondența dintre organizarea comportamentală în cadrul personalității şi structura comportamentelor sociale.

În perioada actuală psihologia americană tratează personalitatea într-o viziune neopsihanalitică pornind de la cercetările lui: Karen Horney, H. S. Sullivan, E. Fromm, Erik Erikson, L. Kohlberg etc.

Teoria constructelor personale – este o teorie cognitivă a personalității – a fost elaborată de George Kelly în 1995 și dezvoltată de D. Bannister. G. Kelly susține că omul încearcă să anticipe viitorul construind un cadru conceptual, o serie de lentile măritoare legate între ele, prin care poate să-și privească propriul său univers.

Aceste „lentile" sunt numite *constructe*. Un construct este un concept bipolar, un mod de a categorisi asemănările și deosebirile din ambianță. De exemplu, alb-negru, acid-bază, prieten-dușman, ușor-greu sunt constructe. Pentru Kelly constructele sunt organizate într-o rețea complexă, ierarhizată și fiecare persoană are un sistem personal de constructe.

Psihologia creativității și inteligenței
(J. P. Guilford, R. B. Cattell)

CREATIVITATEA este un termen inventat de G. W. Allport în 1938.

Joy Paul Guilford elaborează teoria factorilor creativității:
- flexibilitate
- fluiditate
- originalitate
- elaborare.

Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 103) consideră că cea mai importantă și concludentă realizare a analizei factoriale a intelectului aparține lui Guilford care a descoperit în al șaselea deceniu al sec. XX un cuprinzător model tridimensional al intelectului uman (așa zisul „cub al lui Guilford"); modelul său îndeplinește rolul unei veritabile matrici de descoperire, asemenea sistemului periodic al lui D. I. Mendeleev.

Psihologii americani au construit metode de dezvoltare a creativității în grup: *Brainstorming* (A. F. Osborn, 1953) și *Sinectica* (W. Gordon, 1961) (detalii puteți găsi în cursul: I. Mânzat, 1994, p. 120-121).

I. A. Taylor (1964) realizează o interpretare sistematică a creativității ajungând la 5 nivele:
1. nivelul creativității expresive
2. nivelul creativității productive

3. nivelul creativității inventive
4. nivelul creativității inovative
5. nivelul creativității emergente.

Paul Torrance construiește ingenioase teste de creativitate pentru copii.

INTELIGENȚA umană a fost cercetată laborios de către psihologii americani. J. P. Guilford în „Natura inteligenței umane" (1967) demonstrează că există *o gândire divergentă* favorabilă metodelor euristice și o *gândire convergentă* de tip algoritmic.

R. Meili, autorul unei baterii de teste de inteligență, a studiat inteligența umană și a stabilit că aceasta se evaluează gradual prin 4 caracteristici:
1. plasticitate (restructurare)
2. complexitate (structurală)
3. globalizare (reunire în tot a elementelor)
4. fluiditate (modificări de direcții pentru a evita fixismul).

L. Thurstone descoperă 8 factori comuni pentru inteligența umană: raționamentul deductiv și inductiv, memoria, aptitudinea numerică, rapiditatea percepției, aptitudinile spațiale, comprehensiunea verbală și fluența verbală.

David Wechsler (n. Lespezi, România, 1896 – New York, 1981) – psihologul american de origine română – a găsit vârful de dezvoltare maximă a inteligenței generale în jurul vârstei de 24 de ani.

Psihologii americani au construit cele mai multe și mai eficiente baterii de teste de inteligență, cunoscute și aplicate în toată lumea: Bateria Wechsler-Bellevue (WAIS – pentru adulți și WISC pentru copii), Bateria „Matricile Progresive Raven" (pentru adulți și pentru copii), Bateria Meili, Bateria Terman-Merill etc.

Școala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

Stanislav Grof și soția sa Christina Grof au creat în California o școală de psihologie transpersonală care asigură o pregătire teoretică și metodologică, învățarea practică a respirației holotropice. Această practică este o metodă de explorare a Sinelui cu efecte terapeutice evidente. Termenul holotropic vine din greacă: „holos" – întreg și „trepein" – a înainta; deci, respirație totală, completă. Școala lui Grof are adepți în toată lumea: Dr. Vladimir Maikov în Rusia, Prof. Anca Munteanu de la Universitatea de Vest, Timișoara (vezi: I. Mânzat, 2002, p. 115-116).

Mari personalităţi ale psihologiei româneşti

*O monografie sistematică a istoriei psihologiei româneşti a realizat Marian Bejat, în 1972, în „**Geneza psihologiei ca ştiinţă experimentală în România**". Scurte excursuri asupra psihologiei româneşti pot fi găsite în cursul nostru (I. Mânzat, 1994, p. 139-151) şi în cursul lui Pavel Petroman (1996, p. 239-274). Ne vom limita, în cadrul acestui curs concentrat, să expunem pe scurt viaţa şi opera celor mai importante personalităţi ale psihologiei româneşti din cele trei şcoli importante: Şcoala de la Bucureşti, Şcoala de la Iaşi şi Şcoala de la Cluj.*

Eduard Gruber (1861-1896) ţine primul curs şi pune bazele primului laborator de psihologie experimentală (la Iaşi, 1893).

Nicolae Vaschide (1874-1907) este invitat, în 1895, de către psihologul francez Alfred Binet (1857-1911) la Sorbona pentru a lucra ca „ataşat" în laboratorul său. Vaschide pleacă în toamna anului 1895 la Paris unde va lucra până la sfârşitul scurtei sale vieţi (35 de ani). El va realiza cercetări experimentale în cele mai importante laboratoare de psihologie din Franţa, colaborând cu A. Binet, H. Piéron, Cl. Vurpas, R. Meunier ş.a. Domeniile cele mai importante care îl pasionează pe N.Vaschide sunt: psihofiziologia organelor de simţ, psihopatologia, somnul şi visele, telapatia etc. (vezi volumul: Traian Herseni, *Psihologia lui N. Vaschide*, 1973). Vaschide este recunoscut ca un savant care a contribuit substanţial la progresul psihologiei experimentale mondiale. Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) declara că „Nicolae Vaschide a fost unul dintre cele mai frumoase exemplare ale intelectualităţii româneşti".

Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) a fost profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române şi preşedinte al acesteia (1938-1941). După ce a studiat filosofia şi literele la Bucureşti, avându-i ca profesori pe Titu Maiorescu şi C. Dimitrescu-Iaşi, şi-a continuat studiile la Paris timp de un an (la „College de France") şi apoi la Leipzig în laboratorul lui Wilhelm Wundt, trei ani, adică până în 1893 când a dat doctoratul. În 1897-1898 ţine la Universitatea din Bucureşti primul curs de psihologie experimentală. Este ştiut că C. Rădulescu-Motru a elaborat, în 1927, un sistem filosofico-psihologic denumit *personalism energetic* prin care a îmbinat personalismul cu energetismul lui W. Ostwald

(vezi: I. Mânzat, 1994, p. 98 şi 143). În 1906 el înfiinţează la Universitatea din Bucureşti laboratorul de psihologie experimentală. C. Rădulescu-Motru rămâne în istorie ca fondatorul Şcolii de psihologie de la Bucureşti din care vor mai face parte savanţi ca: Mihai Ralea, Gheorghe Zapan, Paul Popescu-Neveanu.

Dimitrie Drăghicescu (1875-1945), în 1905-1906 predă, pentru prima oară la noi în ţară, un curs de *psihologie socială*. În 1907 publică la Paris „Le probléme de la conscience – Etude psycho-sociologique" care se bucură de un mare succes. Tot în 1907 publică o amplă lucrare „Din psichologia poporului român", din perspectiva analizei psihologice a ţăranului român ale cărui principale atribute sunt viclenia, dibăcia, înşelăciunea şi făţărnicia care ar fi fost note de seamă ale psihologiei Dacilor şi Romanilor.

Mihai Ralea (1896-1964) a fost psiholog şi sociolog, estetician, filosof şi politician. Institutul de Psihologie al Academiei Române a organizat la 23 mai 1991, la Casa Oamenilor de Ştiinţă din Bucureşti un Simposium „Mihai Ralea – personalitatea şi opera" (vezi: I. Mânzat, *Personalitatea lui M. Ralea*, în „Revista de psihologie", nr. 3-4, 1991). Dintre multiplele valenţe ale personalităţii sale se impun în prim plan: profesorul universitar, omul de ştiinţă, cărturarul şi politicianul. Titlul de doctor în litere l-a obţinut în 1923 la Sorbona. După întoarcerea în ţară (1923) predă la Universitatea din Iaşi, dar în 1938 este transferat la Universitatea din Bucureşti la catedra de estetică literară, iar în 1942 la catedra de psihologie unde devine elevul lui C. Rădulescu-Motru. După 1944 devine şeful catedrei de psihologie din Bucureşti. Prin cursurile sale strălucite de „Psihologie generală" şi „Istoria psihologiei" Ralea a stimulat şi orientat întreaga activitate psihologică din România, a integrat psihologia românească în circuitul mondial. În 1955 a fondat „Revista de psihologie" (în 1948 devenise membru al Academiei Române). El este primul director al Institutului de Psihologie al Academiei (1956), el este fondatorul Asociaţiei Psihologilor din România, fiind ales primul preşedinte (1964).

Consecvent premiselor umaniste ale gândirii sale, Mihai Ralea a subliniat, ca psiholog, condiţionarea culturală a psihismului uman, a analizat cu rafinament rolul inconştientului şi a elaborat *teoria amânării* (amânarea este o caracteristică specifică psihismului uman).

Gheorghe Zapan (1897-1976) a fost un savant de formaţie multidisciplinară: psiholog, matematician, pedagog şi jurist. A fost elev al lui Albert Einstein, A. Schrödinger şi W. Köhler (1928-1934), doctor în ştiinţe şi filosofie la Univesitatea din Berlin cu o teză de doctorat în psihologia experimentală a muncii (1932).

În cursul de psihologie ţinut în 1940-1941 la Bucureşti el îşi expune pe larg *teoria relativităţii psihice*. În perioada 1940-1948 Zapan este director al Institutului psihotehnic din Bucureşti şi profesor suplinitor la catedra de psihologie din Bucureşti (1940-1947). În 1952 în urma unei analize comuniste a activităţii catedrei sale este, în mod abuziv şi nedrept, declarat „necorespunzător" şi retrogradat din funcţia de conferenţiar la cea de laborant.

În 1967 devine şeful catedrei de psihologie din Bucureşti şi i se conferă titlul de profesor emerit.

Dintre numeroasele sale contribuţii ştiinţifice mai remarcăm: introducerea viziunii cibernetice în psihologia şi pedagogia românească, întemeiază *taxiologia* sau ştiinţa organizării şi progresului activităţii umane, elaborează teoria factorilor de progres, teoria modelării matematice a activităţilor umane, a inventat metoda cunoaşterii şi aprecierii obiective a personalităţii (1957) etc.

> Menţionăm că pentru cunoaşterea personalităţii şi operei lui Gh. Zapan, Dr. Pavel Mureşan a scris o amplă monografie (528 p.) intitulată „Cunoaşterea şi aprecierea obiectivă a personalităţii" (Bucureşti, 1984).

Paul Popescu-Neveanu (Huşi, 1926-Bucureşti, 1994) îşi dă doctoratul în psihologie la Universitatea din St. Petersburg în domeniul tipurilor specific umane. La vârsta de 30 de ani devine conferenţiar universitar la catedra de psihologie din Bucureşti unde predă psihologia generală şi psihologia persoanei. Este profesor universitar din 1968. Din 1990 până în 1994 este directorul Institutului de psihologie al Academiei. După moartea acad. Mihai Ralea (1965), Paul Popescu-Neveanu rămâne cel mai strălucit profesor de psihologie din Bucureşti. Pe lângă activitatea didactică realizează remarcabile cercetări teoretice şi experimentale în mai multe direcţii: inventează conceptul de anticipare operaţională, introduce principiul reflectării şi constructivismului, instalează creativitatea în cadul interacţiunii dintre aptitudini şi atitudini, iniţiază conceptul de atitudine creativă.

Florian Ştefănescu-Goangă (1881-1958) studiază în Germania, la Leipzig, la Institutul de psihologie condus de W. Wundt (între 1908 şi 1911). El este fondatorul Şcolii de la Cluj unde creşte o serie de elevi care vor ajunge psihologi iluştri: Nicolae Mărgineanu (de două ori bursier Rockefeller, în SUA), Alexandru Roşca (devine academician din 1991, director al Institutului de Psihologie din 1968 până în 1973), Mihai Beniuc (se specializează la Hamburg în psihologie animală), D. Tudoran, Beniamin Zörgö etc.

Vasile Pavelcu (1900-1986) este fondatorul Şcolii de psihologie de la Iaşi. El a fost profesor universitar la Iaşi (1928-1970), după un stagiu de specializare la Sorbona unde a frecventat cursurile lui H. Piéron şi P. Janet. A studiat în special problematica afectivităţii şi structura personalităţii. În *„Drama psihologiei"* (I-a ed., 1965) face un efort remarcabil de a-i da psihologiei „o conştiinţă de sine".

Ştefan Odobleja (1902-1978) publică la Paris, în 1938, *„Psychologie consonantiste"* (N. Wiener publică „Cibernetica" în 1948!), un moment de răscruce pentru istoria psihologiei, semnalat ca atare postum.

Odobleja a fost medic militar, a luptat pe front în război. Îşi susţine doctoratul, în 1928, cu o teză referitoare la *Accidentele de automobil*. După război suportă nedrepte persecuţii comuniste şi moare de foame într-un bordei din Turnu Severin.

Bolnav şi deprimat, el speră într-o recunoaştere a meritelor sale peste hotare. Este vorba de „Al IV-lea Congres de cibernetică şi sisteme" (Amsterdam, 21-25 august, 1978) la care trimite comunicarea „Diversitate şi unicitate în cibernetică" (apărută în volumul cu lucrările Congresului). Aşteaptă cu disperare veşti. Îi este teamă că va muri înainte de sosirea emisarului său. A apucat, însă, întoarcerea de la Amsterdam a inginerului Stelian Bajureanu. Comunicarea a avut succes. În toamna anului 1978 Odobleja trece în eternitate, liniştit şi senin.

Prin consonantism Şt. Odobleja a elaborat o nouă viziune a psihologiei ca ştiinţă integratoare a tuturor disciplinelor universului uman şi tehnic, o ştiinţă a ştiinţelor (cu aproape o jumătate de secol înaintea americanului Ken Wilber care în 1983 se va referi la *psihologia integrală*).

Pentru relaţiile dintre procesele psihice ca şi pentru conexiunea psihismului cu universul extern, conceptele odoblejiene de consonanţă, disonanţă şi rezonanţă capătă o valoare paradigmatică. Iosif Constantin Drăgan – în acord cu Alexandru Surdu, Mihai Golu,

Pantelimon Golu, Victor Săhleanu, Grigore Nicola, Pavel Mureşan, Mihai Drăgănescu, Ion Străchinaru ş.a. argumentează cu convingere că apariţia cibernetici generalizate a avut loc pe pământ românesc în geniala minte a lui Şt. Odobleja (vezi: I. C. Drăgan, 1993).

Recapitulare

• Dintre *curentele şi paradigmele contemporane*, mai importante, sunt demne de reţinut:

a) *Psihologia conduitei* (P. Janet) – ştiinţa acţiunii umane din perspectiva unui model interacţionist; conduita este unitatea dinamică dintre mental şi comportament.

b) *Psihologia umanistă americană* (A. Maslow, C. R. Rogers, E. Fromm) depăşeşte limitele behaviorismului şi psihanalizei concentrându-se asupra studiului conştiinţei şi a împlinirii Sinelui.

- A. Maslow va construi o piramidă a motivelor umane având în vârf metamotive ca *Selfactualization* şi nevoia de *transcendere*, va cerceta fenomenul *peak experience* (experienţă de vârf) şi rolul motivaţiei şi al metamotivaţiei în dezvoltarea personalităţii.
- C. R. Rogers studiază relaţia dintre 3 ipostaze ale Sinelui: Sinele actual (aşa cum eşti), Sinele ideal (cum ai vrea să fii) şi Sinele anxios (cum n-ai vrea să fii), cercetează relaţiile de congruenţă si incongruenţă dintre Sinele actual şi Sinele ideal. El elaborează conceptul „persoană cu funcţionare completă".
- E. Fromm susţine că realizarea deplină a omenescului este posibilă prin revoluţia speranţei (trecerea de la speranţa pasivă la cea activă) şi prin religia iubirii.

c) *Psihologia cognitivă* (U. Neisser), cea mai răspândită paradigmă a psihologiei contemporane, este o orientare neobehavioristă care cercetează, cu mare rigoare, arhitectura sistemului cognitiv care cuprinde procesele centrale şi module. Cel mai important proces central este reprezentarea.

d) *Psihologia transpersonală* (S. Grof, Ken Wilber) se află în opoziţie cu psihologia cognitivă, care ignoră spiritualitatea umană, şi în prelungirea psihologiei umaniste pledează pentru cunoaşterea *existenţei spirituale* de dincolo de Eu. S. Grof descoperă Sinele total,

John Lilly reliefează Sinele adânc, iar Ken Wilber cercetează Sinele transcendent. Se desprind două orientări paradigmatice: paradigma grofiană – psihologia transpersonală a adâncurilor şi paradigma wilberiană sau psihologia transpersonală a înălţimilor. Psihoterapiile transpersonale urmăresc reintegrarea şi armonizarea spirituală a Fiinţei umane.

• Dintre *şcolile moderne contemporane* menţionăm:

a) *Şcoala de la Geneva* condusă de Jean Piaget: se ocupă de epistemologia genetică şi dezvoltarea structurilor inteligenţei prin operaţii mintale.

b) *Şcoala franceză* (Henri Piéron) se caracterizează prin accentul pus pe psihologia medicală şi psihopatologie.

c) *Şcoala rusă* (L. S. Vâgotski) poate fi divizată în 3: Şcoala de la Moscova (P. I. Galperin), Şcoala de la St. Petersburg (Measişcev, Ananiev) şi Şcoala gruzină (Natadze). Psihologii ruşi cercetează cu prioritate: psihofiziologia, psihologia persoanei şi a conştiinţei, psihologia învăţării.

d) *Şcoala vieneză* cuprinde psihanaliza (S. Freud) şi psihologia existenţială – logoterapia lui V. Frankl.

e) *Şcoala de la Zürich*, fondată de C. G. Jung, dezvoltă psihologia analitică şi terapiile analitice jungiene.

• *Şcolile americane* mai semnificative sunt:

a) Psihologia factorială (J. P. Guilford)
b) Psihologia persoanei ca sistem dinamic: G. W. Allport, G. Kelly
c) Psihologia creativităţii şi a inteligenţei (J. P. Guiford, R. B. Cattell)
d) Şcoala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

• *Istoria psihologiei româneşti* cunoaşte trei şcoli principale: Şcoala de la Bucureşti (C. Rădulescu-Motru), Şcoala de la Cluj (Fl. Ştefănescu-Goangă) şi Şcoala de la Iaşi (V. Pavelcu).

Dintre *marile personalităţi ale psihologiei româneşti* menţionăm doar zece: E. Gruber, N. Vaschide, C. Rădulescu-Motru, D.

Drăghicescu, M. Ralea, P. Popescu-Neveanu, Fl. Ştefănescu-Goangă, Gh. Zapan, V. Pavelcu, Şt. Odobleja.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care sunt cele patru forţe ale psihologiei universale?
2. Enumeraţi marile curente şi paradigme psihologice contemporane din Europa şi SUA?
3. Care sunt atributele principale ale psihologiei conduitei?
4. Care sunt orientările pe care le depăşeşte psihologia umanistă?
5. Descrieţi principalele coordonate teoretice şi metodologice ale psihologiei umaniste!
6. Care sunt teoriile şi conceptele fundamentale inventate de A. Maslow, C. R. Rogers şi E. Fromm?
7. Explicaţi cele mai importante teze teoretice şi inovaţii metodologice ale psihologiei cognitive!
8. Care sunt orizonturile teoretice ale psihologiei transpersonale?
9. Descrieţi spectrul conştiinţei al lui Ken Wilber!
10. Care sunt principalele şcoli moderne europene de psihologie şi care este nota lor dominantă?
11. În ce constă specificitatea şcolilor americane?
12. Care sunt principalele Şcoli româneşti ale psihologiei?
13. Descrieţi viaţa şi opera celor mai importante personalităţi ale psihologiei româneşti? Precizaţi locul lor în circuitul mondial al psihologiei!

Bibliografie

Bejat, Marian - *Geneza psihologiei ca ştiinţă experimentală în România*, Bucureşti, EDP, 1972

Drăgan, Iosif Constantin - *Odobleja. Apariţia ciberneticii generalizate pe pământ românesc*, Bucureşti, Ed. Europa Nova, 1993

Herseni, Traian - *Psihologia lui N. Vaschide*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1973

Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei (istoria modernă şi contemporană, 1860-1994)*, Bucureşti, 1994, p. 111-151 (B-UTM) (*)

Mânzat, Ion - *Psihologia transpersonală*, Iaşi, Ed. Cantes, 2002 (B-UTM) (*)

Mânzat, Ion (coord) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Fiinţei*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 2000, capitolele V, VI, VII (B-UTM) (*)

Miclea, Mircea - *Psihologie cognitivă*, Cluj, Ed. Gloria SRL, 1994

Petroman, Pavel - *Istoria psihologiei universale şi româneşti*, Timişoara, Ed. Eurobit, 1996

Ralea, Mihai - *Scrieri* (I). *Explicarea omului*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1972

Zapan, Gh. - *Cunoaşterea şi aprecierea obiectivă a personalităţii*, Bucureşti, ESE, 1984

CUPRINS

INTRODUCERE 3

PARTEA I: ISTORIA CONCEPȚIEI DESPRE SUFLET ÎN FILOSOFIA CLASICĂ 5

Capitolul I
SUFLETUL ÎN GÂNDIREA FILOSOFILOR DIN ANTICHITATE ȘI EVUL MEDIU 6

1. Concepția despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel și Pitagora 7
1a. Concepția autonomistă despre om la Socrate (469-399 î.Hr.) 8
1b. Sufletul nemuritor la Platon (427-347 î.Hr.) 8
1c. „De anima" – Aristotel (383-322 î.Hr.) 12
1d. Sufletul este de esență divină – Pitagora (582-500 î.Hr.) 13
1e. Neoplatonismul și neoaristotelismul 14
1f. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 15
1g. Întrebări (de verificare) 15
1h. Bibliografie 16

2. Relația dintre credință și rațiune, înțelegerea sufletului și spiritului în Evul Mediu: Sf. Augustin din Hippona, Sf. Toma d'Aquino, Sf. Bonaventura 17
2a. Fatalismul providențialist al Sf. Augustin (Aurelius Augustinus, 354-430 d.Hr.) 17
2b. Teoria aristotelică a sufletului la Sf. Toma d'Aquino (1225-1274) 18
2c. „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu" la Sf. Bonaventura (Ioan de Fidanza 1221-1274) 19
2d. Augustinismul modern și neotomismul 20
2e. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 21
2f. Întrebări (de verificare) 22
2g. Bibliografie 22
Recapitulare 23

Capitolul II
RENAȘTERE, RAȚIONALISM ȘI EMPIRISM 26

3. Omul renascentist și cunoașterea 27
din perspectivă raționalistă 27
3a. Profilul de personalitate al omului renascentist 28
3b. Raționalismul francez: René Descartes (1596-1650) 28
3c. Raționalismul extrem al lui Baruch Spinoza 31
(olandez, 1632-1677) 31
3d. Monadologia lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) 32
3e. Neoraționalismul 33
3f. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 33
3g. Întrebări (de verificare) 35
3h. Bibliografie 35

4. Empirismul clasic englez 36
4a. Precursorii empirismului 37
4b. Concepția senzualistă a lui John Locke (1632-1704) 38
4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753) 39
4d. Neoempirismul sau pozitivismul 40
4e. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 40
4f. Întrebări (de verificare) 40
4g. Bibliografie 41

5. Raționalismul absolut și transcendental (kantian și hegelian) 42
5b. Fenomenologia spiritului și autodevenirea Ideii absolute la Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) 45
5c. Neokantienii și neohegelienii 48
5d. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 48
5e. Întrebări (de verificare) 49
5f. Bibliografie 50
Recapitulare 50

Capitolul III
DE LA RAȚIUNEA INIMII LA INTUIȚIONISM ȘI EXISTENȚIALISM 53

6. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662) 54
Intuiționismul bergsonian 54
6a. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662) 55

6b. Intuiționismul bergsonian 57
6c. Rezumat 59
6d. Întrebări 59
6e. Bibliografie 60

7. De la existențialism la psihologia existențială 61
7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existența omului concret 62
7b. Existențialiștii atei – moartea, libertatea și absurdul 62
7c. Existențialiștii creștini: mântuire prin credință și revelație 64
7d. Psihologia existențialistă (Viktor Frankl, 1905-1997) 65
7e. Rezumat 66
7f. Întrebări 67
7g. Bibliografie 67
Recapitulare 68

PARTEA II: ISTORIA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ (1860-2002) 70

Capitolul IV 71
NAȘTEREA PSIHOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ. ASOCIAȚIONISM vs. GESTALTISM. INTROSPECȚIONISM vs. BEHAVIORISM 71

8. Apariția psihologiei științifice 72
8a. Nașterea psihologiei din fizică și fiziologie: psihofizica și psihofiziologia 73
8b. Asociaționismul (J. F. Herbart) în opoziție cu gestaltismul (W. Köhler, Max Wertheimer) 79
8c. Structuralismul genetic (J. Piaget) și structura generativă (N. Chomsky) 79
8d. Rezumat (concepte și teze fundamentale) 84
8e. Întrebări (de verificare) 85
86

9. Introspecționismul în opoziție cu psihologia obiectivă 87
9a. Introspecționismul ortodoxal (W. Wundt) și introspecția experimentală a Școlii de la Würzburg (O. Külpe) 88
9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) și neobehaviorismul (C. L. Hull și E. C. Tolman) 92

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov) 98
9d. Rezumat 101
9e. Întrebări 103
9f. Bibliografie 103
Recapitulare 104

Capitolul V
DESCHIDERILE PSIHANALIZEI ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ 106

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung 107
10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene 107
10b. Deschiderile freudismului și procesul psihanalizei 109
10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate 112

11. Neofreudismul respinge pansexualismul 116
11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler (1870-1937) 116
11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi) 117
11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan 120
Recapitulare 121

Capitolul VI
CURENTE ȘI ȘCOLI MODERNE CONTEMPORANE 125

12. Curente și paradigme contemporane 126
12a. Psihologia conduitei (fr. Pierre Janet, 1859-1947) 126
(1908-1970), Carl Ranson Rogers (1902-1987), ... 127
Erich Fromm (1900-1980) 127
12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber) 131

13. Școli moderne europene 136
Școala de la Geneva (Jean Piaget, 1896-1980) 136
Școala franceză (Henri Piéron, 1881-1964) 138
Școala rusă (L. S. Vâgotski, 1896-1934) 139
Școala vieneză de psihanaliză (Sigmund Freud, Alfred Adler) 139

Şcoala de la Zürich (C. G. Jung) 140
14. Şcoli americane 140
Mari personalităţi ale psihologiei româneşti 144
Recapitulare 148

CUPRINS 152